

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

TOHUMDA TEKELLEŞME VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ayça BUDAK

Danışman
Doç. Dr. Bahadır AYDIN

BOLU, 2013

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ayça BUDAK'a ait "TOHUMDA TEKELLEŞME VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ" adlı çalışma jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 21.01.2013

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Bahadır AYDIN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Cengiz EKİZ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Selime GÜZELSARI

Prof. Dr. Y. Mustafa KESKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ABSTRACT

MONOPOLIZATION ON SEEDS AND ITS EFFECTS ON TURKEY

Ayça BUDAK

Thesis of Master Programme

Department of Economics

January - 2013

In today's world, seed is not only a nutrient; but also a profit tool of multinational corporations. Seed which is the most important agricultural input has not got any alternative, thus, monopolization period on seed makes producer the slave of seed firms. The producers are mentioned to be bounded to a few international corporations because of the patent rights that are being carried out, the agreements that do not give producers the opportunity of preserving seeds and terminator gene technology applications. In this sense, the main purpose of the studies is to analyzing the effect of monopolization on seed period over agricultural structures in Turkey and results that are caused for producers and consumers. However, before starting such analysis, firstly, the development period of seed sector that is improving under government control until 1980s from republic will be analyzed, secondly, entering liberalizing period on seed around neo-liberal policies after 1980s, changing the protective and defensive attitude of government, analyzing the period of smoothing the way of company agriculture activities by defeating institutional sets in front of international capital movements. In all these analysis, some global actors such as DTÖ, DB, IMF that guarantees structural transformation in world trade policies and period of liberalizing agricultural trade and agreements and law that protect the profits of multinational corporations will be held. Within all this scope, the effects of monopolization period in turkey seed sector will be considered and after considering production and consumption periods, the effects of monopolization period to today and future's Turkish economy and its results will be held.

Key words: Monopolization on Seed, Multinational Corporations, UPOV, TRIPS, 5553, Seed Growing Law, Genetically Modified Organisms.

ÖZET

TOHUMDA TEKELLEŞME VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ayça BUDAK

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bahadır AYDIN

Ocak, 2013

Günümüzde tohum bir besin maddesi olmaktan çıkmış, çok uluslu şirketlerin kar aracına dönüşmüştür. En önemli tarımsal girdi olan tohumun alternatifi yoktur, bu nedenle tohumda tekelleşme süreci, üreticiyi tohum firmalarının kölesi haline getirmektedir. Uygulanan patent hakları, üreticiye tohum saklama imkanı vermeyen sözleşmeler ve terminatör gen teknolojisi uygulamaları yoluyla üreticilerin birkaç uluslararası şirkete bağımlı kılınması söz konusudur. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, tohumda tekelleşme sürecinin Türkiye tarımsal yapılarına olan etkisinin ve üretici ve tüketici için yarattığı sonuçların incelenmesidir. Ancak böyle bir incelemeye girişmeden önce, ilk olarak cumhuriyetten 1980'lere kadar devlet denetiminde ilerleyen tohumculuk sektörünün gelişim sürecinin irdelenmesi, ikinci olarak da 1980'lerden sonra neo-liberal politikalar çevresinde tohumda liberalleşme sürecine girilmesi, devletin tohumu koruyan ve destekleyen tavrının değişmesi, uluslararası sermaye hareketleri önündeki kurumsal engellerin kaldırılarak şirket tarımcılığının önünün açılması süreci analiz edilecektir. Tüm bu analizler içinde dünya ticaret politikalarında yapısal dönüşümü ve tarımsal ticaretin serbestleşmesi sürecini garantileyen DTÖ, DB, IMF gibi küresel aktörler ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarını koruyan yasalar ve anlaşmalar ele alınacaktır. Tüm bu çerçevede sonuç olarak tohumda tekelleşme sürecinin Türkiye tohumculuk sektörüne etkileri üretim ve üretim süreçleri ele alındıktan sonra tekelleşme sürecinin günümüzde ve gelecekte Türkiye ekonomisi açısından etkileri ve yarattığı sonuçlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tohumda Tekelleşme, Çok Uluslu Şirketler, UPOV, TRIPS, 5553 Tohumculuk Yasası, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar.

TEŞEKKÜRLER

Yüksek lisans tezimi hazırlama sürecinde bana bilgi, deneyim ve eleştirileriyle yol gösteren danışman hocam Sayın Bahadır AYDIN'a, jürideki değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Selime GÜZELSARI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Cengiz EKİZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, bu çalışmayı hazırlarken bana her konuda destek olan ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN

Yüksek lisans/doktora tezi olarak sunduğum, “**Tohumda Tekelleşme ve Türkiye Üzerindeki Etkisi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalıŐması olarak sunulmadığını beyan ederim. 21.01.2013

Ayça BUDAK

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ABSTRACT.....	iii
ÖZET.....	iv
TEŞEKKÜRLER.....	v
ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN.....	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ.....	vii
GRAFİK VE TABLOLAR DİZİNİ.....	ix

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Türkiye Tarım Politikalarında Değişim ve Yapısal Dönüşüm	6
1.1. Serbestleştirme Politikaları	15
1.2. Destekleme Politikalarının Değiştirilmesi.....	17
1.3. Özelleştirme Politikaları	22
1.4. Şirket Tarımcılığının Başlaması.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. Tohumculuk Sektöründe Değişim.....	31
2.1. 1980 Öncesi Denetimli Tohumculuk Dönemi	32
2.2. 1980 Sonrası Denetimsiz Tohumculuk Dönemi.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Tarımsal Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Küresel Aktörler	50
3.1. Dünya Ticaret Politikalarında Yapısal Dönüşüm: Tarihsel Değerlendirme	51

3.2. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Tarımsal Ticaret	54
3.3. Dünya Tarım Piyasalarında Bunalım	56
3.4. Uruguay Turu Görüşmeleri- Uruguay Tarım Anlaşması	58
3.5. DTÖ Tarım Anlaşması ve Türkiye'ye Etkileri	61
3.6. DTÖ ve Tarım Anlaşması'nın Küresel Etkileri.....	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Tohumda Tekelleşme ve Türkiye Üzerindeki Etkileri	70
4.1. Tohumun Tekelleşmesi Süreci	71
4.2. Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP).....	77
4.3. Çok Uluslu Şirketler ve Gıda Egemenliği	81
4.4. Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması –TRIPS	85
4.5. Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Biyoçeşitlilik, Ekonomik ve Sağlık Açısından Değerlendirilmesi.....	88
4.6. 5553 Sayılı Tohumculuk Yasası ve Gıda Güvenliği	96

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Sonuç ve Değerlendirme	100
---------------------------------	-----

KAYNAKÇA	107
-----------------------	-----

GRAFİK VE TABLOLAR DİZİNİ

Grafik 1-1 GSMH ve Tarımın Büyüme Hızlarındaki Değişmeler (%)*	14
Tablo 1-1 Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Tarım Katma Değeri (TKD) ve Büyüme Hızları (1998 Bazlı)	14
Tablo 1-2 Dünya Serbest Ticaret Sisteminin Oluşturulması İçin GATT Kapsamında Yapılan Konferans ve Görüşmeler.....	16
Tablo 1-3 Tarım Alanlarındaki Değişmeler (Bin Hektar)	19
Tablo 1-4 Türkiye’de Özelleştirilen Tarımsal KİT’ler	23
Tablo 1-5. Gıda Sektöründe Yabancılaşma Süreci	24
Tablo 1-6. 1990’lı Yıllarda Gıda Sektöründe Önemli Ortak Girişimler.....	28
Tablo 1-7. Ulusal ve Uluslararası Tarım-Gıda Piyasalarında Şirket Yoğunlaşması	29
Tablo 2-1. Dünyanın En Büyük On Tohum Firmasının Tohum Satış Değerleri (Milyon \$) 2007 Yılı	38
Tablo 2-2. Dünyanın En Büyük On Tarımsal İlaç Firmasının Tarım Kimyasalları (Herbisit, Fungisit, İnsektisit) Satış Değerleri 2007 Yılı	39
Tablo 2-3. Değişik Alanlarda Dünyada En Büyük On Şirketin Pazar Payları (%) (2007 Yılı).....	39
Tablo 2-4. Tarla Bitkilerinde Tohumluk Üretim Miktarı (1000 Ton).....	46
Tablo 2-5. Tarla Bitkileri Tohumluk Dağıtım Değerleri (1000 Ton)	47
Tablo 2-6. Tohum Tedariki İçinde Özel Sektörün Payı (%)	47
Tablo 3-1. Tarım Anlaşması İndirim Taahhütleri	60
Tablo 4-1. Türkiye’nin İthal Ettiği Tohumluk Miktarı (Ton)	75
Tablo 4-2. Türkiye’nin İthal Ettiği Tohumluğun Parasal Değeri (Milyon \$)	75
Tablo 4-3. Türkiye’nin İhraç Ettiği Tohumluk Miktarı (Ton).....	76
Tablo 4-4. Türkiye’nin İhraç Ettiği Tohumluğun Parasal Değeri (Milyon \$)	77
Tablo 4-5. Tarımsal Girdi Piyasasında Yabancı Sermayeli Şirketlerin Hakimiyeti	83

Tablo 4-6. Tedarik Zincirinde Şirket Yoğunlaşması	84
Tablo 4-7. GDO'lu Ürün Üreten Ülkeler ve Ekim Alanları	90
Tablo 4-8. Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünlerinin Ekim Alanları	91
Tablo 4-9. Özellikleri Yönünden 2009 Yılı Transgenik Bitki Ekim Alanı (Mha)	93
Tablo 4-10. Tohumluk Üretiminde Kamu ve Özel Sektör Payı	97

GİRİŞ

Kapitalizmin genişlemesi ve kendine yeni alanlar yaratma ihtiyacı birçok alanda olduğu gibi tarımda da serbestleşme sürecini ortaya çıkartmıştır. 1970’li yıllara kadar gelişmiş ülkeler sanayi malı ihracatçısı, tarım ürünleri ithalatçısı konumundayken, 1980’li yıllara gelindiğinde destekleme politikaları ile tarımsal fazla yaratarak yeterliliklerini sağlamışlardır. Bu süreç sonunda ortaya çıkan üretim fazlalarının pazarlanması için gelişmekte olan ülkeler önemli bir pazar konumunda olmuştur. Bu noktada küresel aktörlerin işbirliği ile uygulanan neo-liberal politikalar, tarımda serbestleşme sürecini başlatmıştır. Pazara giriş kolaylığı sağlayan çok uluslu şirketler üretimin en önemli girdisi olan tohum üzerinde hakimiyet kurmak için çalışmalarına başlamıştır. Yeşil Devrim olarak nitelendirilen hibrit tohumlarla şirketlerin tohumculuk sektöründeki etkisi artırılmış, 2. Yeşil Devrim kapsamındaki Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı¹ (GDO) tohumlarla ise tohumun kontrolü tamamen birkaç şirketin eline bırakılma sürecine girmiştir.

GDO’lu ürünlerin yetiştirilmesi ile çiftçi artık kendi üretiminden tohumluk ayıramayacak ve her yıl tohumluk satın alacaktır. Bu şekilde çiftçiler tohumlukta şirketlere bağımlı hale gelecektir. Transgenik tohumlar bitki türüne, genin özelliğine, gen sayısına bağlı olarak, transgenik olmayanlara göre %25 ile %100 arasında daha pahalıdır. GDO’lu tohumlarla tarımsal üretimin yaygınlaşması halinde küresel gıda arzının kontrolü birkaç firmanın eline geçebilecektir. Bu çerçevede çokuluslu birkaç firmanın şekillendirdiği dünya tarım ürünleri piyasasında, yüksek fiyat nedeniyle tohumluk alımını uzun süre devam ettiremeyecek küçük çiftçilere yaşama şansı verilmeyecektir.

Uluslararası tohum firmaları tohumun yanında ilaç, gübreleme ve sulama

¹ Biyoteknolojik yöntemlerle kendi türü haricinde bir türden gen aktarılarak belirli özellikleri değiştirilmiş bitki, hayvan ya da mikroorganizmalara genel olarak “Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizma (Genetically Modified Organism, GMO)” ya da kısaca “Transgenik” denilmektedir.

tekniklerini de paket halinde sunmaktadırlar. Aynı zamanda patent yasalarıyla tohum firmalarının ticari hedefleri güvence altına alınmaktadır. Bu durum yerel gen kaynaklarının çok uluslu firmaların eline geçmesine neden olmakta ve bu şekilde dışa bağımlılık daha da artmaktadır.

Yeni pazar ve kar arayışı içerisindeki uluslararası sermayenin en önemli hedeflerinden birini de tohumculuk sektörü oluşturmaktadır. Uluslararası sermaye, bu sektörün sadece teknik birtakım unsurların sağlayıcısı olarak değil, küresel anlamda bir tekelleşme gücü olarak girmesinin, gelişmekte olan ekonomiler için temel faaliyet alanı olan tohumculuk sektörü ve burada faaliyet gösteren küçük meta üreticilerinin ve aile işletmeleri önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

Uluslararası tohum şirketleri tohumculuk sektörüne egemen olmak için hemen her yola başvurmuşlardır. Bir taraftan kendi hükümetleri ile IMF, DB, DTÖ gibi kurumları devreye sokarak, gelişmekte olan ülkelerin tarımı ve gıdası üzerinde yıkıcı etkilere neden olan yapısal uyum programlarını uygulatmışlardır (Çakar, 2010). Diğer taraftan çok uluslu firmaların güçlerini pekiştirmek için gelişmekte olan ülkelere tohum kanunları dayatmışlardır. Uygulanan bu politikalar sonucu gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin açık pazarları haline gelmektedir.

Günümüzde tohum artık çok uluslu şirketlerin rant aracına dönüşmüştür. Uygulanan neo-liberal politikalar ve DB ve IMF odaklı tarım politikaları, Türkiye’de tohumculuk sektörünü ülkeyi doyurmayan bir noktaya sürüklemiştir. Böyle bir tohum politikasına bağımlı olan Türkiye, sadece ekonomik değil, genetik tuzağa da düşmüş olur.

Açlığa çözüm olacağı, daha fazla ürün alınacağı, ürünlerin daha kaliteli olacağı vb. gerekçelerle köylünün binlerce yıldır geliştirdiği çeşitlerin genleri değiştirilip patentlerle koruma altına alınmıştır. Patentlerle koruma altına alınan genetiği değiştirilmiş tohumlar, uluslararası tohum firmalarına büyük karlar sağlamaktadır. Bu karlarını korumak için şirketler, tohumlar üzerinde sıkı bir kontrol sağlamaya ve onları koruyacak patentleri hayata geçirmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışma, Türkiye tarımının yaşamakta olduğu yapısal dönüşümü Türkiye’de tohumun tekelleştirilmesine odaklanarak açıklamayı amaçlamaktadır. 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar, Türkiye tarımsal yapısında önemli değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Bu değişimler Türkiye tohum sektörünü nasıl etkilemiştir, Türkiye tohumda kendi kendine yeten bir ülke midir, devletin tohum üretim ve satış alanlarından çekilerek bu alanı piyasa ekonomisine bırakması üreticiyi nasıl etkilemektedir gibi soruların cevaplanması tezin amacını oluşturmaktadır.

Tohumun tekelleşmesi, gelişmiş ülkelerdeki aşırı destekleme ve çok uluslu şirketlerin denetimi altında biçimlenmektedir. DTÖ kuralları ve IMF-DB politikaları bu olguyu dokunulmaz bir veri kabul etmekte; gelişmekte olan ülkelerde uzun yıllar sonunda oluşturulmuş koruma ve destekleme mekanizmalarının etkisizleştirilmesini, giderek tasfiyesini hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde dünya sistemine entegrasyon olarak nitelendirilen bu sistem için önerilen politikalar; özelleştirme, kamunun piyasa lehine daraltılması, devletin korumacı faaliyetlerinin azaltılması ve tamamen geri çekilmesi, uluslararası sermaye hareketleri önündeki kurumsal engellerin kaldırılarak şirket tarımcılığının önünün açılması süreci anlatılmıştır. Tarımda liberalleşme sürecine girilmesi, devletin tarımı koruyan ve destekleyen tavrının değişmesi ve özelleştirilen KİT’ler, sermayeyi hayatın her alanında belirleyici hale getirmiştir. Bu süreç, tarımsal alanda da piyasacı ve neo-liberal düzenlemeler biçiminde gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de tarımda izlenen bu politikalar sonucu genelde tarım sektörü özelde ise tohumculuk sektörü önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, tohumculuk sektöründe yaşanan dönüşüm süreci anlatılmıştır. Bu süreç; 1923-1980 denetimli tohumculuk dönemi ve 1980 sonrası denetimsiz tohumculuk dönemi olarak iki bölüme ayrılıp incelenmiştir. 1980’li yıllara kadar tohumculuk devlet denetiminde kalmış, her türlü ıslah çalışmaları, tohum üretimi ve dağıtımı kamu kesimi tarafından düzenlenmiştir. Ancak 1980’li yıllardan itibaren her alanda uygulanmaya başlayan serbestleşme politikalarına tarımda dahil edilmiştir. Tarımın serbestleştirilmesiyle birlikte tohumculuk alanında da bir dizi serbestleşme gerçekleşmiştir. 1983’te tohumluk fiyatları, 1984’te tohumluk ithalatı serbest bırakılmış,

1985'te tohumluk teşvik kararnamesi çıkarılmış, tohumculuk özel sektöre dayalı bir yapılanma içerisine girmiştir. 2004 yılında çıkarılan 5042 sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun, 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu ve 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu gibi kanunlarla 1980'li yıllarda temelleri atılan serbestleştirme politikalarının tohumculuk alanında uygulanması meşru hale getirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1980'lere kadar devlet denetiminde olan tohumculuk sektörünün özel sektöre devredilmesiyle başlayan tohumda tekelleşme sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için tarımsal serbestleşmenin üç ayağı olan GATT (General Agreement on Tariffs and Trade-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve Uruguay Turu Tarım Anlaşması incelenmiştir. "Tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde küresel aktörler" başlığı altında, tarım politikalarında yapısal dönüşüm, tarımsal ticarete serbestleşme ve tüm bu sürecin arkasında yer alan GATT ve DTÖ gibi küresel aktörler ekseninde şekillenen tarımsal politikalar ele alınmıştır. Tarımda serbestleşme sürecinin temelleri GATT kapsamında yapılan Uruguay Turu Görüşmeleri ile atılmış, DTÖ'nün kurulmasıyla sürecin devamlılığı sağlanmıştır. DTÖ kapsamında yapılan müzakereler sonucu gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülke pazarlarına girmeleri kolaylaşmış, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler kaldırılmıştır. Bu kapsamda tarıma sağlanan devlet desteklemeleri azaltılmış, devletin üretim ve bölüşümdeki önemli konumu azalırken çiftçi tarım dışına itilmiş, tarımsal üretim sürecinden kopmuştur. Böylece tarımsal üretimde azalma yaşanmış, tarımsal hammadde ve gıda ithalatında ise önemli bir artış ortaya çıkmıştır. Çok uluslu şirketler geliştirmekte olan ülkelerin tarım piyasasındaki konumlarını sağlamlaştırdıktan sonra modern biyo teknoloji ile ürettikleri tohumları geliştirmekte olan ülke pazarlarına sokmaya başlamıştır. Desteklemeden yoksun bırakılan, üretim sürecinden dışlanan çiftçi çok uluslu şirketlerin tohumlarını almaya zorlanmıştır. Modern biyoteknolojinin tohumda kullanımının yaygınlaşması ile geliştirmekte olan ülkelerde tohumda dışa bağımlılık artmaya başlamıştır.

En önemli tarımsal girdi olan tohumun alternatifi yoktur, bu nedenle tohumda tekelleşme, üreticiyi tohum firmalarının kölesi haline getirmektedir. Tohumun

özelleştirilmesi, Türkiye'yi uluslar arası tohum tekellerinin açık pazarı haline getirmiştir. Uygulanan patent hakları, üreticiye tohum saklama imkânı vermeyen sözleşmeler ve terminatör gen teknolojisi² uygulamaları yoluyla üreticilerin bütünüyle birkaç ulus ötesi şirkete bağımlı kılınması söz konusudur. Bu bağlamda, çalışmanın son bölümünde çok uluslu şirketlerin tohumculukta tekel güç sağlamalarını garantileyen uygulamalar, sektörün tekelleşmesinin Türkiye tarımı üzerindeki etkileri ve tohumda dışa bağımlılığın yarattığı sosyal, politik ve ekonomik sorunlar ele alınmıştır. Bu çerçevede inceleme dönemi ağırlıklı olarak 1980 sonrasıdır. Türkiye tohumculuk sektöründe 1980 sonrasında yaşanan dönüşümün ve gerilemenin dinamizmini oluşturan politikalar genel hatlarıyla incelenmiştir.

Çalışma, 1980'lerden itibaren uygulanan neoliberal politikaların Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomik faaliyet alanını oluşturan tarım sektörü üzerindeki etkisinin ne olduğunu ve uygulanmakta olan tarım politikalarının günümüzde ve gelecekte Türkiye tohumculuk sektörü üzerindeki etkilerini ortaya koyması açısından önemlidir.

² Genetik olarak modifiye olmuş, kazandırıldıkları kısırlık (sterilite) gibi özellikler nedeniyle ikinci generasyonda kullanımları kısıtlanan bitkilere Terminatör Teknoloji adı verilmektedir (Yağdı vd., 2011).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE TARIM POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM VE YAPISAL DÖNÜŞÜM

Tarım sektörü, Türkiye'nin sosyolojik ve ekonomik yapısı içerisinde önemli yer tutmaktadır. Ancak altyapısı yetersiz olan Türkiye tarımı, girdi ve çıktı üretim ve pazarlanmasında sorunlu bir yapı taşımakta, önemli ölçüde gizli işsizlik barındırmakta, sorunlu ve yetersiz üretici örgütlenmesinin işlevsizliği pazarlama kanallarının üretici ve tüketiciye yarar sağlayacak biçimde gelişmesi önünde engel oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, tarım sektöründe birikmiş sorunları aşamayan ve giderek artan ölçüde dışsal belirleyicilerin etki alanına giren çevre ülkelerle koşut yapılar taşımaktadır (Günaydın, 2006:12).

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar tarım çeşitli evrelerden geçmiştir. 1923-1929 yıllarında tarım, kalkınmayı sağlayacak sektör olarak seçilmiş ve tarımsal üretimi artırmaya odaklı politikalar izlenmiştir. Bu seçimde ülkenin sanayi kapasitesinin yetersiz olması, kaynak eksikliği ve tarım sektörünün gelenekselliği etken olmuştur.

1930'larla başlayan dönemde kırsal alanda dönüşüm gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Tarımsal dönüşüm projesi kapsamında; köylüyü toprak sahibi yapmak, modern tarım tekniklerini bilen ve uygulayan, ürettiğinin katma değerine sahip çıkan çiftçiler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirecek araçlar ise toprak reformu uygulaması, kamusal üretim çiftlikleri, kooperatifler ve köy enstitüleridir. Tarımsal kamu yönetimi bütünü içinde oluşturulan KİT'lerin üreticiye girdi sağlaması, üretilen girdinin pazarlanması ve işlenerek sanayi ürünü niteliğine dönüşmesini organize etmesi amaçlanmıştır (Günaydın, 2010:161).

Cumhuriyetten 1950'lere kadar olan süreçte tarıma destek verecek ve geliştirecek Devlet Üretim Çiftlikleri (DÜÇ), Toprak Mahsuller Ofisi (TMO), Şeker Fabrikaları, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (TSKB), Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK), TEKEL gibi piyasayı üretici ve tüketici lehine düzenleyecek kamu kuruluşları kurulmuştur. Bu evrede kamu, öğreticilik, eğiticilik ve öncülük görevini yerine getirmeye çalışmıştır.

Uygulanan politikalar sonucunda tüm ürünlerde verim ve üretim artışları sağlanmış, artan nüfus doyurulmuş, ekonomiye katkı sağlanmıştır. Buna rağmen toprak reformu engellenmiş, kısmen yapılan uygulamalar toprak sahibi lehine olacak şekilde dönüştürülmüş, çiftlik yönetimleri amacından (kamusal araştırma, girdi sağlama, tarım tekniği geliştirme ve yayma) uzaklaştırılmış, kooperatifçilik ve köy enstitüleri işlev kaybı ve yok edilme ile sonuçlandırılmıştır (Günaydın, 2010:161).

Türkiye'de 1930-1939 yılları arasında başarıyla uygulanan korumacı ve devletçi iktisadi gelişme sürecinin, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kesintiye uğradığı görülmektedir. Türkiye, savaşa doğrudan girmemiş olmakla beraber, savaş ekonomisinin getirdiği bütün olumsuzluklardan etkilenmiştir. Seferberlik nedeniyle, aktif nüfusun önemli bir kısmı üretimden çekilip askere gönderilerek, çeşitli sektörlerde özellikle tarımda işgücü kıtlığı oluşmuş ve üretim aksamıştır. Bu dönemde üretim hacmi düşerek tüketim karşılanamaz hale gelmiştir. Bir önceki dönemde başlayan devletçi sanayileşme hareketinin getirdiği yatırımlar kesilerek, ülke içinde yaratılan kaynakların savunma harcamalarına yönlendirilmesiyle ithal ikameci sanayileşmenin sürdürülmesi olanaksızlaşmıştır (Boratav, 2009:81-82).

İkinci Dünya Savaşı'na girmeyen fakat buna rağmen savaşın sonuçlarından oldukça fazla etkilenen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile yeniden yapılanan dünyada Batı Bloğu içinde yer almak isteyerek, Birleşmiş Milletler ve NATO üyeliğinin yanı sıra DB ve IMF üyeliklerini gerçekleştirmiştir. Böylece, Türkiye ekonomisinin, başta Amerika olmak üzere dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi süreci hız kazanmıştır (Baytar, 2003).

1930’larda Kadroculara savaş sonunda, yarım kalan planı yeniden yazma görevi verilmiş ve ortaya 1946’nın İvedili Plan’ı³ çıkmıştır. Eski iktisat politikası çizgisi, İkinci Dünya Savaşı’ndan galip çıkan devletler arasında yer alan ve Türkiye’nin Sovyetlere karşı aynı safta yer aldığı Amerika Birleşik Devletleri’nin belirlenimindeki uluslararası gündeme ve ihtiyaçlara ters düşmüştür (Ekiz ve Somel, 2005:9).

Batı ittifakına dahil olan Türkiye’den beklenen, özel sermayeye alan açan, dünya piyasasında tarım ve hammadde ihracatçısı ve sınai ürün (başta traktör olmak üzere) ithalatçısı bir rol üstlenmesiydi. Keza Sovyetlerin etkisine karşı Marshall yardımı olarak bilinen hibe ve kredi halinde yabancı sermaye akışından faydalanmak için siyasi ve ekonomik bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyuldu. 1947 Kalkınma Planı (Vaner Planı)⁴ buradan doğmuştur. Bu yüzden, iptal edilen İvedili Plan yerine yazılan Vaner Planı, Batı’nın koşullarını kabul eden salt bir “niyet mektubu” niteliğindeydi ve uygulanmadı (Küçük, 1981).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya yeniden düzenlemeye başlandı. Bu yeni dünya düzeninde Türkiye’ye biçilen rol üretim girdilerinde dışa bağımlı tarım ülkesi olma rolüydü. 1950 ile başlayan dönemde köylüye kaynak aktarma konusundaki çabalar, kurulan yeni dünya düzeninde bir çevre ülkesi olarak konumlanan Türkiye’ye biçilen rol ile çakışmış; 1930’ların ithal ikameci sanayi politikaları yerine, tarım sektörüne odaklı bir model oturtulmuştur.

Bu çerçevede, Devlet Üretim Çiftlikleri (DÜÇ) bağımsız ıslah, geliştirme

³ “1946 İvedili Beş Yıllık Sanayi Planı”, ithal ikamesi politikasının ikinci aşamasının hedeflendiği, planlı programlı bir büyümeyi öngören plandır. Ancak hem içeriden hem dışarıdan yoğun tepkilerin gelmesi nedeniyle uygulanamamıştır. Devletin ithal ikamesinin ikinci aşamasını gerçekleştirilmesi ile etkinliğinin artacağı düşünülmektedir. Plandaki ekonomi ve devlet anlayışına dayanan bir sanayileşme politikasını Amerika’nın desteklemeyeceği açıktı. Bunun somut göstergesi hükümetin bu plan için başvurduğu Avrupa Kalkınma Programında, bu planın “devlet sosyalizminin” aşırı bir şekli olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.

⁴ Bu plan, özel sektör öncelikli, tarımsal kalkınmayı hedefleyen ve bunun için ulaştırma ve enerji sektörlerini destekleyen içeriktir. Planla artık devletçi ve korumacı politikalar terk ediliyor, ağır sanayi projeleri iptal ediliyor ve Sümerbank ve Etibank’ın yürüttüğü projelerin ödenekleri durduruluyordu. Özel sektörün başarılı olacağı alanlardan devletin çekileceği belirtiliyordu. Bu program ile Marshall Planına dahil olunmuştur.

görevini terk ederek, gelişmiş ülkelerde yetiştirilmiş tohumların, hayvanların Türkiye’de deneme çalışmalarının yürütüldüğü kurumlar haline dönüştürülmüştür; denemelerde bize uyan çeşitlerin yetiştirildiği gelişmiş ülkelere satın alınarak üretimde kullanılmıştır. Türkiye dışarıdan tohum, ilaç, gübre, traktör ve diğer alet ve ekipmanlar alarak üretim yapmaya başlamıştır. Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) dışarıdan gelen bu endüstriyel üretim girdilerine finans imkânı sağlayacak biçimde yönetilmiş, yönlendirilmiştir. Kısacası bağımsız ıslah ve geliştirme çalışmaları terk edilmiştir. 1950’lere kadar kurulan tarımsal KİT’ler ve kooperatifler yeni sisteme göre işlevlendirilmiştir (Aysu, 2009).

1950-1953 döneminde traktör ithaline koşturularak tarım yaygın ve hızlı bir gelişme sürecine girmiş; sektör yıllık %10’un üzerinde bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak tarım sektöründe hızlı bir metalaşma ve ticarileşme sürecine girilmiştir. Ancak toprak reformunu yapamamış ve altyapısı son derece yetersiz olan Türkiye tarımının tıkanması uzun sürmemiştir. Bu dönemlerde tarım sektöründe sürükleyici büyüme hızları yakalanamamış, hatta geriye gidiler gözlenmiştir (Günaydın, 2010:161-162).

1950’li yılların ortalarına doğru ABD’nin Public Law 480 yasası çerçevesinde yurdumuza “Amerikan Yardımı” olarak süttozu ve gıda maddeleri gelmiştir. PL 480’in esas amacı, Amerikan üretim artıklarının gelişmekte olan ülkelere giriş ve satışının kolaylaştırılmasıdır. Bu ürünler piyasalarda damping⁵ etkisi yapmıştır ve dolayısıyla yerli süt ve tahıl üreticiliğimizi zedelemiştir. 1960 başlarında soya üretiminde dünya birincisi olan ABD, Türkiye’ye çok ucuz soya yağı ihracatına başlamıştır (Yağın ucuz olması nedeniyle Amerikan Yardımı sayılmaktaydı). Bu yağların büyük kısmı margarin yapımında kullanılıyordu ve sağlık açısından tehlikeliydi. Türkiye o dönemlerde yerli zeytinyağı üretimini desteklemek yerine, yardım adı altında ucuz soya yağını ithal ediyordu (Koçtürk, 2009:10).

1960’ların sonlarına doğru Türkiye’de de Yeşil Devrim’in⁶ yüksek verim getiren

⁵ Damping, Ürünlerin üretim maliyetlerinin altında yurtdışına satılması anlamına gelir.

⁶ Yeşil devrim tanım olarak, in-organik gübre ve diğer kimyasal girdiler ile yüksek çeşitliliğe sahip mahsul elde edilmesini ya da geliştirilmesini ifade etmektedir. Uluslararası Kalkınma Örgütü tarafından

tohumları denenmeye başlanmıştır. Kendi tohumunu üreten bir tarım sektöründe kapitalizmin hakimiyetinin sağlanması ve birikim sürecinin gerçekleşmesi kısıtlıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkeler tohumculuk alanını ele geçirerek çiftçileri tohumda kendilerine bağımlı hale getirmek için çalışmalara başlamışlardır. Yeşil devrimle beraber sunulan yeni nesil hibrit tohumlar⁷, gelişmekte olan ülkelerde, kendini yeniden üreten tohumların yerini almış ve böylece tarım sektörü üzerindeki kapitalist sürecin tamamlanması hedeflenmiştir (Biber, 2011:80).

Hibrit tohumlar, Anadolu tohumuna göre çok daha fazla su gerektirdiğinden, halen de sulama yöntemimiz %94 oranında yüzey sulama⁸ olduğundan geniş tarım arazileri tuzlandı, tarım yapılamaz hale geldi. Damla sulama ya da yağmurlama tarzı sulamaya geçilmesi düşünüleceğine yüzlerce sulama barajı yapılarak suyun ekosistemi bozuldu. Bu tercihli politikalarla 1955 yılında kişi başına 8500 metreküp su rezervi olan Türkiye, şimdi kişi başına 1466 metreküp su rezervi ile suyu kıt ülkeler sınıfına girmiş bulunmaktadır (Demirkol, 2009:107).

1980 yılında serbest pazar ekonomisine geçişle birlikte, genel ekonomi politikaları açısından olduğu gibi tarım politikaları açısından da dönüm noktası olmuş ve tarım sektörüne yönelik uygulanan politikalarda da önemli değişiklikler yapılmıştır.

1950-1980 arası devletçe korunan ve desteklenen tarımdan, neo-liberalizme geçilmesiyle birlikte devlet desteği kaldırılmaya başlanmış ve 1990'ların sonunda bu süreç hızlanmıştır. Devletin tarımda destekleme alımları, girdi ve kredi sübvansiyonları şeklinde üç ayaktan oluşan rolü küçültülmüştür. IMF ve DB gibi kurumlar, gelişmekte

ileri sürülen Yeşil Devrim tezi, tarımda sürdürülebilirliği sağlamak ve açlığı önlemek amacıyla sunulmuştur. Ancak sorun üretim miktarından değil, paylaşımındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Yeşil devrim teknolojisi açlığın ve geri kalmışlığın çözümü olarak sunulmasına karşın büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelerin tohum ve gübre üretimini kontrol altına alması yönünde işlemiştir. Kendini yeniden üretemeyen (hibrit) tohumların kullanılması tarım işçisini tekellere bağımlı hale getirip çok uluslu şirketlerin karını artırır. Bunun yanı sıra Yeşil Devrim ile teknolojik girdilerin (kimyasal ilaç, gübre, sulama, hibrit tohumluklar vd.) yaygınlaşması sonucu tarımsal biyo çeşitlilik hızla azalmaya başlamıştır.

⁷Hibrit tohumlarla ilgili ilk çalışmalar 1920'lerde Amerika'da yapılmıştır. Bu çalışmalar 1945'lere kadar gelişmiş sonra 1960 yılında Yeşil Devrim tezi ile dünyaya yayılmıştır. Hibrit tohumlar farklı türlerin veya aynı familyadan olan farklı türlerin çaprazlanması sonucu ortaya çıkmıştır.

⁸ <http://www.cevreciyiz.com/akademi/default.aspx?SectionId=199&ContentId=975>. Erişim Tarihi: 04.04.2012.

olan ülkelerin üretime müdahale etmemeleri konusunda ısrar etmiş ve ülke ekonomisini yönetemeyen hükümetlere, verecekleri borç para karşılığında ekonomilerini uluslararası sermayenin rahatça hareket edebileceği bir alana çevirecek düzenlemeleri yaptırmışlardır (Aydın, 2001a).

1980'li yıllarda birçok ülkede hükümetler tarım piyasasını ve kırsal ekonomiyi korumak için geliştirilen kamu politikalarını terk etmişlerdir. Piyasalar serbestleştirilirken, tarımda destekler yalnızca büyük sermayedarın üretimine aktırılmıştır. Böylesi destekler; vergiden muafiyet, gümrük vergilerinin indirilmesi, tarımsal sermayeye avantajlı faiz oranları uygulanması gibi yollarla gerçekleştirilmiştir.

Sermayeyi elinde tutan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ve bunların bağlı bulunduğu ülkeler aracılığıyla, serbest piyasanın tüm ülkelerde hakim kılınması ve ülke piyasalarının küreselleştirilmesi bağlamında, dünyada birçok sektörde önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda yürütülen politikaların çerçevesi şu şekildedir; Ticaretin serbestleştirilmesi, kamusal düzenlemenin azaltılması ve kaldırılması, yabancı sermayeye eşit muamele uygulanması. Böylece yeni bir ticaret ve yatırım ortamı oluşturulmaktadır. Artan rekabet ve ülke ekonomik şartları içinde yerli firmaların rekabete yenik düşerek çok uluslu şirketlerce satın alınması gerçekleştirilmektedir. Küçük üretici tarım ya da gıda sektöründen tasfiye olmakta ya da malını ucuza satmak zorunda kalmaktadır (Farina, 2003, Aktaran: Kıymaz, 2008).

1980'lerden itibaren ortaya konan neo-liberal politikalar, kalkınmanın sanayileşmeden geçtiği dolayısıyla tarıma ayrılan kaynakların kısılarak sanayiye aktarılması gerektiği üzerinde yoğunlaşmış, o dönemin hükümetleri de bu politikaların uygulayıcısı olmuştur. Bu görüş yalnızca finansal anlamda etkili olmakla kalmamış, tarımdan kısılan desteklerin neden olduğu üretim azalışlarından kaynaklanan fiyat artışlarını frenlemek amacıyla tarımsal ürünlerde ithalata gidilmiş, bu ise azalma eğiliminde olan üretimin uzun vadede daha fazla azalma eğilimine girmesine neden olmuştur. Uygulanan bu politikaların yanı sıra tarımsal üretime destek sağlayan Ziraat İşleri, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri, Su Ürünleri Genel Müdürlükleri, gibi çeşitli kurumların kaldırılması ve 1990'lardan sonra birçok

kamu kuruluşunun özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması çalışmaları diğer önemli bir yanlış politika olmuştur (Gürol ve Eyicil, 1999:288).

1980'lerden sonra tüm ekonomide olduğu gibi tarım sektöründeki bu olumsuz sürecin arkasında içsel dinamiklerden daha fazla dışsal dinamiklerin yer aldığı bir gerçektir. Tarımdaki yapısal dönüşüm sürecinde dışsal bir değişken olarak etki yapan bu dinamikler, DTÖ ve Gümrük Birliği Antlaşması, 1990'lardan sonra ise yaşanan krizlerle beraber IMF ve DB ile yapılan anlaşmalar, yapısal uyum ve istikrar programları ve yeni tarım politikalarının çerçevesini belirleyecek olan tarım reformu projeleridir (Günaydın, 2010:162).

Türkiye tarımı, 1980'lerden bu yana IMF ve DB öncülüğünde, uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda şekillendirilmektedir. 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları bu sürecin somut bir örneğidir. Bu kararlar, 1970'li yıllarda belirginleşen neo-liberal politikaların IMF ve DB aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere dayattığı mali ve yapısal uyum programlarının bir ürünüydü. Yapısal uyum politikaları tarımda verimlilik artırıcı politikalar uygulamak yerine, devleti tarımdan uzaklaştırıcı politikalar üzerine yoğunlaşmışlardır.

Türkiye'de 2000'li yılların tarım politikalarının temeli, IMF ve DB ile yapılan anlaşmalar ile atıldı. 1999 Aralık Ayı'nda IMF ile imzalanan Stand by Anlaşması ve 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi Anlaşması'nın hükümleri, o günden bu yana değişen iktidar yapılarına karşın, küçük istisnalar dışında neredeyse tümüyle uygulandı. Diğer yandan, Dünya Ticaret Örgütü UTTA (Uruguay Turu Tarım Anlaşması) ve müzakere süreci devam eden Avrupa Birliği OTP (Ortak Tarım Politikaları) hükümleri, DB ve IMF'nin "yakın ilgilerine" kıyasla, daha genel bir belirleme düzeyi üzerinden Türkiye tarım politikalarına yön verdiler (Özkaya vd., 2010). IMF ve DB tarafından Türkiye'ye dayatılan tarım politikaları, tarım sektöründe istikrarsızlığa yol açmıştır⁹.

İzlenen politikalarla sermaye, hayatın her alanında belirleyici hale getirilmiş;

⁹ Uruguay Turu Görüşmeleri çalışmanın 3. kısmında detaylı olarak incelenecektir.

devlet tarımdan elini çekip, üreticiler sermaye ile karşı karşıya bırakılmıştır. Uygulanan neoliberal politikalar, küçük üreticilik üzerindeki sermaye hâkimiyetini güçlendirirken, geniş bir köylü kitlesini üretimden kopartmış; 2001 krizinden sonra tarımda da hayata geçirilen IMF-DB patentli reformlar, köylülüğün çözülme sürecini daha da hızlandırmıştır.

Uygulanan bu politikalar sonucunda, tarımın büyüme hızı GSMH'deki büyüme hızının altında kalmıştır. Teorik olarak, ulusal ekonomiler güçlendikçe büyüyen GSMH içerisinde tarımın payı görece olarak azalır. Ekonomi büyüdükçe tarımsal üretim azalır, katma değeri yüksek ürünler üretilmeye başlanır. Bu durum, tarımda yaratılan katma değer, diğer sektörlerle oranla daha düşük olması ve gelir arttıkça tüketim harcamalarının sınai mallara ve hizmetler sektörüne kayması ile açıklanır (Günaydın, 2006:14). Tarım kesimi tarım dışındaki birikimin kaynağı olarak görülür. İktisadi gelişmeyle beraber tarımın ekonomi içindeki öneminin azalması, buna karşın sanayi ve tarım dışı kesimlerin toplam üretim ve istihdam içindeki payının artması doğal bir gelişmedir. Bu süreç içinde tarımın, sanayi kesimine ihtiyaç duyduğu emek ile ürün ve sermaye birikimi için gereken fonları sağlaması beklenir (Pamuk ve Toprak, 1988:10). Ancak Türkiye açısından tarımın Tablo 1-1'deki görünümü, sanayileşme sürecinde tarım sektörünün görece öneminin azalması, biçimindeki bir olguyla açıklanamaz.

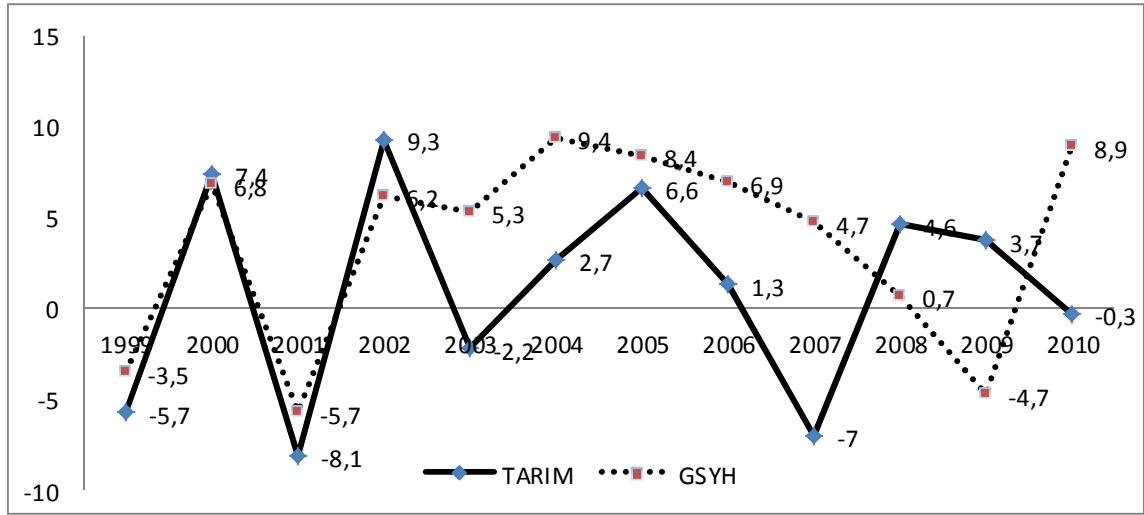
Tarımsal üretimin GSMH içindeki payı son 40 yıldır periyodik olarak azalmaktadır. Bu durumun temel nedeni Grafik 1-1'de görüldüğü gibi tarımda büyüme oranının GSMH büyüme oranından bazı dönemler dışında sürekli düşük kalmasıdır (Aydın, 2010:5).

1970'de tarımın GSMH içindeki payı %30.7 iken, 2005'de %10.2, 2009'da %9.8'e 2011'de ise %8.1'e düşmüştür (Tablo 1-1). Sektörel payındaki bu düşüşe rağmen, 2012 itibarıyla istihdamın %23.1'i halen tarım sektöründedir (TUİK, 2012). Dolayısıyla tarım sektörünün ekonomik önemi görece olarak azalmışsa da sosyal açıdan önemli bir sektör olmaya devam etmektedir (Biber, 2011:202).

Tarım sektörü istihdamın %23'ünü karşılarken, tarımda yaratılan değer GSMH

içindeki payının sürekli olarak azalması tarım sektörünün bir daralma sürecine girdiğini göstermektedir ve bu düşüşü Türkiye ekonomisinin güçlenmesinin sonucu olarak açıklamak mümkün değildir (Biber, 2011:202).

Grafik 1-1 GSMH ve Tarımın Büyüme Hızlarındaki Değişmeler (%)*

(*) 2010 Yılı Ocak-Eylül Kaynak: TÜİK

Tablo 1-1 Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Tarım Katma Değeri (TKD) ve Büyüme Hızları (1998 Bazlı)

YIL	GSMH		Tarım Katma Değeri*		Tarımın Payı
	Milyon TL	Büyüme %	Milyon TL	Büyüme %	
1998	70.203	-	8.521	-	12.1
1999	67.841	-3.4	8.031	-5.7	11.8
2000	72.436	6.8	8.627	7.4	11.9
2001	68.309	-5.7	7.296	-8.1	11.6
2002	72.520	6.2	8.663	9.3	11.9
2003	76.338	5.3	8.476	-2.2	11.1
2004	83.486	9.4	8.702	2.7	10.4
2005	90.500	8.4	9.275	6.6	10.2
2006	96.738	6.9	9.393	1.3	9.7
2007	101.255	4.7	8.737	-7.0	8.6
2008	101.922	0.7	9.141	4.6	9.0
2009	97.144	-4.7	9.476	3.7	9.8
2010**	77.799	8.9	7.240	-0.3	9.3

(*) Tarım, Avcılık ve Ormanlık (**) 9 Aylık Kaynak: TÜİK

1980'li yıllar iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine geliştiği bir dönem olmuştur.

Denetimsiz piyasa ilişkileri içinde gelişen kapitalist sanayi, ticari ve mali sermaye karşısında yapısal olarak zayıf olan köylü, fiyat hareketleri karşısında olumsuz etkilenmiştir. 1978'den 1988 yılına kadar iç ticaret hadleri %38.9 oranında gerilemiştir (Günaydın, 2010:162). Öz tüketime yönelik üretim yapan haneler ve ürettiklerini pazara çıkaran küçük işletmeler için tarımın gelir getirici özelliğinin azalması çiftçinin tarımsal faaliyetten uzaklaşmasına, tarım işletmelerinin sayısının ve ekilen tarım alanlarının azalmasına neden olmuştur.

Tarım sektöründe ortaya çıkan bu yapısal problemlerin kaynağı 1980'lerden uygulanmaya başlayan neoliberal politikalaradır. 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinde görülen yapısal değişim ve dışa açılma, tohumculuk endüstrisi alanında da etkilerini hissettirmiştir. Serbestleşme politikaları kapsamında tohumculuk alanında da dönüşüm yaşanmıştır.

Tohumculuk sektöründe yaşanan değişimlerin ve dönüşümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için 1980'lerden bu yana uygulanan politikaların incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda tarımda liberalleşme sürecine girilmesi, devletin tarımı koruyan ve destekleyen tavrının değişmesi ve özelleştirilen KİT'ler, şirket tarımcılığının başlaması gibi politikalar incelenmelidir.

1.1. Serbestleştirme Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkeler tarımsal üretimi hızla arttıran tarım politikaları sayesinde büyük miktarlarda tarım ürünü ihraç edebilecek bir konuma geldi. Bu politikalar 1980'lere kadar az çok üreticiyi de koruyacak şekilde fiyatları desteklemeyi de öngörüyor ve fiyatların belli bir eşğin altına inmesini engelliyordu. Ancak özellikle 1980'lerden sonra desteğin yönü değişmeye başladı. Bu çerçevede dış ticaretin serbestleşmesini öngören politikalar uluslararası ticarete yeni bir boyut kazandırdı. Bu amaçla tarım ticaretinin serbestleştirilmesi için ticareti kısıtlayıcı tüm engellerin aşamalı olarak kaldırılması hedeflendi. Ülkeler arası ticaretin serbest rekabete dayandırılmaya çalışıldığı bu sürecin

ilk ayağını 1947’de imzalanan GATT oluşturmaktadır. GATT kapsamında dört ayrı konferans ve dört ayrı müzakere gerçekleştirildi.

Tablo 1-2’de görüldüğü gibi GATT kapsamında yapılan konferansların ve müzakerelerin tamamında, gündemi, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine engel teşkil eden tarifeler, anti-damping, tarife dışı engeller ve ticarete çoklu anlaşmalar gibi uygulamaların kaldırılması oluşturmaktadır.

Tablo 1-2 Dünya Serbest Ticaret Sisteminin Oluşturulması için GATT Kapsamında Yapılan Konferans ve Görüşmeler

Yıl	Yer	Ele Alınan Konular	Ülkeler
1947	Cenevre	Tarifeler	23
1949	Annecy	Tarifeler	13
1950	Torquay	Tarifeler	38
1956	Cenevre	Tarifeler	26
1960-61	Dillon Turu (Cenevre)	Tarifeler	26
1964-67	Kennedy Turu (Cenevre)	Tarifeler ve Anti-Damping Tedbirleri	62
1973-79	Tokyo Turu (Cenevre)	Tarifeler, Tarife Dışı Engeller Ve Çoklu Anlaşmalar	102
1986-93	Uruguay Turu (Cenevre)	Tarifeler, Tarife Dışı Engeller, Hizmet Ticareti, Fikri Mülkiyet Hakları, Uyuşmazlıkların Çözülmesi, Tekstil Ve Tarım	123

Kaynak: www.wto.org.

Gerek ABD gerek AB 1947’de imzaladıkları GATT anlaşmasında tarımı dışarıda tutmuşlardı. Tarım, Uruguay Görüşmelerinde GATT anlaşmasına dâhil edilmiştir. Dünya ticaretinin serbestleşmesinin tarımsal ticaret açısından ikinci ayağını, 1994’te Marakeş toplantısında imzalanan Tarım Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması oluşturmaktadır (Özkaya vd., 2010).

Tarım Anlaşmasında yapılmak istenen, üreticilere yardımların kesilmesi, yüksek gümrük vergileri içeren tarife duvarlarının yıkılması, devlet tarafından kontrol edilen gıda stoklarına son verilmesi ve dünya tarımsal pazarlarının serbestleştirilmesi olarak açıklandı. Bu sayede tarımsal metaların fiyatları yükselecekti ve en yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkeler belirli ürünlerin üretiminde yoğunlaşacaktı. Devletin bugüne kadar yaptığı gereksiz harcamaların kesilmesi sayesinde çevresel verimlilikler de yükselecekti. Bu şartlarda rekabet edemeyenler, gerçekleşecek

ekonomik kalkınma sayesinde kentlerde veya tarım dışı sektörlerde iş bulacaklardı. ABD, AB ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkelerin tarım alanındaki harcamaları kontrol edilecek, böylelikle gelişmekte olan ülkeler ucuz tarım ürünleri üreticileri olarak bu karşılaştırmalı üstünlüğü kullanacaklardı. Ancak durum farklı yönde gelişti. Gelişmiş ülkeler birçok çiftçiyi ve tarıma dayalı sanayiye doğrudan veya dolaylı olarak desteklemeye devam etti (Özkaya vd., 2010).

Gelişmekte olan ülkeler Tarım Anlaşmasını imzalayarak kendi pazarlarını açmayı kabul ederken, gelişmiş ülkeler tarımı desteklemeye devam etmiş, üretim fazlalarını dampilnglerle gelişmekte olan ülkelerin pazarlarına sürerek, tarım sektörünü tahrip etmişlerdir. OECD ülkelerinde tarım destekleri düzeyi DTÖ doğduğunda 1995’de 182 milyar dolar iken, 1997’de 280 milyar dolara, 1998’de 362 milyar dolara yükselmiştir (Bello, 2002:72, Aktaran: Özkaya vd., 2010).

1.2. Destekleme Politikalarının Değiştirilmesi

Ülkelerinin hemen tümünde, tarım alanına kamusal müdahalede bulunulmakta ve sektör çeşitli biçimlerde desteklenmektedir. Tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayarak ülkenin gıda güvenliğini korumak, tarım üreticilerinin ve tüketicilerin yaşam düzeylerini yükseltmek, tarımsal üreticilerin teknoloji, maliyet ve fiyat açısından dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilir hale gelmelerini sağlamak destekleme politikalarının temel amacıdır.

Sosyal ve ekonomik gelişmenin gerçekleştirilebilmesi büyük ölçüde, ülke kaynaklarının tam ve etkin kullanımının geliştirilmesiyle ilişkilidir. Bu çerçevede tarımsal üretimde kaynakların tam ve etkin kullanımı, üretimde devamlılığın sağlanması ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Genel özellikleri bakımından politika araçları ekonomideki etkileri bakımından dört grupta toplanabilir: pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetler olarak da tanımlanabilecek olan diğer destekler (Günaydın, 2006;

Eraktan vd., 2004; Babacan, 1999; Yükseler, 1999; Yalçınkaya vd., 2006; Özkaya vd., 2001).

- **Pazar Fiyat Desteği:** Pazar fiyatı destekleri üretici odaklı destekleme biçimidir. Tarımsal üretimi, üretici gelirlerini ve tüm kesimlerin gelir dağılımını düzenlemede oldukça etkili bir araçtır. Taban fiyat ve fiyat primleri üreticinin ürününe bağlı olarak ödenir. Bunların yanında, iç pazarı korumak amacıyla uygulanan sınır önlemleri de (ihracat teşvikleri ve ithalat kısıtları) bu kapsamda değerlendirilebilir.
- **Doğrudan Gelir Desteği:** Doğrudan gelir destekleri, üreticilere yapılan ödemelerle üretici gelirlerini artırmayı amaçlayan bir diğer destekleme aracıdır. Kullanımının giderek artmasının temelinde, piyasa dengelerini bozucu etkisinin en az oluşu gösterilir. Bununla birlikte, tarımsal altyapı sorunlarını çözmüş ekonomilerde olumlu etki yaratmakta, tersine durumlarda üretim üzerinde beklenenin dışında sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Başlıcaları, birim alan veya hayvan başına yapılan ödemeler, doğal afet ve zarar ödemeleri, depolama yardımlarıdır.
- **Dolaylı Gelir Desteği:** Dolaylı gelir destekleri, üretim masraflarını azaltıcı etkiye sahip önlemlerdir. Tarımsal üretim girdilerine (tarım makineleri, gübre, tarımsal mücadele ilaçları, tohumluk vb.) uygulanan sübvansiyonlar, finansman kolaylıkları (piyasa faiz oranlarının altında tarımsal üretim kredi faizleri, sermaye bağışları vb.) ürün sigortalamasına verilen devlet destekleri bu başlık altında değerlendirilebilir.
- **Genel Hizmetler:** Tarıma sağlanan genel hizmetler ise, diğer destekler olarak sınıflandırılabilir. Tarımsal altyapı hizmetleri, eğitim – araştırma ve yayım hizmetleri, tarım sektörüne tanınan vergi kolaylıkları, taşımacılıkta tanınan ayrıcalıklar gibi genel hizmetler, uzun dönemde tarım sektörü üzerinde maliyetleri azaltıcı etki yaratmaktadır.

1997 yılında Türkiye'nin mevcut tarımsal destekleme politikalarını değerlendirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla Türkiye'ye gelen DB heyeti 1998

yılında “Reform İçin Öneriler” (Tarım Reformu Uygulama Projesi¹⁰) başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre; Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme politikaları mali açıdan pahalı ve ekonomik olarak verimsizdir. Bu saptamaya öneri olarak da; tarım ürünleri fiyatlarının dünya fiyatları düzeyine çekilmesini, fiyat destekleri, gübre ve kredi sübvansiyonlarının kaldırılmasını, DGD (doğrudan gelir desteği) sistemine geçilmesini ve tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesini sunmuşlardır (Oral, 2010:19).

2000 yılında yayımlanan DB raporunda; Türkiye’de tarımsal desteklemenin yüksek olduğunu, milli gelirin %8’ini kapsadığı; OECD ülkelerinde ise bu oran %2’yi geçmediği yazılmıştır. DB ve IMF’nin “tarımsal desteklemeye son” çağrısına teslim olunduktan sonra, Türkiye’de bütçeden tarıma ayrılan tüm ödemeler, milli gelirin %1’inin altında kalmıştır (Oral, 2010:19). Amerika ve Japonya gibi ülkeler, kendi aralarında ve DTÖ içinde çekişerek tarımlarını desteklemeyi sürdürürken, IMF-DB reçetelerini uygulayan Türkiye’de çiftçi, piyasadaki eşitsiz ve istikrarsız koşullara adım adım teslim edilmiştir¹¹.

Uygulanan politikalar sonucunda 2000-2010 yılları arasında işlenen tarımsal alan 2,5 milyon hektar azalmış, tarımsal istihdam ise 2,5 milyon kişi azalmıştır. Tarımdan kopuşla birlikte kırsal nüfus da %35’ten %25’e inmiştir (Tablo 1-3).

Tablo 1-3 Tarım Alanlarındaki Değişmeler (Bin Hektar)

YIL	Tarla Alanı		Sebze Bahçesi	Toplam İşlenen Alanlar	Meyve Bağ Zeytin	Toplam Tarım Alanı
	Ekilen	Nadas				
2000	18.207	4.826	793	23.826	2.553	26.379
2001	18.087	4.914	799	23.800	2.550	26.350
2002	18.123	5.040	831	23.994	2.585	26.579
2003	17.563	4.991	818	23.372	2.656	26.028
2004	18.110	4.956	805	23.871	2.772	26.593
2005	18.148	4.876	806	23.830	2.776	26.606
2006	17.440	4.691	850	22.981	2.895	25.876
2007	16.945	4.219	815	21.979	2.909	24.888
2008	16.460	4.259	836	21.555	2.950	24.505
2009	16.217	4.323	811	21.351	2.943	24.294
2010	16.311	4.249	802	21.362	3.053	24.415

Kaynak: TÜİK

¹⁰ Çalışmanın son bölümünde Tarım Reformu Uygulama Projesi ve uygulamanın sonuçları detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

¹¹ Boratay, Korkut “Tarım Niçin Korunmalı?”, Cumhuriyet, 14 Mayıs 2003.

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar uygulanmış tarımsal destekleme politikaları, destekleme alımları, girdi, ürün ve kredi sübvansiyonları ve tarım kesimine yönelik diğer sübvansiyonlar olmuştur. 2000’li yıllarda IMF ve DB aracılığıyla Türkiye’de uygulanan tüm tarımsal destekler elemine edilerek DGD sistemine geçilmiştir. DGD, Uruguay Turu Tarım Anlaşması’nın üretimle bağlantısız olması nedeniyle ticarete zarar vermeyen destekler olarak nitelediği gruptadır. DTÖ savına göre, girdi ve çıktı destekleri, üretim kararı ve miktarına etki ettiği için dünya genelinde karşılaştırmalı üstünlüklerin gerçekleşmesini engellemektedir. Ancak DGD adı altındaki bu desteğin arazi mülkiyetine verilmesi nedeniyle çok azı doğrudan tarımsal faaliyete gitmektedir (Günaydın, 2009:183; Aysu, 2008:114).

Küçük arazilere sahip yoksul çiftçiler açısından, DGD uygulamasından yararlanabilmek için yapılması gereken harcamalar (bürokratik işlemler ve köy-kent arasındaki ulaşım giderleri vb.) alınacak DGD ödemesinden fazla olabilmektedir. Bu nedenle, küçük çiftçi sisteme uzak durmaktadır. Büyük çiftçiler ise, sistemden büyük paylar almaktadırlar. DGD ödemesi için bir üst arazi büyüklüğü belirlenmesine karşın, büyük arazi sahipleri noter sözleşmeleri ile arazilerini uygun ölçeklerde bölerek yakınlarına dağıtmakta ve böylelikle arazilerinin tamamı için DGD’den yararlanmaktadırlar. Gerçekten çiftçi niteliğini taşımayan birçok kişi, sistemden rahatlıkla üretici belgesi alabilmektedir. Ayrıca, kentte oturup arazisini kiraya verenler, bu anlaşmalarda, DGD ödemelerini kendilerinin alacağı koşulunu dayatmaktadırlar. Bu doğrultuda, kentte oturan ve arazisini yıllardır görmemiş, tarımsal üretimle ilgisi olmayanlar da, geniş oranda DGD’den yararlanmaktadırlar (Günaydın, 2004:50). Bu gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de arazi üzerinden uygulanan DGD sistemi, mevcut tarımsal yapıyı iyileştirecek ve tarımda mevcut sorunlara çözüm getirecek bir politika aracı olmamıştır. Çiftçi Kayıt Sistemi’nin tamamlanmasından sonra işlevi sadece üreticinin girdi harcamalarına katkı olmaktan ileriye gitmemiştir (Eraktan vd., 2004).

2001 yılından 2009 yılına kadar tarımsal destekleme alımları ile girdi sübvansiyonlarını ikame eder durumdaki DGD politikasının, Türkiye’de mevcut uygulama biçimiyle tarımsal üretimi etkileme gücü olmamış ve daha çok sosyal yardım niteliğinde kalmıştır. Ayrıca, arazi üzerinden ödenen DGD ödemeleri, bölgeler arasında

işletmeler arasında ve ürünler arasında bir dengesizlik yaratmıştır. Ortalama işletme büyüklüğü daha fazla olan bölgelerdeki (İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri gibi) üreticiler diğer bölgelere göre işletme başına daha fazla destek almışlardır. Bu durum zaten bozuk olan yapıyı daha da olumsuz etkilemiştir. DGD daha çok Türkiye’de Çiftçi Kayıt Sisteminin geliştirilmesine hizmet etmiştir (Abay vd., 2005:16).

DGD sistemi yerine 2 Mart 2010 tarihinde “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli¹²” yürürlüğe girmiştir. Bu modelde Türkiye iklim, topografya ve toprak verileri dikkate alınarak 30 havzaya bölünmektedir. Havzaların ekolojik olarak benzer olan, ülkenin idari yapılanmasına uygun yönetilebilir büyüklükte, tarım ürünlerinin ekolojik ve ekonomik olarak en uygun yetiştirilebildiği bölgeleri ifade ettiği belirtilmektedir. Bu model de DGD sisteminde olduğu gibi kayıtlı çiftçiye toprak büyüklüğü ölçüsünde destek vermektedir ve beyan edilen ürün miktarını temel almaktadır¹³.

2006 yılında çıkarılan Tarım Kanunu’nda tarım desteklerinin milli gelire oranının %1’den az olamayacağı hükmü bulunmasına karşın verilen destekler %0,47-0,66 oranları aralığında gerçekleşmiştir. Oysa tarımın milli gelire katkısı %9-10 civarındadır. Bütçeden faiz ödemeleri için 50 milyar TL civarında bir kaynak ayrılırken tarım destekleri için 6 milyar TL ayrılması sektörde sorunların daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Tarım desteklerinin yetersizliğinin yanı sıra, kâğıt üzerinde var olan desteklerden de çiftçi faydalanamamaktadır. Tarım Kanunu’na göre çiftçinin 2007 yılından itibaren 16,9 milyar TL tarımsal destek alacağı bulunmaktadır. Buna karşın çiftçi sulamada kullandığı elektrik borcunu dahi ödeyemediği için icralık olmaktadır. Çiftçiye sunulan tarım desteği, tarımsal üretimde kullanılan mazotun ÖTV ve KDV’sini bile karşılamaktan uzaktır (Atalık ve Oral, 2011:29).

1980 yılından günümüze uygulanmakta olan neoliberal politikalar, devamında

¹² Modelin amaç ve hedefleri; tarım havzaları belirlemek, sağlıklı bir tarım envanteri hazırlamak, üretim planlamasına olanak sağlamak, hangi ürünün ne kadar üretilebileceğini belirlemek, çiftçinin gelirini artırmak, geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak; destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkili bir şekilde kullanmak, arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak, doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamaktır (http://www.tarimrehberi.gov.tr/documents/1_10.pdf. Erişim Tarihi:14.11.2012).

¹³ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100302-5.htm>. Erişim Tarihi:14.11.2012

uygulanan IMF-DB programları ile AB tavsiyeleri, Türkiye’yi net ihracatçı iken gerek bitkisel gerek hayvansal ürünlerde net ithalatçı bir konuma getirmiştir. Başta pirinç, bitkisel yağlar, et ve süt gibi birçok ürünün üretim ve ihracatında önemli azalmalar ortaya çıkmıştır (Biber, 2011:230). 1990’lı yıllarda bu azalışın artarak devam ettiği görülmekte, 1995-1996-1997 yıllarında toplam tarımsal ürün ihracatı ve ithalatı neredeyse başa baş konuma gelmiştir. 2011 yılına geldiğimizde tarımsal ürün ithalatı, ihracatı aşmış, aralarındaki fark 3.5 milyar dolara ulaşmıştır¹⁴ (TÜİK, 2012).

1.3. Özelleştirme Politikaları

Türkiye’de tarımsal desteklemenin araçları, tarımla doğrudan ya da dolaylı ilişkili olan KİT’ler ve tarımsal kooperatiflerdir. Tarımla doğrudan ilişkili KİT’lerden TMO, TEKEL, Şeker Fabrikaları AŞ., ÇAYKUR gibi işletmeler aynı zamanda tarımsal destekleme politikalarının da merkezinde bulunan kurumlardır. Bunlar alım-satım, stoklama, üretilen girdinin pazarlanması ve işlenerek sanayi ürünü niteliğine dönüşmesi işlevlerini yerine getirirler. Tarımsal fiyatların ve tarımsal gelirlerin istikrarı (regülasyonu), bu kurumların öncelikli amaçları arasındadır (Oyan vd., 2001:3).

Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi emek-sermaye ve bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerinde etkileri bakımından oldukça önemlidir. 1985 yılında DB desteğiyle hazırlanan “Özelleştirme Ana Planı” sonrasında, 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Hazırlanan “Özelleştirme Ana Planı” Türkiye’de özelleşecek KİT’leri belirlemiştir. Bu planda adı geçen tarımsal KİT’ler YEMSAN, TİGEM, EBK, ÇAY-KUR, TÜGSAŞ, TŞFAŞ, TMO ve TZDK’dır (Günaydın, 2010:165-166). 1990 yılından sonra özelleştirme kapsamına alınan ve özelleştirmesi gerçekleşen KİT’ler Tablo 1-4’te verilmiştir.

¹⁴ 2011 yılı itibarıyla tarımsal ürün ithalatı 8.895 \$, ihracat ise 5.166 \$ gerçekleşmiştir. 2012 Kasım ayına kadar gerçekleşen tarımsal ürün ithalatı 5.670 \$, ihracat ise 3.522 \$ gerçekleşmiştir.

Tablo 1-4 Türkiye’de Özelleştirilen Tarımsal KİT’ler

Tarımsal KİT	Faaliyet Alanı	Özelleştirildiği Tarih	Özelleştirilen Tesis Sayısı
YEMSAN	Hazır yem üretim, tedarik ve ticareti	1993-1995	30
SEK	Süt üretimi ve ticareti	1993-1998	43
EBK	Et ve et ürünleri üretimi	1995-2005	55
ORUS	Orman ürünleri üretimi	1996-2000	22
TZDK	Tarımsal girdi gübre, tarımsal ilaç sağlama ve dağıtma	1998-2003	23
TMO	Hububat alım-satım	2000 (1)	
TŞFAŞ	Şeker pancarı üretimi	2009-2010 (2)	2
TİGEM	Tohum ve damızlık üretimi	2003-2004 (3)	13
İGSAS	Kimyasal gübre üretim ve ithalatı	2004	
TÜGSAS	Kimyasal gübre üretim ve ithalatı	2004-2005 (4)	2
TEKEL	Alkollü içecek, tütün alım-satım	2004-2010	

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, www.oib.gov.tr.

- (1) 2000 yılından itibaren yeniden yapılandırılarak hububat alımları çok düşük düzeylere indirilmiştir.
- (2) 2009’da Malatya, 2010’da Afyon’daki fabrikalar özelleştirilmiştir.
- (3) 2003 ve 2004’de toplam 13 işletme 30 yıllığına özel sektöre kiralanmıştır.
- (4) Gemlik Güb. San. A.Ş. 2004, Samsun Güb. San. A.Ş. 2005’de özelleştirilmiştir.

Türkiye’de uygulanan neoliberal politikalarla çökertilen tarım sektörü, çokuluslu şirketlerin serbest piyasası haline getirilmiştir. Bu amaca ulaşmak için sektörde kamuya ait tarımsal işletme ve kuruluşlar ya özelleştirilmiş ya da kapatılmıştır. EBK, SEK ve YEMSAN gibi tarımsal KİT’ler elden çıkarılarak yerli tekellere satılmıştır. Bu şirketlerin kısa bir süre içerisinde yabancılarla ortak girişim kurmalarıyla bu kuruluşlar bir kez daha el değiştirerek yabancılaştırılmaya başlanmıştır. Öte yandan son 15 yıllık dönemde (1994-2009) gerçekleşen krizler sonrasında piyasa değerleri düşen gıda şirketleri, yabancı yatırımcılara oldukça cazip gelmiş; birçok şirket yabancılar tarafından satın alınmıştır (Oral, 2009:127-136). 1990’lı yılların ortalarından bu yana satılan gıda şirketleri ve satın alan veya ortaklık kuran yabancı şirket ve markalar Tablo 1-5’te verilmiştir.

Tablo 1-5. Gıda Sektöründe Yabancılaşma Süreci

Tarih	Şirket Adı	Ortak Olan/Satın Alan Şirket	Payı%
1994	Filiz Gıda	Barilla Gıda	56
1995	Unicom (Komili)	Unilever	100
1996	Sabancı Grubu	Carrefour	60
1997	Sabancı Grubu	Danone	50
1998	Doğadan Gıda	MKT Holding	50
1998	İmbat Meşrubat	The Coca-Cola Company	40
1998	Tikveşli	Danonesa (Sabancı/Danone)	100
1999	Birtat	Danonesa (Sabancı/Danone)	100
1999	Cadbury Schweppes Türkiye Markaları	Coca-Cola Company	100
2000	Basan Besin Sanayi (Bestfoods)	Unilever	100
2000	Çapamarka Gıda Sanayi (Bestfoods)	Unilever	100
2000	Bozkurt Helva (Bestfoods)	Unilever	100
2001	Dosan Konserve	Unilever	100
2001	Penguen Gıda	Deutsche Investitions (KFW)	12,7
2001	Pamir Gıda	Haribo	76
2001	Türk Tuborg (Yaşar Holding)	Carlsberg Breweries	95,7
2002	Mis Süt (Tekfen)	Nestlé	100
2002	Kent Gıda Tahincioğlu	Cadbury	51
2002	Fruko AŞ	Pepsi Bootling Group (PBG)	100
2002	Kar Gıda	Kraft Foods	100
2003	Filiz Gıda (Doğuş Grubu)	Barilla Alimentare Spa	45
2003	Mudurnu Tavukçuluk	Global AŞ	51
2003	Unicom (Unilever/ Yudum Ve Sırma)	Seef (Soros Investment Capital)	100
2003	Danonesa (Sabancı/Danone)	Danone	100
2003	Nestle Türkiye Süt İşletmeleri	Danone	100
2005	Gima (Fiba Holding)	Carrefoursa (Sabancı/Carrefour)	60,2
2005	Endi (Fiba Holding)	Carrefoursa (Sabancı/Carrefour)	100
2005	Tansaş (Doğuş)	Migros (Koç Grubu)	70,8
2006	Penguen Gıda	Adm Capital	13
2006	Kent Gıda (Tahincioğlu)	Cadbury Schweppes	30
2006	Mey İçki (Nurol-Limak-Özaltın-TÜTSAB)	Martini Paz. (Texas Pacific Group)	99
2006	Eker Süt	Novandie (Andros)	50
2006	Erikli Su	Nestlé Waters S.A.	60
2007	Intergum Grubu	Greencastle (Cadbury Schweppes)	100
2007	Doğadan Gıda	The Coca-Cola Company	100
2007	Yudum Gıda (Seef Holdings)	Swan (NBK Capital)	100
2008	Türk Tuborg (Carlsberg Breweries)	Afia Int (Savola Group)	100
2008	Migros Türk (Koç Grubu)	Moonlight Capital	50,8
2008	Ana Gıda (Anadolu Grubu)	Seef Foods (Bedminster Capital)	39
2008	Bizim Tüketim (Ülker Grubu)	Golden Horn Investments	20
2009	Burgaz Rakı (Garipoğlu Grubu)	Golden Horn Investments	100

Kaynak: Oral, 2010.

Üretken kamu kurumlarımızın özelleştirilmesi, sağladıkları refahın yabancı ülke sermayedarları yararına kullanılmasına neden olurken, istihdam ve tarımsal üretim de olumsuz etkilemektedir.

TEKEL'in içki bölümü 2004 yılında 292 milyon dolara yerli bir firmaya

devredilmesinden iki yıl sonra %90'lık bölümü 810 milyon dolara yabancı bir firmaya satılmıştır; 19 fabrikanın 9'u kapatılmıştır. Bu fabrikalar için üretim yapan çiftçiler mağdur edilmiştir. Aynı tesisler 2011 yılında yine yabancı bir firmaya 2,1 milyar dolara satılmıştır (Atalık ve Oral, 2011:30).

Hayvancılık sektörümüzü geliştirmek amacıyla 1950 ve 1960'lı yıllarda kurulan Et ve Balık Kurumu (EBK), Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) ve YEMSAN 2000'li yıllarda özelleştirilmiştir.

Daha önce Orta Doğu'ya hayvan ihraç eden bir ülke olan Türkiye, 2010 yılında hayvan ve et ithalatına 600 milyon dolar ödemiştir. Deli dana hastalığı görülen ülkeler et ithalatı yapacağımız ülkeler içinde yer almıştır. Çiftçinin süt üretimini sürdürebilmesi için 1 kg süt ile 3 kg yem alabilmesi gerekirken, 1 kg'ın altında yem alabilmektedir. Bu nedenle, süt hayvanlarının kesime gönderilmesi et krizini beraberinde getirmiştir (Atalık ve Oral, 2011:30).

IMF, DB gibi kurumların yeniden yapılanma programlarıyla, gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerinde destekleme yapan veya girdileri ve kredileri uygun fiyatlarla veya destekli sunan kamu kuruluşları özelleştirilmiştir. Ürün ve girdi desteklemelerine son verilerek doğrudan gelir desteği sistemine geçilmiş, tarım ürünlerindeki gümrükler azaltılmaya veya sıfırlanmaya başlanmıştır.

1.4. Şirket Tarımcılığının Başlaması

1970 ve 1980'lerden sonra neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte, uluslararası sermayenin önündeki bütün engeller kalkmış ve dünya ekonomisindeki yapısal dönüşüm süreci hızlanmıştır. Bu süreçte sermayenin hareketliliğindeki artış ve üretimin uluslararasılaşması, uluslararası şirketlerin dünya ekonomisindeki etkinliğinin de artmasına neden olmuştur. Uluslararası şirketler, ulus-devletler ve küresel aktörlerin üçlü ittifakı ekseninde şekillenen bu yeniden yapılanma süreci, sermayenin üretim zincirleri üzerindeki denetimi temelinde şekillenmektedir. Örneğin, gıda sistemlerinin

denetimi, tohum, gübre ve diğer tarımsal donanımların, işleme, taşımacılık ve pazarlama alanlarıyla dikey bütünleşmesiyle gerçekleşmektedir (McMichael, 2001, Aktaran: Biber, 2011).

Dünya ekonomisinin yeniden yapılanmasında çok uluslu şirketler, rekabet gücünü artırabilmek için, faaliyetlerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmakta ve buradaki firmalarla birleşme veya tamamen devralma yoluna gitmektedirler. Bu süreçte üretimin emek yoğun aşamalarının geliştirmekte olan ülkelere kaydırılması, gelişmiş ülkelerle geliştirmekte olan ülkeler arasında ve çok uluslu şirketlerle de yerel şirketler arasındaki ilişki yeni bir hiyerarşik yapı kazanmıştır (Wallerstein ve Hopkins, 2000, Aktaran: Biber, 2011).

Bu hiyerarşik yapı uluslararası şirketlerin ve finansal sermayenin tarım üzerindeki hakimiyetinde de açık bir biçimde görülmektedir. Dünya ekonomisinin bu yeni yapılanmasında tarım ürünlerinin üretimi ve dünya çapındaki ticaretinin denetimi uluslararası şirketlerin elinde toplanmaktadır. Uluslararası şirketler tarımda kullanılan gübre, tarım ilaçları, makineleri ve genetik tohum gibi tüm girdi zincirlerine hakimdirler, dolayısıyla sermaye, ekonomideki belli ürün ve sektörlerdeki tüm üretim ve ticaret zincirini denetleyebilmektedir. Uluslararası şirketlerin tarım tekniklerinde ve teknolojilerinde hâkimiyet sağlaması tarımsal ve ticari sermayenin giderek finansal sermayeye bağımlı olması, geleneksel tarımı, küçük aile çiftçiliğini bitirmekte ve ekolojiyi tahrip etmektedir (Stedile, 2009:102). Türkiye’de de devletle işbirliği içerisinde çiftçileri girdi, kredi ve pazarlama mekanizmalarıyla kontrol etmektedirler.

Küresel kapitalizmin gelişme sürecinde, sermayenin üretim aşamasının küreselleşmesi, finansal sermayeyle bütünleşmesi, ekonomilerin uluslararasılaşması amacına yönelik olarak ulusal ekonomiler işlevsiz hale getirilmiştir. Bu da hükümetlerin ekonomiye müdahale etmemesi ve ekonomilerinin dışa açılmasıyla yabancı sermaye yatırımlarının sınırsız girişiyle beraber çok uluslu şirketlerin pazar paylarının genişlemesiyle ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, uluslararası şirketler ve yatırımcılar ekonomilere hakim olmaktadır. Bu çerçevede IMF, DB, DTÖ gibi aktörler, küresel rekabetçi güçlerin ihtiyaçlarına göre politika tercihleri yapmakta ve çeşitli uluslararası

ekonomi politikası araçlarıyla bu süreci desteklemektedirler (McMichael, 1992, Aktaran: Biber, 2011).

Kapitalizmin geldiği bu aşamada hem emek süreçleri hem de üretim süreçleri değişimler geçirmiştir. Bu değişimin en önemli özellikleri, meta üretiminin farklı aşamalara ayrılması ve bu aşamaların mekânsal olarak farklı yerlerde gerçekleştirilmesi, finansal sermayenin dünya ölçeğinde bütünleşmesi ve az sayıdaki uluslararası şirketin hem üretken sermayeyi hem de ticari ve finansal sermayeyi denetimi altında tutmasıdır (Ercan, 2002).

Çok uluslu şirketler çeşitli mekanizmalarla gelişmekte olan ülkelerde tarımı kontrol altına almaktadır. Çokuluslu şirketler tarımda doğrudan yatırıma girebilmekte ya da tarımı denetim altına almak için yerli taşeronlar kullanmaktadır. Böylelikle üreticileri kendilerine bağımlı hale getirerek denetimleri altında tutmaktadırlar.

Küresel gıda rejimini kontrol altında tutan çok uluslu şirketler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarımın yeniden yapılandırılmasında mevcut politik uygulamaları engel olarak görmektedir. Başta çiftçilere sağlanan sübvansiyonlar gibi çeşitli kamu müdahaleleri sakıncalı görülmüş ve Türkiye’de olduğu gibi yürürlükten kaldırılması için hükümetlere tavsiyede bulunulmuş ve yapısal uyum politikalarıyla dayatılmıştır. Bu bağlamda yürütülen serbestleşme yönlü politikalar uluslararası sermayenin Türkiye tarımında dominant olma sürecinin önünü açmaktadır. Uluslararası sermaye bu yeni mekanizmalarıyla hem üretim hem dağıtım alanında kontrolü ele geçirmiş, artan ölçüde yerli çiftçilerin sözleşmeli üretim modeli ile üretim sürecine dahil olmasına neden olmuştur (Aydın, 2010).

1980’lerin ortalarını izleyen 10 yılda yabancı şirketlerle yabancı ortaklı yerli şirketlerin sayısında önemli bir yükselme olmuştur. Yabancı sermayeli kuruluş sayısı tarımda 32’den 65’e, gıda işlemede 38’den 139’a, yemek müteahhitliğinde 8’den 198’e yükselmiştir. Koç, Sabancı, Yaşar, Tekfen gibi Türkiye’nin önde gelen sermaye grupları, çokuluslu şirketlerle ortaklıklara giderek et, süt ve sütü ürünler üretimi, gıda paketlemesi, sebze meyve işleme ve dondurulması, çay üretimi, tam ve yarı hazır gıda

üretimi, gıda pazarlaması ve perakendeciliği gibi alanlarda etkinlik göstermeye başlamıştır (Tablo 1-6). Çok uluslu gıda şirketlerinin büyük ölçekli ve yüksek teknolojiye tesislere yatırımlarının artmasıyla birlikte Türkiye'deki gıda üretim yapısı uluslararası tarım/gıda sanayisinin bir parçası olma yönünde dönüşmeye ve hızla küresel gıda zincirlerinin bir parçası haline gelmeye başlamıştır. 1980'lerden itibaren neoliberal politikaların uygulanmasıyla başlayan bu yöndeki gelişim 1994'ten sonra hızlanarak artmaya devam etmiştir (Yenal, 2001:41-43).

Tablo 1-6. 1990'lı Yıllarda Gıda Sektöründe Önemli Ortak Girişimler

Ana Kuruluş	Alt Kuruluş	Ortak Kuruluş
Sabancı Holding	Marsa, Danones, Carrefoursa	Kraft-Jacobs, Suchard, Carrefour; Danone
Koç Holding	Tat, Pastavilla, Fidan Tohum	Sodial, Kagomeco, Sumitomo
Tefken Holding	Missüt	Nestle
Doğuş Holding		Lamp-Weston, Done
Piyale		Dr. Oetker
Yaşar Holding		Yadex
Köy-Tur Holding		Dutch Development Bank
Topçuoğlu		Sudmilch

Kaynak: Yenal, 2001:43.

Tablo 1-7'de de görüldüğü gibi çok uluslu şirketler dünya tarımsal üretim ve ticaretinde tekel güç olarak temel belirleyici konuma gelmişlerdir. Dört biyoteknoloji şirketi (Monsanto, DuPont, Syngenta, Bayer), dünyanın en önemli tarım ürünleri üzerindeki patentlerin %44'üne sahiptir. Altı şirket dünya tahıl ticaretinin %85'ini gerçekleştirmektedir. Syngenta, DuPont ve Monsanto küresel böcek öldürücü pazarın yaklaşık üçte ikisini ve aynı üç şirket dünya tohum pazarının yaklaşık dörtte biri ile genetik yapısı değiştirilmiş tohum pazarının %100'ünü elinde tutmaktadır. Cargill dünya tahıl dağıtımının %90'ını idare etmektedir.

Tablo 1-7. Ulusal ve Uluslararası Tarım-Gıda Piyasalarında Şirket Yoğunlaşması

<p>1) Tohum ve Tarım Kimyasalları:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Altı uluslararası şirket; BASF, Bayer, Dow, DuPont, Monsanto ve Syngenta küresel ilaç pazarının %75- 80'ini kontrol altında tutmaktadır. • DuPont ve Monsanto firmaları tek başlarına mısır tohum piyasasının %65'ine ve soya tohum piyasasının %44'ine sahiptir. • Monsanto firması 2001 yılı için dünya hibrit tohum piyasasının %91'ini kontrol etmektedir. 1998-1999 yıllarında sadece iki yılda Brezilya mısır tohumu piyasasının %60'ını kontrol altına almıştır. • Bayer firması ise Hindistan tarım ilacı piyasasının %22'sini elinde tutmaktadır.
<p>2) Toptan Tarımsal Mal Ticareti</p> <ul style="list-style-type: none"> • İki büyük ABD firması olan Chiquita ve Dole Foods, dünya muz ticaretinin yaklaşık olarak %50'sini kontrol etmektedir. • Archer Daniels Midland (ADM), Barry Callebaut ve Cargill firmaları Fildişi Sahilindeki kakao üretim kapasitesinin %95'ini kontrol etmektedir. • Fyffes firması Avrupa'daki en büyük taze gıda dağıtım şirketidir. Belize ve Surinam muzlarının tek ithalatçısı konumundadır. • ADM, Cargill ve Zen-Noh firmaları ABD mısır ihracatının %80'ini gerçekleştirmektedir.
<p>3) Gıda Üretim ve İşleme</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dünya gıda üretim sektöründeki 100 önemli firmanın sadece 10 tanesi toplam pazarın %37'ini elinde tutmaktadır. • En büyüğü Unilever olan üç uluslararası firma dünya çay piyasasının %85'ini elinde tutmaktadır. • Nestle firması Pakistan süt piyasasında tekel konumunda iken, Peru süt üretiminin %85'ini kontrol altında tutmaktadır. • Cargill ve Tyson'ın da içinde yer aldığı dört uluslararası firma ABD'de et ambalajlama piyasasının %80'ine sahiptir. • Altı uluslararası şirket dünya çikolata satışlarının %50'sini karşılamaktadır. • Dört uluslararası şirket, tahıl işleme terminallerinin %61'ine, un üretim tesislerinin %60'na sahipken, dünya darı ihracatının %81'ini sağlamak ve ABD'deki etanol üretiminin %49'unu sağlamaktadır.
<p>4) Gıda Perakendeciliği</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası 30 gıda perakende şirketi, dünya gıda satışlarının üçte birini sağlamaktadır. En büyük on şirketin toplam gıda satışı ise 2002 yılı için 649 milyar dolardır. • ABD'li Wal-Mart firması Meksika perakende sektörünün %40'ını kontrol altında tutmaktadır. • Tayland'daki gıda satışlarının üçte biri uluslararası gıda perakende şirketleri tarafından sağlanmaktadır. Tesco'nun Tayland'daki 48 satış mağazasından elde ettiği gelir 2003 yılı için 1,2 milyar dolardır. • Asda, Wal-Mart, Safeway, Sainsbury ve Tesco İngiltere'deki gıda perakende satışlarının %75'ini oluşturmaktadır.

Kaynak: Aydın, Aydın ve Biber, 2011.

Çok uluslu şirketler hem girdi hem üretime ilişkin kararların alınmasında hem de pazarlama aşamasında üretim sürecine dâhil olmakta, kendi belirledikleri koşullar altında üretici çiftçiyi sözleşmeyle çalıştırmayı yani “sözleşmeli çiftçiliği” tercih etmektedir. Sözleşmeli çiftçilik/üreticilik; yerli ve yabancı büyük tarım şirketlerinin tarım ve hayvancılık alanında üretimden tüketime kadar her aşamaya egemen olması

diye tanımlanabilir (Aysu, 2008). Bu süreç kapitalizmin köylülüğü tasfiye etme ve küresel anlamda yeni sömürü mekanizmalarını kurumsallaştırma aracı olarak uluslararası tarım şirketlerinin, tarımı üretiminden tüketimine kadar her alanda denetim altına alması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu model üretim sürecinde yaratılan artığın transferinin sağlanmasına, yerli kaynakların sömürülmesine olanak tanımaktadır (Aydın, 2007:93).

Türkiye’de 2000’li yılların tarım politikalarının temeli IMF ve DB ile yapılan anlaşmalar ile atıldı. Bu kurumlar, tarım ürünlerindeki ticaretin büyük şirketlerin çıkarlarını gözeterek şekilde yapılmasını normalleştirdi. Bununla birlikte dünyanın her yanında çokuluslu şirketler, ulusal pazarda tarım girdi ve çıktılarını koruyan ülkelere de girebilme olanağı buldular (Stedile, 2009:100).

Buraya kadar yapılan incelemelerde tarım sektöründe 1980’lerden sonra yaşanan değişim ve dönüşüm süreci ele alınmıştır. Tarımsal serbestleşme süreci, tarımın alt sektörü olan tohumculuğu da etkilemiştir. Tohumculuk alanında yaşanan yapısal dönüşüm de 1980’li yıllarda başlamıştır. Bu yıllara kadar tohumun her türlü denetimi kamu kuruluşları tarafından yapılırken, 1980’lerden sonra tohumculuk sektörü ile ilgili temel politikalarda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Tohumluk ithalatı serbest bırakılmış, özel sektör tohumculuğu teşvik edilmiş, tohum firmalarının çıkarlarını koruyan yasalar çıkartılmıştır. Tohumda kamu tedarik sisteminden özel sektörü esas alan bir sisteme geçilmiştir. Bu bağlamda bu sürecin nasıl işlediği, bu süreçte nasıl bir politika izlendiği bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOHUMCULUK SEKTÖRÜNDE DEĞİŞİM

Türkiye’de tohumculuğun geliştirilmesi için başlatılan çalışmalar 1920’li yıllara kadar gitmektedir. O yıllarda tarımsal üretimin ileri tekniklerle yapılarak verim ve üretim artışı sağlayabilmek için ıslah istasyonları, deneme tarlaları, fidanlıklar, tohum üretme çiftlikleri kurulmuştur. Bu kurumlarda geliştirilen ıslah edilmiş yüksek verimli tohum ve bitkilerle devlete ait kurumlarda önemli sonuçlar alınmıştır. Tarıma yönelik bilgi, beceri, teknik birikimi artırmak amacıyla ziraat okulları açılmıştır. Devlet köylünün elindeki tohumların ıslah edilerek üretiminin artırılmasına önem vererek, değişik tarihlerde bu konulardaki yetkilerini genişleten kanunlar çıkarmıştır. 1980’li yıllara kadar tohum politikaları devlet denetiminde sürdürülmüştür. Bu tarihten sonra özel sektör, Türkiye’nin dışa açılma sürecinde tohumculuk sektöründe yer almaya başlamıştır. Tohumun üretimini, denetimini, ıslah çalışmalarını özel sektöre devreden yasalar çıkarılmış, ıslah istasyonları, devlet üretme çiftlikleri gibi tarıma destek sağlayan, verimlilik artırıcı çalışmalar yapan kurumlar tasfiye edilmiştir. Cumhuriyetten 1980’lere kadar devlet denetiminde ilerleyen tohumculuk sektörü tarımda serbestleşme süreciyle birlikte özel sektörün denetimine girmiş, tohum politikaları serbest ticaret kurallarına göre belirlenmiştir. Geçen 30 yılda özel tohumculuk şirketlerinin sektör içindeki payı gittikçe artmış ve dışa açılmanın sonucu olarak yeni durumlar ve olgular ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan problemler yönetmelik değişiklikleri, genelgeler ve tebliğler ile aşılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde cumhuriyetten günümüze kadar tohumculuk sektöründe yaşanan dönüşüm ve değişim, 1980 öncesi denetimli tohumculuk ve 1980 sonrası denetimsiz tohumculuk sektörü olarak iki bölüme ayrılıp incelenecektir.

2.1. 1980 Öncesi Denetimli Tohumculuk Dönemi

Tarımda en önemli girdi tohumdur. Kullanılan tohumun yüksek verimli, hastalık ve zararlılara dayanıklı, ekoloji ile uyumlu olması, tarımsal üretimi belirleyen önemli özelliklerdir.

Türkiye’de tohumculuk sektöründe ilk adım 1920’li yıllarda atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile beraber araştırma, tohum ıslahı konusundaki çalışmalar başlatılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1923 yılında, Yeşilköy Ziraat Araştırma Enstitüsünün kuruluşuyla tohum ıslah çalışmalarının temeli atılmıştır. Ziraat alanında çalışmak üzere, teknisyen seviyesinde eleman yetiştirmek çeşitli bölgelerin ziraat yapıları ve özellikleri hakkında incelemeler yapmak amacıyla, Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur¹⁵.

2 Aralık 1925 tarihinde çıkarılan 682 sayılı yasanın amacı, her çeşit fidan ve tohumların bedelsiz dağıtımını ve devlet yönetiminde fidanlık kurulması, çiftçinin eğitimi ve verimin artırılması olarak belirtilmiştir.¹⁶

1925 yılında yurdun değişik yörelerinde Tohum Islah ve Üretim İstasyonları kurulmuştur. Kurulan bu istasyonlarda daha çok seleksiyon yoluyla tahıllara ait tohumlar geliştirilmiştir. Yalnız bu dönemde geliştirilen tohum çeşidi az, miktarı da birkaç yüz ton civarındadır (Aysu, 2006).

1925’te Eskişehir’de Kuru Ziraat Araştırma Enstitüsü (Dry Farming İstasyonu) kurulmuştur. Türkiye’nin en eski araştırma kuruluşu olan, o zamanki adı ile Islah-ı Buzr yani Tohum Islah İstasyonu, kuruluş tarihini takiben elinde bulunan veya çevre ve bölgeden topladığı köy çeşitleri üzerinde seleksiyon ve adaptasyon çalışmalarına başlayarak öncelikle bölgenin ekmeklik ve makarnalık çeşit ihtiyacını karşılamaya yönelmiştir¹⁷. Alanında Türkiye’nin tek deneme çiftliği olan bu istasyon, bilhassa İç Anadolu bölgesi için önemli birçok tarım problemlerini çözmeye, o güne kadar yapıla

¹⁵ <http://www.ataturkinkilaplari.com/ak/125>. Erişim Tarihi: 15.04.2012

¹⁶ http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=10. Erişim Tarihi: 15.04.2012

¹⁷ <http://www.ataem.gov.tr/default.asp?id=1&bid=1&ty=0&L=T>. Erişim Tarihi: 15.04.2012

gelmiş tahıl ekim usullerindeki eksikleri araştırmaya, yenilerini denemeye, İç Anadolu iklim şartlarına en uygun olan yöntemleri yaymaya çalışmıştır (İnci, 2010).

Eskişehir tohum ıslah istasyonunun dışında bu dönemde Adana, Adapazarı, İstanbul-Yeşilköy ve Ankara'da da benzeri merkezler faaliyette bulunmaktaydı. İlk yıllarda kurulan bu istasyonlara 1936 yılından sonra Kayseri Yem Bitkileri, Antalya Sıcak İklim Bitkileri İstasyonları ile Erzurum ve Samsun istasyonları eklenmiştir¹⁸.

1925 yılında Adana Tohum Islah Komisyonu kurulması ile pamuk ıslahı konusunda ilk çalışmalar başlamıştır. 1927 yılından itibaren ABD'den 40 pamuk çeşidi getirilerek Türkiye için uygun pamuk cinsini tespit ve ıslah denemelerine girişilmiştir. 1934 yılında Ziraat Vekâleti'nce bir pamuk yetiştirme planı hazırlanarak uygulamaya konuldu. Bu plana göre yurt dışından getirilecek tohumluklar, üretme çiftliklerinde çoğaltılarak çiftçilere dağıtılacaktı. 2582 sayılı yasa, 27 Ocak 1936'da kabul edilen 2903 numaralı Pamuk Islah Kanunu ile tamamlandı. Bu yasaya göre çırçır evleri Ziraat Vekâleti'nin ihtiyaç duyduğu tohumları Vekâlete piyasa değeri üzerinden satmak zorundaydı (Tekeli ve İlkin, 1988:51-52). 1937 yılına kadar Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü'nün bir şubesi halinde yönetilen pamuk işleri 4 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen 3203 sayılı Ziraat Vekâleti Teşkilat Kanunu ile doğrudan Bakana bağlı bir müdürlük haline getirildi. 1940 yılına gelindiğinde Adana ve Nazilli'dekine ek olarak, Eskişehir-Mayıslar ve Malatya'da da birer ıslah, deneme ve üretme çiftliği kuruldu¹⁹.

12 Ocak 1925 tarihinde 541 sayılı Pamuklara Arız Olan Haşarat ve Emrazın İmha ve Tedavisi ve Tohumların Islahı Hakkında Kanun ve bu kanunun bazı maddelerinde değişiklik yapan 28 Mayıs 1927'de 1056 sayılı Kanun ve 29 Ocak 1936'da 2906 sayılı Nebatları Hastalık ve Zararlı Böceklerden Koruma Kanunu çıkarılmıştır (Tekeli ve İlkin,1988: 52). Bu görevleri yerine getirmek üzere Ankara'da bir Merkez Mücadele Enstitüsü, İzmir Bornova'da ve Adana'da birer mücadele istasyonu kurulmuştur (Toprak, 1988: 28).

¹⁸ İstatistik Yıllığı, 1951: 268, Aktaran: İnci, 2010.

¹⁹ Pamuk Encümen Raporu, 1931; Kemal, 1931, Aktaran:İnci, 2010.

1926 yılında “Umumi Ziraat Laboratuvarı” kurulmuş, 1930-1931 yıllarında “Ankara Tohum Islah ve Deneme İstasyonu” adını almıştır. 1951 yılında “Teknoloji ve Kimya Laboratuvarının” kurulmasıyla daha teknik çalışma imkanına sahip olan ve faaliyet alanı genişleyen kurumun üstlendiği görevler de artmıştır. 1953’ten sonra yeniden yapılanarak “Ankara Ziraat Araştırma Enstitüsü” adını almıştır. Bu tarihe kadar ıslah ağırlıklı çalışırken daha sonra, İç Anadolu şartlarında tarımı daha verimli ve karlı bir duruma getirmek için çiftçilere aktarılacak pratik yöntemleri araştırma görevini de üstlenmiştir. 1969 yılında Ankara Ziraat Araştırma Enstitüsünün ıslahla ilgili çalışmaları, özellikle buğday araştırmaları ülke bazında ele alınmış ve diğer araştırma enstitüleri ile işbirliği halinde koordineli bir çalışmaya geçilerek “Serin İklim Tahılları Koordinatörlüğü” görevi verilmiştir. 1974 yılında kuruluşun adı “Orta Anadolu Bölge Ziraat Araştırma Enstitüsü” olarak değiştirilmiştir. 1986 yılında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının olurlarıyla Araştırma Enstitülerinin yeniden yapılanması kapsamında, 1952 yılında kurulan Çayır-Mera ve Zootekni Araştırma Enstitüsü ile birleşmiş ve bugünkü “Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü” adını almıştır²⁰.

Tohum ile ilgili bu düzenlenmelerin yanı sıra tütün konusunda da çalışmalar mevcuttur. 1927 yılında Ziraat Fen Şubesinin kurulmasıyla tütün ıslahı konusunda ilk çalışmalar başlamıştır. 1931 yılında bir deneme tarlası açılmıştır. Ziraat Fen Şubesi, 1934 yılında Cevizli’de yapılan laboratuvarlar ve tüm yan tesisleriyle geliştirilmiş ve 1936 yılında İnhisarlar İdaresi’nce bir Tütün Enstitüsü haline getirilmiştir. Enstitünün kurulmasından sonra, Karadeniz tütünlerinin ıslahı için Samsun’da, Ege tütünleri için İzmir’de (Buca) ve Şark tütünleri için de Malatya’da birer tütün ıslah istasyonu açılmıştır. Bu istasyonlarda ıslah edilen tohumların denemelerini yapabilmek için çeşitli yerlerde deneme tarlaları açılmıştır. 1937 yılından itibaren üretim bölgelerinde fidelikler kurularak üreticiye parasız fide dağıtımına başlanmıştır. Ayrıca, 10 Haziran 1938’de kabul edilen 3437 sayılı Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu ile Tekel kendi bölgesinde tütünü en iyi yetiştiren üreticiye parasal ödüller dağıtmıştır (Tekili ve İlkin, 1988: 59).

1937 yılında yüksek verimli tohumluk üretmek ve çiftçilere modern tarımı öğretmek amacıyla Devlet Üretim Çiftlikleri kurulmuştur.

²⁰ <http://www.tarlabitkileri.gov.tr/tarihsel-degisim>. Erişim Tarihi: 15.04.2012

Köylüye ıslah edilmiş tohum yetiştirip dağıtma işlevini gören bir diğer kurum 12 Şubat 1937 tarihinde 3130 sayılı kanunla kurulan Ziraî Kombinalar İdaresiydi. Ziraî Kombinaların diğer amacı ıslah edilmiş tohum ve modern tarım araçları kullanarak buğdayın üretim maliyetini düşürmekti (Tekeli ve İlkin, 1988: 49).

Bu kurumların yanı sıra, köylünün elindeki tohumların ıslah edilerek üretiminin artırılabilmesi için değişik tarihlerde bazı kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlar, 24 Mayıs 1930'da 1641 sayılı Tohumlukların Gümrük Resimlerinden İstisnası Hakkında Kanun, 2 Haziran 1930'da 1682 sayılı Ziraat Bankasınca Tedarik Olunacak Tohumların Satış Zararlarının Ödenmesi Hakkında Kanun, 1934 yılında 2654 sayılı Tohum Üretme Çiftlikleri Kanunu, 1948'de 5254 sayılı Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun olarak belirtilebilir (Tekeli ve İlkin, 1988:46). Köylünün daha kaliteli ve verimli tohum ekerek daha çok ürün elde etmesi için 1920-1938 yılları arasında sekiz tohum ıslah ve deneme istasyonu kurulmuştur²¹.

Bitkisel üretim konusundaki ıslah ve mücadele çalışmaları sonucu incelenen dönemde önemli miktarlarda üretim artışı gerçekleşmiştir. Buğday üretimi, 1923-1925 yılları arasında ortalama 972.000 ton iken 1936-1940'da 3.636.000 tona çıkmıştır. Bu verilere göre buğday üretimindeki artış %274 olmuştur. Aynı tarihlerde sırasıyla 44.000 tondan 64.000 tona çıkan pamuk üretimindeki artış oranı %45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tütün üretimi ise dönem başında 45.000 tondan dönem sonunda 68.000 tona ulaşarak %51 oranında artmıştır (Tezel, 1994:355).

1950 yılında 5433 sayılı yasa ile kurulan Devlet Üretme Çiftlikleri'nden sonra çeşit geliştirme, tohumluk üretim ve dağıtım programları daha iyi organize edilmiştir. Devlet Üretme Çiftlikleri, yüksek verimli tohumluk üretmek ve çiftçilere modern tarımı öğretmek amacıyla kurulmuştur (Aysu, 2006).

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Yetiştirme ve İslahı Kürsüsü, Tarım Bakanlığı adına 1953 yılında (deneme niteliğinde) Tahıl Tohumluklarının Kontrol ve Sertifikasyonuna başlamış ve 1959 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Araştırma ve

²¹ İstatistik Yıllığı, 1951: 268, Aktaran:İnci, 2010.

ıslah çalışmaları sonucu geliştirilen çeşitlerin tescil edilmesi amacıyla 1960 yılında “Bölge Çeşit Deneme Müdürlüğü” kurulmuştur (Aysu, 2006).

Türkiye 1963 yılında Uluslararası Tohum Test Birliğine (ISTA) üye olmuş ve ülkemizde çeşit geliştirme ve tohumculuk çalışmalarında uluslar arası kurallar uygulanmaya başlamıştır. ISTA'nın birinci hedefi tohum örnekleme ve test işlemlerinde standart prosedür geliştirmek, onaylamak ve yayınlamak olarak belirlenmiştir. İkinci hedefi ise, örnekleme, test etme, depolama, işleme, tohumluk dağıtımını gibi tohum bilimi ve teknolojileri konularında yürütülen araştırmaları desteklemek, varyete sertifikasyonunu teşvik etmek, bu konularda ilerleme kaydedilmesini sağlayacak konferans ve eğitim programlarına katılmak, diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak olarak belirlenmiştir²².

1963 yılında 308 Sayılı Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyon Hakkındaki Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile ülkemiz tohumculuğunda yeni bir dönem açılmıştır. Kanunun amacı; tarla ve bahçe mahsulleri, sebze ve yem bitkileri tohumluklarının çeşit safiyetini devam ettirmek, fiziksel vasıflarını muhafaza etmek ve dolayısıyla çiftçilere garantili ve niteliği daha yüksek tohumluk sağlamak olarak belirlenmiştir. Söz konusu kanunun çıkarılmasını takiben Tarım Bakanlığı tohumculuk konusunda yetkilendirilmiştir. Tohumluk yetiştiren, satan, dağıtan, ithal ve ihraç eden bütün özel ve tüzel kişiler bu kanun hükümleri dahilinde Tarım Bakanlığı'nın teftiş ve denetimine bırakılmıştır.²³

Kanunun amacı, ülke içinde yetiştirilen, satılan, dağıtılan, ithal ve ihraç edilen tohumluklar Tarım Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı'nca görevlendirilecek teşekküller tarafından tescil, kontrol ve sertifikaya edilmekte ve bunlara gerekli sertifikalar verilmesi olarak ifade edilmiştir. Yine ülke içinde yetiştirilen, dağıtılan, satılan, ithal ve ihraç edilen tohumluklardan hangilerinin bu kanuna tabi tutulacağını her yıl Tarım Bakanlığı tarafından tespit edileceği ve Resmi Gazete'de ilan olunacağı da belirtilmiştir²⁴.

²² <http://www.tohumcu.org/?page=Duyurular&pid=77>. Erişim Tarihi: 22.05.2012

²³ http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=7. Erişim Tarihi: 10.05.2012

²⁴ http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=7. Erişim Tarihi: 10.05.2012

2.2. 1980 Sonrası Denetimsiz Tohumculuk Dönemi

1980'lere kadar tohumculuk sektörü kamunun denetiminde kalmış ve fiyatlar devlet tarafından belirlenmiştir. Türkiye 1980'li yılların başlarında tohumculuk sektörü ile ilgili temel politikalarında önemli değişiklikler yaparak, kamu esaslı bir tohumluk tedarik sisteminden özel girişimi esas alan bir tohumluk endüstrisi modeline geçmiştir.

1980 sonrasında uygulamaya konulan neoliberal politikalar çerçevesinde, 1983'te özel tohum şirketlerine ürettikleri tohumluğun fiyatını belirleme yetkisi verilmiştir. 1984 yılında Dünya Bankası'yla yapılan ikraz anlaşması uyarınca tohumculukta birbirine koşut gelişmeler yaşanmıştır. Tohumluk ithalatı serbest bırakılmış, ayrıca ithal edilen tohumlar için sübvansiyon verilmiştir. Örneğin; 1985 yılında tohumluk ithalat bedelinin %40'ına varan oranlarda geri ödemeler yapılmıştır. Bunları izleyen uygulamalarla tohumculuk özel sektöre dayalı bir yapılanma içerisine girmiştir (Oral, 2009:127-128). 1985 yılında çıkarılan tohumluk teşvik kararnamesi ve bunların uygulamaya konulması ile özel tohumculuk kuruluşlarının hem sayılarında hem de üretilen çeşit miktarında büyük artışlar olmuştur. 1988 yılında tohum ithalatında gümrük muafiyetleri uygulaması getirilmiş, 1988 ve 1990 yıllarında da ülkemizde tohumluk satışlarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1993 yılında çıkarılan yeni düzenlemeler ile tohumlukların ithalatında uygulanan gümrük ve konut fonu istisnaları ile tohumluklarda kalite ve bitki hastalıkları konularında iyileştirici uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 1994 yılında çeşit koruma ve ıslahçı hakları konularında, 1997 ve 1999 yıllarında bitki çeşitlerinin tescili ve üretim izni verilmesine ilişkin yeni yönetmelikler düzenlenmiştir (Aysu, 2006).

Tarım ve Köy işleri Bakanlığı verilerine göre; 2009 yılında hibrit mısır tohumluğunun yaklaşık %75'i beş yabancı şirket tarafından sağlanmıştır. Bunlardan Pioneer %25,4'lük payla ilk sırayı almış, onu %25,1 ve %8,3'lük paylarla Monsanto ve Syngenta izlemiştir. Ayçiçeğinde bu üç şirketin toplam payı %70'in üzerindedir. Pamukta ise Bayer, Monsanto ve Pioneer'in toplam payı %50'ye ulaşmaktadır (Oral, 2010:23). Bu şirketlerden Monsanto'nun aynı zamanda GDO'lu tohum piyasasında da tamamına yakın denilebilecek kadar çok büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. GDO'lu

tohum üreten diğer önemli firmalar Dupont, Syngenta, Bayer ve Dow'dur (Özkaya, 2008:47).

Tablo 2-1. Dünyanın En Büyük On Tohum Firmasının Tohum Satış Değerleri (Milyon \$) 2007 Yılı

Firmalar	Satış Değeri	Pazar Payı %
Monsanto + Delta & Pine Land (ABD)	4,964	23
Dupont (ABD)	3,300	15
Syngenta (İsviçre)	2,018	9
Groupe Limagrain (Fransa)	1,226	6
Land O' Lakes (ABD)	917	4
KWS AG (Almanya)	702	3
Bayer Crop Science (Almanya)	524	2
Takii (Japonya)	347	2
Sakata (Japonya)	396	2
DLF-Trifolium (Danimarka)	391	2
10 firma Toplamı	14,785	67
Dünya pazarı	22,067	100

Kaynak: ETC Group http://www.etcgroup.org/en/materials/publications.html?pub_id=656.

Tablo 2-1'de önde gelen on tohum firmasının dünya ticari tohum pazarındaki payı görülmektedir. 2007 yılında bu oran % 67 olmuştur. Dünya tohum pazarı 22,1 milyar dolardır. İlk firma olan Monsanto'nun payı yaklaşık dörtte birdir. Bu firmaların çoğu aynı zamanda tarım kimyasalları dediğimiz herbisit (ot öldürücü), fungusit (mantar öldürücü), insektisit (böcek öldürücü) ilaçların üreticileri ve satıcılarıdır.

Küresel tohum şirketleri yerli şirket ortaklarıyla çiftçilerin tohum ihtiyacının karşılanmasında ve piyasada tohum dağıtımında önemli paya sahiptir. Tohumculukta dünya genelinde tekelleşme oldukça yoğun bir biçimde gerçekleşmektedir (Tablo 2-1).

Tohum piyasası tekeller ile büyüme eğilimi göstermesinin yanında, tarım kimyasalları, GDO araçlarının birlikte kullanılması ile firmalara bir çarpan etkisi de kazandırabilmektedir. Firmaların tohum çeşitlerinin sadece tarımsal ilaç ve gübrelerle yetiştirilebilecek özellikte ıslah edilmeleri çiftçileri firmaların ürünlerini almaya zorlamaktadır. GDO'lu tohumlar bu firmalara daha da üstün yeni bir güç kazandırmaktadır. Örneğin; herbisite dayanıklı bir çeşit GDO yöntemleriyle geliştirilmektedir. Ancak kullanılacak herbisit firmanın marka herbisitidir. Dolayısıyla tohum ve herbisit beraberce pazarlanmakta birbirlerinin satışını arttırmaktadır. Adeta

birbirlerinden ayrılmayacak tamamlayıcı mallar, markalar yaratılmaktadır. Yani tohumu belirleyen firma, ürünün nasıl olması gerektiğini ve hangi ilaçların kullanılması gerektiğini de belirlemektedir (Özkaya, 2008:47).

Tablo 2-2. Dünyanın En Büyük On Tarımsal İlaç Firmasının Tarım Kimyasalları (Herbisit, Fungisit, İnsektisit) Satışı Değerleri 2007 Yılı

Firmalar	Tarım Kimyasalları Satışı Milyon ABD \$	Pazar Payı (%)
Bayer (Almanya)	7,458	19
Syngenta (İsvicre)	7,285	19
Basf (Almanya)	4,297	11
Dow (ABD)	3,779	10
Monsanto (ABD)	3,599	9
Dupont (ABD)	2,369	6
Koor (İsrail)	1,895	5
Sumitomo (Japonya)	1,209	3
Nufarm (Avustralya)	1,470	4
Arysta (Japonya)	1,035	3
10 Firma Toplamı	34,396	89
Dünya Satışları	38,647	100

Kaynak: http://www.etcgroup.org/upload/publication/44/01/oligopoly2005_16dec.05.pdf

Tablo 2-2’de ise en büyük on tarımsal ilaç firmasının tarım kimyasalları satışındaki payları görülmektedir. Yoğunlaşmanın tüm dünyada da arttığı Tablo 2-2’de izlenmektedir. Bu tarım kimyasalları listesinde on firmanın payının %89 olduğu görülmektedir. Dünya tarım kimyasalları pazarının büyüklüğü 38,6 milyar dolardır. Tohum firmalarından ilk onda yer alan firmaların dördü aynı zamanda bu listededir. Bunlar Monsanto, Dupont, Syngenta ve Bayer’dir. Tablo 2-3’de de bu on şirketin bazı alanlardaki pazar payları verilmiştir. Bu şirketler tohum ve tarımsal kimyasalların dışında biyoteknoloji, veteriner ilaçları ve gıda alanında da önemli pazar payına sahiptir.

Tablo 2-3. Değişik Alanlarda Dünyada En Büyük On Şirketin Pazar Payları (%) (2007 Yılı)

Alan	%	Açıklama
Tarım Kimyasalları	89	
Tohum	67	Fikri mülkiyete sahip şirket tohumları içinde
Biyoteknoloji	66	
Veteriner İlaçları	63	2006 yılı
Gıda Perakendeciliği	40	En büyük 100 şirketin satışları içinde
Gıda ve İçecekler	26	

Kaynak: ETC Group, 2008.

Tohum şirketlerinin istediği, tohumlar üzerinde endüstriyel patentlerin hak olarak tanınmasıdır. Patentler aracılığıyla şirketler, tohumun hem üretim hem de diğer aşamalardaki kontrolünü sağlayıcı haklara sahip olacaklardır. Uluslararası şirketler bu haklarını 5042 Sayılı “Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun’un” yürürlüğe girmesiyle sağlamlaştırmışlardır.

Kanun’la birlikte, şirketler çiftçinin tohumlarını alıp, patent ve fikri mülkiyet hakkına sahip olacaklar ve şirketlerin hakları kanunla birlikte güvence altına alınmış olacaktır. Yeni bitki çeşitlerine ait fikri mülkiyet haklarını güvence altına alan şirketler, çiftçiler ve küçük üreticiler karşısında daha avantajlı bir hukuki korumaya sahip olacaklardır.

Türkiye tarımına uluslararası sermayenin serbestçe girmesini sağlayan diğer önemli yasal değişim 5488 sayılı Tarım Kanunu’dur. 18 Nisan 2006 tarihinde kabul edilen 5488 sayılı Tarım Kanunu’nda tarım politikalarının ilkeleri, “tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım, uluslararası taahhütlere uyum, piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı, örgütlük ve kurumsallaşma, özel sektörün rolünün artırılması, sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık, yerinden yönetim katılımcılık, şeffaflık ve bilgilendirmek” olarak ifade edilmektedir²⁵.

Tarım Kanunu temel amaç ve ilkeler açısından çelişkilerle doludur. Kanununun 4. maddesi “Tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmektir” olarak düzenlenmiştir. Madde 10. ile getirilen düzenleme²⁶, yeni tohum türlerinin geliştirilmesinin fikri mülkiyet hakları kapsamında korunmasını ifade etmektedir.

²⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>. Erişim Tarihi:25.05.2012

²⁶ Madde 10; Bakanlık, biyolojik çeşitliliğin, genetik kaynakların ve ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesine ilişkin araştırmalar yapar veya yaptırır. Biyoteknolojik yollarla ve/veya çeşitli ıslah metotları kullanılarak elde edilen ürünlerin fikri mülkiyet hakları kapsamında korunması, kaydı, tescili, üretimi, tüketimi, gıda olarak kullanımı, ihracatı ve ithalatı hakkında ilgili kurum ve kuruluşların görüşü alınmak suretiyle gerekli düzenlemeleri yapar.

Kanunun bu maddesi var olan ve yeni geliştirilen tohumların kullanılmasında uluslararası şirketlerin çıkarlarının korunmasını sağlamaktadır. Tarımsal üretimde fikri mülkiyet hakları, tarım şirketleri tarafından tohum piyasasının tekelleşmesine ve yüzyıllardır geleneksel tohumları kullanan milyonlarca çiftçinin dışa bağımlılığına yol açmaktadır. Yaratılan bağımlılık ilişkisi Madde 13'te yer alan sözleşmeli üreticiliğin desteklenmesi ve belirtilen ürünler için özel üretim bölgeleri ön gören Madde 14²⁷ ile birlikte ele alındığında daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Aydın vd., 2010).

TBMM'de 31 Ekim 2006 tarihinde kabul edilen 5553 sayılı Tohumculuk Yasası, 5488 Tarım Kanunu'nu tamamlayıcı niteliktedir. Tohumculuk Yasası'nın amacı; bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluklara kalite güvencesi sağlamak, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Yasa kapsamında, tarla bitkileri, bağ-bahçe bitkileri, orman bitki türleri ve diğer bitki türleri çoğaltım materyaline ait çeşitlerin ve genetik kaynakların kayıt altına alınması, tohumlukların üretimi, sertifikasyonu, ticareti, piyasa denetimi ve kurumsal yapılanmalar ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır²⁸.

Tohum Kanunu güçlü bir tarım sektörü oluşturma ve dış ticarete üstünlük sağlama amacı taşıyan bir ülkenin uygulaması gereken politikalarla çelişmektedir. 1960'larda yeşil devrimle başlayan süreçte çiftçilerin tohum şirketlerine olan bağımlılığı artarken uluslararası şirketlerin tohum üzerindeki egemenlikleri artmıştır. Dünyadaki bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de de devletin tohum sektöründeki kontrolü bu alandaki iki önemli kuruluş olan TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) ve TZDK'nın (Türkiye Zirai Donatım Kurumu) özelleştirilmesiyle azalmış, tohum üretme ve dağıtım işi özel sektöre bırakılmıştır. 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu ile tohum sektörü tamamen çok uluslu şirketlere teslim edilmiştir.

Tohumculuk Kanunu ile Tarım Kanunu'nda yer alan gıda güvencesi ve

²⁷Madde 14; Tarımsal üretimin kendi ekolojisine uygun alanlarda yoğunlaşması, desteklenmesi, örgütlenmesi, ihtisaslaşması ve entegre bir şekilde yürütülmesi için tarım havzaları, Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenir. Bu havzaların faaliyet ve işleyişi ile ilgili esas ve usûllerin düzenlenmesine ilişkin yönetmelik, Bakanlık tarafından yürürlüğe konulur.

²⁸ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm>. Erişim Tarihi: 25.05.2012

güvenliğinin güçlendirilmesi ilkesi, sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık ilkesi, yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması ilkesi ve biyolojik çeşitlilik, genetik kaynakların korunması ve biyogüvenliğin sağlanması ilkesi çiğnenmektedir²⁹.

Kanunun 5. Maddesi “Bakanlık tarafından, bitkisel ve tarımsal özellikleri belirlenerek sadece kayıt altına alınan çeşitlere ait tohumlukların üretimine izin verilir.” 7. maddesi ise “Yurt içinde sadece kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilir” demektedir. Kanunda “tescil” şöyle tanımlanmaktadır: Yurt içinde veya yurt dışında ıslah edilen veya bulunan ve geliştirilen bitki çeşitlerinin farklı, yeknesak ve durulmuş olduğunun ve/veya biyolojik ve teknolojik özellikleri ile hastalık ve zararlılara dayanıklılığının ve tarımsal değerlerinin tespit edilerek kütüğe kaydedilmesidir. Durulmuşluk ise çeşidin, tekrarlanan üretimlerden sonra veya belirli çoğaltım dönemleri sonunda ilgili özellikleri değişmeksizin aynı kalmasıdır. Farklılık: Bir çeşidin, müracaatının yapıldığı tarihte herkesçe bilinen çeşitlerden, tescile esas özelliklerden, en az bir tanesi bakımından farklılık göstermesini tanımlamaktadır³⁰. Yerel çeşitler ise mutlaka farklı, durulmuş veya yeknesak olmak zorunda değildir, yerel çeşitlerde genetik açıdan çeşitlilik bulunmaktadır. Tohumculuk Kanunu genetik yollarla elde edilen tohumlukların çiftçiler arasında değişimine açık olmakla birlikte ticaretini yasaklamaktadır. Benzer özellikler diğer ülke yasalarında da bulunmaktadır. Bu yasalarla uluslararası tohum firmaları hakimiyetlerini pekiştirecek yeni bir güç kazanmış olmaktadır (Özkaya, 2008).

Tohumculuk Kanunu'nun içerdiği hükümlerden diğeri, çeşidin; “geleneksel ve/veya biyo-teknolojik yöntemlerle geliştirilmiş olan genetik yapı” olarak tanımlanması ve tescile tabi kılınmasıdır. Böylelikle Türkiye'de üretimi ve dağıtımı yasak olan GDO'lu tohumlar yasal güvenceye kavuşturulmakta ve ülkenin GDO'lu tohum işgaline ortam hazırlanmaktadır. Kanunun bu maddesiyle, çokuluslu şirketler, ülkemizde yüzyıllardır doğanın ve insanın geliştirdiği tohumları, biyo-teknolojik yöntemlerle kazandırdıkları bir özelliği gerekçe göstererek patentleyebileceklerdir (Oral, 2007). Kısaca bu yasa ile çiftçinin tohumuna sahip olma hakkı elinden alınarak,

²⁹ <http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx>. Erişim Tarihi:25.05.2012

³⁰ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm>. Erişim Tarihi: 25.05.2012

çok uluslu tarım tekellerinin eline bırakılmıştır.

Yasanın 12. maddesi sertifikasız tohum kullanımının yaptırımlarını içermektedir. Bu maddeye göre ilk etapta 10 bin TL idare para cezasına çarptırılacak, fiilin tekrarı halinde beş yıl süreyle faaliyetten men edilecek, tohumluklara Bakanlık tarafından el konulacaktır. Müsadere edilen tohumlukların imha edilmesine karar verildiği takdirde, imha masrafları çiftçi tarafından ödenmek şartıyla Bakanlık tarafından gerçekleştirilecektir³¹. Böylece çiftçinin kullandığı tohum, kayıt altına alınmamışsa ticareti yapılamayacağı gibi, tohumluk olarak kullanımına da izin verilmeyecektir. Çiftçinin bu ihtiyacı, uluslararası tohum şirketleri tarafından karşılanacaktır.

Burada ortaya çıkan diğer önemli bir sorun ise gıda güvenliği ve güvencesidir. Tohumculuk Kanunu'nun 15. maddesi, Köyişleri Bakanlığı'nın tohumluk üretimi, sertifikasyonu, ticareti ve piyasa denetimi alanlarındaki yetkisini, tohumculuk faaliyeti ile uğraşan alt birlikler tarafından kurulacak Türkiye Tohumcular Birliği'ne (çokuluslu şirketlerin etkin olacağı) süresiz olarak devretme zemini hazırlamaktadır³². Böylelikle kamunun bu alandaki yetkileri de çok uluslu tohum firmalarına devredilmekte; gıda güvenliği ve gıda güvencesi şirketlerin inisiyatifine bırakılmaktadır. Bunun yanı sıra kanun üreticinin kendini denetlemesi gibi kamu yararına aykırı bir hükmü içermektedir. Yetkilerin devredildiği birlik, tohumların kalite güvencesini sağlamak, tohumluk üretim sözleşmesi düzenlemek gibi yetkilerle donatılmaktadır. Bu bağlamda, kamu hukuksal açıdan da tamamen aradan çıkarılarak çok uluslu şirketlerin üretici üzerinde hâkimiyet kuracağı bir yapı oluşmaktadır (Oral, 2006). Kısaca yasa ile tohum alanından kamunun çekilmesi ve sektörün tümüyle çokuluslu şirketler ile onların yerli temsilcilerine teslim edilmesini amaçlamaktadır.

Yasada, toplam 43 maddeden, yürürlük ve yürütmeyi düzenleyen 2 madde ile amaç, kapsam ve tanımlamayı içeren 3 madde hariç tutulduğunda, tohumculuğu düzenleyen madde sayısı 12'ye düşüyor. Yasanın 25 maddesi tohumculuk birliğinin

³¹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm> Erişim Tarihi: 25.05.2012

³²Tohumculuk Kanunu madde 15; Bakanlık, gerekli gördüğü hâllerde, 5. 6. 7. ve 8. maddelerde belirtilen yetkilerini, kısmen veya tamamen birliğe, kamu kurum ve kuruluşlarına, özel hukuk tüzel kişilerine veya üniversitelere; şartları belirlenmek kaydıyla, süreli veya süresiz olarak devredebilir.

kurulmasıyla ilgili düzenlemeler getirmiştir. Bu nedenle 5553 sayılı Yasa, “tohumculuğu” değil, “tohumculuk birliğini” düzenlemek üzere çıkarılmıştır (Günaydın, 2007). Yasa ile tohumculuk alanında özel sektör ağırlıklı bir yapı oluşturulması hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek için AB'nin tohumculukta en çok gelişmiş iki ülkesi olan Hollanda ve Fransa'daki tohumculuk sektörünün işleyişi Bakanlık ve TÜRKTED³³ (Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği) tarafından incelenmiş ve Fransa'da Tohum ve Fide Birliği (GNİS) ve Hollanda'da Tohum Denetim Vakfı'ndan (NAK) esinlenerek Türkiye Tohumcular Birliği³⁴ oluşturulmuştur. Böylece tohumla ilgili her türlü faaliyeti Tohum Endüstrisi Şirketlerinin yaptığı, Türkiye Tohumcular Birliği resmi sıfatıyla da tohum işinin tamamıyla özel sektörün kontrolüne geçtiği bir yapı oluşturulmuştur.

Öte yandan yasanın 33.maddesi birlik üyeleri ile üçüncü kişiler (yani üreticiler) arasında çıkacak anlaşmazlıkların çözümünde, alt birliklerden oluşturulacak Hakem Kurulu'nun yetkili kılınmasını öngörmektedir. Şirketler böylelikle tohumculuk sektöründe, sözleşmeli üretim yöntemi ile tohumluklarını ürettirdikleri ya da kusurlu tohum satarak zarara uğrattıkları çiftçiler üzerinde yargı yetkisini de kullanır duruma gelmektedirler. Yasanın 35. maddesi ile yabancı tüzel kişilerin yetkililerine de Birlik / alt birlik organlarına seçilme hakkının tanındığı dikkate alındığında, hakem yetkisinin yabancılar eliyle kullanılabilmesi ortaya çıkmaktadır³⁵.

Uluslararası şirketlerin tohum piyasasına hakim olmalarını pekiştiren diğer bir unsur, Uluslararası Yeni Bitki Çeşitlerini Koruma Birliği (UPOV)'dir. UPOV 1961'de tohum endüstrisinin gelişimi için kurulmuş bir sistemdir³⁶.

³³ Monsanto, Syngenta, Turk Deltapine, Limagrain gibi tohum şirketleri TÜRKTED'in üyesidir. Tohumcular Birliği de bu şirketlerinin bir organı konumundadır. Dolayısıyla, ülkemizde, tohum alanındaki bütün yetkilerimiz Tohumcular Birliğinin kurulmasıyla birlikte tohum şirketlerinin inisiyatifine bırakılmıştır.

³⁴ Birliğin amacı, tohumculuk sektörünün geliştirilmesi ile sektörde faaliyet gösteren gerçek veya tüzel kişiler arasında meslekî dayanışma sağlayarak meslekî faaliyetleri kolaylaştırmak, tohumculuk faaliyetinde bulunanların ekonomik ve sosyal haklarının korunmasını sağlamak ve mevzuatla verilen görevleri yerine getirmektir. Birlik, bitki ıslahçıları, tohum sanayicileri ve üreticileri, fide üreticileri, fidan üreticileri, tohum yetiştiricileri, tohum dağıtıcıları, süs bitkileri üreticileri ve tohumculukla ilgili diğer konularla iştigal eden en az yedi gerçek veya tüzel kişi tarafından faaliyet konularına göre kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarından oluşmaktadır.

³⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm> Erişim Tarihi: 25.05.2012

³⁶ <http://www.upov.int/portal/index.html.en> Erişim Tarihi:25.05.2012

Küreselleşme ile birlikte hiçbir zorunluluk olmamasına rağmen IMF, DB, DTÖ gibi kuruluşlar ve gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkeleri bitki çeşitleri üzerindeki fikri mülkiyet haklarını koruma iddialı UPOV'a girmeye zorlamışlardır. Türkiye 2007 yılında 65. Üye olarak birliğe katılmıştır. 1961 UPOV Anlaşması 1970'lere kadar pratikte uygulanmamıştır. Sözleşmenin uygulandığı yaklaşık 30 yılda gelişmiş ülkelerde bitki çeşitlerinin çoğu kaybolmuştur. FAO dünya bio-çeşitliliğindeki kaybı %75 olarak açıklamıştır (Özkaya, 2008:48).

Türkiye'nin UPOV'a girişi ile ilgili gerekçede, Türkiye'nin bitki ıslahçıların haklarını koruma altına alarak yeni tohum geliştirmek için yatırımları çekeceği iddia edilmektedir³⁷. Ancak uluslar arası şirketlerin asıl amacı halen az çok köylünün denetimde olan alanlarda da tam bir hâkimiyet sağlayarak tohum pazarını bütünüyle ele geçirmektir (Özkaya, 2008).

UPOV sözleşmesinin amacı, tanımlanmış şeffaf prensipler temelinde ıslahçıların fikri mülkiyet haklarını kabul ederek yeni bitki çeşitlerinin gelişimini teşvik etmektir. Ancak UPOV sözleşmelerinin araştırmaları teşvik ettiği doğru değildir. California Üniversitesi'nden Charles E. Hess şöyle demektedir: "Fikri mülkiyet hakları genetik materyal değişimini yavaşlatmakta, yeni bilginin yayılımını yavaşlatmakta, temel ve uygulamalı araştırma arasındaki dengeyi altüst etmekte ve bilimsel bütünlüğü yok eder görünmektedir." (Grain, 1998, Aktaran: Özkaya, 2009).

UPOV'a ve Türkiye'nin kabul ettiği Tohumculuk Kanunu'na göre yeknesaklık ve durulmuşluk göstermeyen yerel tohumlar çeşit listelerine girmemektedirler. Hâlbuki yeknesak olmayan, çeşitlilik gösteren, sürekli değişim gösteren yerel tohumlar için bu özellikler üstünlüktür. Ancak çok uluslu şirketler açısından baktığımızda bu özellikler üstünlük değildir ve yerel çeşitlerin yeri sadece gen bankalarıdır. Bu tohumları kimse koruyamayacaktır ve bu tohumlar biyokorsanlığa açıktır (Özkaya, 2009).

UPOV sözleşmesi ürünler üzerinde şirketlerin hak talep edebilmesinin yollarını açmıştır. Eğer telif hakkı tohuma ödenmez ise çeşit sahibi hasattan elde edilen ürünü

³⁷ www.basbakanlik.gov.tr/docs/kkgm/.../101-1094%20GEREKCE.doc. Erişim Tarihi:25.05.2012

kullanandan ödeme talep edebilecektir. Benzer bir olay Kanada'da gerçekleşmiştir. GDO'lu çeşitten gen kaçması sonucu tohum şirketi, zarara uğramış çiftçiden tazminat talep etmiştir (Özkaya, 2009).

2004'te 5042 sayılı kanun ve 2006'da Tarım ve Tohumculuk Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, 2007'de UPOV sözleşmesinin imzalanması ile gıda güvenliği ve güvencesi açısından oldukça önemli olan tohumculuk sektörü yabancı sermayeli dev şirketlerin egemenliğine girmiştir. Birbirini tamamlayan bu kanunlar, önce tohum ıslahı yapan şirketlerin haklarını düzenlemiş, daha sonra devlet eliyle ıslahçı şirketlere pazar yaratılmasının güvencesini sağlamıştır³⁸. Tablo 2-4'de yer alan yıllar itibariyle tohumluk üretim değerleri, Tablo 2-5'de yer alan tohumluk dağıtım değerleri ve Tablo 2-6'da yer alan tohumluk dağıtımında şirketlerin pazar paylarının yer aldığı veriler birlikte ele alındığında bu argümanı destekler niteliktedir.

Türkiye biyolojik çeşitlilik ve ekolojik açıdan oldukça verimli ve potansiyeli yüksek bir ülkedir. Toplam yüzölçümünün üçte birini tarım arazileri oluşturmasına ve olumlu iklim koşullarına rağmen tohumluk üretiminde yıllar itibariyle önemli bir artış gerçekleşmediği görülmektedir. Tohumluk üretim değerlerine bakıldığında 1994-2008 yılları arasında tahıl ürünlerinde önemli bir artış yok iken, katma değeri yüksek sanayi bitkilerinde pamuk, şeker pancarı gibi bitkilerde önemli azalmalar gerçekleşmiştir (Tablo 2-4).

Tablo 2-4. Tarla Bitkilerinde Tohumluk Üretim Miktarı (1000 Ton)

Yıl	1994	1995	1996	1997	1998	2000	2005	2006	2007	2008
Buğday	99,5	111,7	110	172,2	163,5	116	176	211	297	255
Arpa	18,3	15,2	18	20,8	21	19	22	28	40	24
Çeltik	0,558	0,101	0,181	0,600	1	1	3,5	3,2	5,3	3,4
Nohut	0,100	0,500	0,400	0,222	0,200	0,7	0,1	0,1	0,2	0,1
Hibrit Mısır	7,5	5,3	7	8,3	11,2	11,9	33,6	16,1	13,6	18,1
Hibrit Ayçiçeği	2,9	3	3,8	3,9	4	2,6	6,5	7,6	6,1	7,7
Soya	1,5	1,3	1,8	1,3	1	1	0,2	1	1,1	0,3
Patates	9	15	26	24,5	32,8	23,2	64	75	52,6	45,6
Pamuk	32	27	23,2	21,7	20	9,1	19,5	18,7	14,6	14,1
Şeker Pancarı	-	-	-	-	-	3,4	2,7	-	1,7	1
Yonca	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,3	0,4	0,5	1,3	0,8
Korunga	0,071	0,5	0,4	0,020	0,4	0,6	1,2	1	1,4	0,06
Fiğ	0,4	0,4	1	0,5	1,6	1,8	2	2	5,3	1,8

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, TTSM, TÜGEM

³⁸ Bu şirketlerin pek azı ıslah ve adaptasyon çabası içine girmiş, çoğunlukla bilinen çeşitlerin çoğaltılması ya da ithalat tercih edilmiştir (Karaca, 2012).

Tablo 2-5. Tarla Bitkileri Tohumluk Dağıtım Değerleri (1000 ton)

Yıl	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Buğday	91,6	101,8	173	204	173	155,5
Arpa	13,1	19,6	21,6	25,1	22,4	19,2
Çeltik	0,3	0,6	1,2	1,7	2,4	2,1
Nohut	0,074	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Hibrit Mısır	3	9,5	27,7	15,1	13,8	21
Hibrit Ayçiçeği	1,7	2	5	2,5	2,5	2,5
Soya	1,1	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6
Patates	14,6	40	47,5	70	62,2	41,2
Pamuk	28,9	8,8	12,3	9,1	9,3	11,3
Şeker Pancarı			2,2	1,4	1,4	1,8
Yonca	0,3	0,5	1	2,2	3,1	1,1
Korunga	0,09	0,7	1,5	2,1	1,7	0,8
Fiğ	0,4	1,6	2,3	2,5	1,8	1,3

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, TTSM, TÜGEM

1980’li yıllarda 80 milyon dolar olan tohumluk pazarı, günümüzde 400 milyon dolara yükselmiştir. Bunun 165 milyon doları sebze ve patates tohumluğu ithalatında kullanılmaktadır. Piyasada büyük bölümü yabancı ortaklı, çoğu yalnızca tohum ithalatı yapan 250’yi aşkın tohumculuk şirketi bulunmakta; bunların hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, patates ve sebze tohumluklarının tedarikindeki payı %100’lere ulaşmaktadır (Tablo 2-5) (Oral, 2009:128).

Tablo 2-6. Tohum Tedariki İçinde Özel Sektörün Payı (%)

Yıl	Buğday	Arpa	Hibrit Mısır	Hibrit Ayçiçeği	Patates	Pamuk	Sebze	Yem Bitkileri
1986	0,2	0	91,2	100	48,9	0	94,4	10,9
1989	3,9	12,3	100	100	68,5	1,4	93,8	23,8
1992	5,5	8,8	97,3	98,8	99,2	1,2	96,5	13,8
1995	3,2	3,8	98,5	99	99,0	1,3	99,7	11
1996	4	7	100	100	99,6	4	99,2	35
1997	3,1	5,4	99	99,8	99,8	7	99,4	27
1998	4	9	100	100	99,8	6,4	99,2	39
1999	8	17	99	100	99,7	13,5	99,0	52
2000	13,5	13,3	99,8	100	99,9	23,4	99,8	52,7
2002	5,5	13,5	98,8	99,5	99,8	23,2	99,7	31,6
2003	5,5	10,8	99,2	99,4	99,8	31,9	99,5	26,5
2004	5	10	99	99,3	99,9	52	99,8	26
2005	11	22	96	100	100	78,8	99,8	32
2006	20	22	99	100	100	86	99,8	52
2007	32	39	99	100	100	94	99,9	62
2008	46	45	99	100	100	90	99,8	66
2009	43	48	99,8	100	100	86	99,8	55

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, TTSM, TÜGEM

Önemli tarımsal ürünlerinin tohumlarının sağlanmasında şirketlerin payının giderek arttığı görülmektedir (Tablo 2-6). Geleneksel olarak döllenmiş buğday, arpa gibi bitkilerde şirketlerin payı 1980'lerin ortalarında 0'a yakınken 2007 yılına gelindiğinde buğdayda %32, arpada %39'a çıkmıştır. Hibrit olarak nitelenen yabancı genetik tohumların yoğun olarak kullanıldığı mısır ve ayçiçeği gibi ürünlerde şirketler piyasanın tamamına hâkimdir. Yem bitkileri, patates ve pamuk gibi ürünlerde de yine kamu ağırlıklı üretimin yerini özel sektör almıştır (TÜGEM, 2010).

Tablo 2-4, 2-5 ve 2-6'ya bakıldığında, Türkiye'nin üretim girdisi temininde tümüyle dışa bağımlı hale geldiği görülmektedir. Özellikle hibrit tohumların ithalatı yapılmaksızın üretimleri gerçekleştirilememektedir. Bu durum çiftçiyi ticaret açısından önemli katma değeri yüksek olan ürünlerde uluslararası şirketlerin üretim, dağıtım tekeline bağımlı hale getirmektedir. Hububat üretiminde üretim-dağıtım yetersizliği nedeniyle, sertifikalı tohum kullanım oranı %10'ların altına düşmüştür (Oral, 2006:30).

Gelişmiş ülkelerde çiftçi tohum şirketlerinin egemenliğine girerken, tüketiciler besin değeri düşük, ancak tarım ilaçları ve gübrelere yetiştirilebilen tatsız ürünleri yemek zorunda bırakılmışlardır. Üretim için gerekli tohum ve diğer tarımsal girdiler yasalarla uluslararası şirketlerin denetimine bırakılmış, tohumda tekelleşme süreci uluslararası boyuta kavuşturulmuştur.

Tarımda 1980'lerden sonra yaşanan köklü değişim DTÖ müzakereleri, IMF ve DB buyruklarıyla belirlenmiş olan politikalarla başlamıştır. Türkiye tarımını derinden etkileyen DB, IMF, DTÖ ve AB gibi oluşumlar dışsal dinamiklerin temel aktörleridir. Yeni dünya düzenin temel belirleyicileri olan küresel aktörlerin yönlendirmeleri ve kısıtlayıcı mekanizmaları, tohumculuk sektörünü doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkilemiştir.

Serbest ticaret politikaları tarımsal pazarların dış rekabete açılmasının da başlangıcı olmuştur. Gelişmiş ülkeler, DTÖ, IMF ve DB güdümlü politikalarla gelişmekte olan ülkelerin tohum sektörlerini hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu uygulamalar yerel üreticileri veya yerel pazarları destekleme bir yana yerel tohumların

ortadan kalkması, çeşitliliğinin kaybolması gibi sonuçlar da yaratmıştır.

Tohumun tekelleşmesi sürecinin ardında Uruguay Turu ile başlayan DTÖ'nün kurulmasıyla tamamlanan serbestleşme süreci ve bu kapsamda yapılan müzakereler yatmaktadır. Müzakereler sonucu çok uluslu şirketlere pazara giriş kolaylığı sağlanmış, tarıma yapılan destekler kaldırılmıştır. Böylece yerli ürünler gelişmiş ülkelerin sübvansiyonlu ürünleri karşısında pahalı hale gelmiştir. Yerel küçük üreticiler artık ABD ve özellikle AB'den gelen sübvansiyonlu tarım ürünlerinden korunamadığından mesleklerini bırakmışlardır. Söz konusu politikalar ülkenin gereksinimlerine, toprak, iklim ve ekolojik koşullarına göre biçimleşmiş geleneksel tarımlarını çöktürmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomi ve tarımını çok uluslu tarım ve gıda şirketlerine bağımlı kılmıştır. Bu süreci daha iyi anlamak için serbestleşme sürecinde etkili olan küresel aktörleri incelememiz gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARIMSAL TİCARETİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ SÜRECİNDE KÜRESEL AKTÖRLER

Tarımın serbestleştirilmesi süreci, sermayenin küreselleşmesiyle birlikte tarımın çok uluslu şirketlerin egemenliğine geçmesini, gelişmekte olan ülkelerin tarımsal yapılarına girilmesini ve onları bağımlılaştırılmasını ifade etmektedir. Bu sürecin işleyiş koşulları, gelişmekte olan ülkelerin piyasalarının, gelişmiş ülkelere desteklenen tarımsal malların ithalatına açılması ve yerel tarım piyasalarında her türlü tarımsal destek ve müdahalelerin kaldırılması şeklinde sıralanabilir.

Tarım sektörünün dış ticarete konu olması, tohumculuk sektörü üzerinde önemli değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkili olmuş, bu ülkelerde önemli ekonomik ve toplumsal sorunlar yaratmıştır.

Uluslararası finans kurumları aracılığıyla ve DTÖ Anlaşmaları ile uygulatılan 'yapısal uyum programları' ve serbestleşme politikaları yanında gelişmiş ülkelere uygulanan piyasayı bozucu desteklemeler gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretiminin sürdürülebilirliği ve piyasalarının istikrarı açısından olumsuzluklar doğurmuştur. Bu süreç gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsiz gelişmenin ürünüdür. Eşitsiz gelişme, serbestleşme politikalarının yarattığı bir sonuçtur.

1970 ve 1980'lerden sonra neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte, uluslararası sermayenin önündeki tüm engeller kalkmış ve dünya ekonomisindeki yapısal değişim süreci hızlanmıştır. Serbestleşme sürecinin ilk adımı GATT ile atılmış, tarım adım adım bu sürecin içine çekilmiştir. Uruguay Turu sonrasında DTÖ' nün kurulması ve ardından imzalanan anlaşmalarda verilen taahhütlerle kurumsal süreç

tamamlanmıştır. Tarım ticaretinin daha serbest bir hale gelmesiyle ülkeler arasında tohum ticareti yoğunlaşmaya başlamıştır. DTÖ, IMF ve DB gibi kurumlar aracılığıyla çok uluslu şirketler dünyanın en ücra noktalarına nüfuz edecek şekilde yaygınlaşmıştır. Gelişmiş ülkeler tarafından desteklenen bu şirketler, gelişmekte olan ülkelerin tohumculuk sektörlerine hakim olmaya başlamıştır. Bu sürecin arka planında çok uluslu şirketler, devletler ve küresel aktörler (DTÖ, IMF, DB gibi) üçlü ittifakı yer almaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, yukarıda değindiğimiz tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi ve tohumun tekelleşmesi sürecinin işleyişini garantileyen küresel aktörler ve uyguladıkları politikalar, bu politikaların doğurduğu sonuçlar incelenecektir. Bu çerçevede 1948'de kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), 1986-1993 yılında gerçekleştirilen Uruguay Turu'nda ve sonrasında imzalanan Tarım Anlaşması, Uruguay Turu'ndan sonra nihai şeklini alan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve sonrasında yapılan sürecin devamlılığı ve dünya geneline yayılmasını sağlayan anlaşmalar üzerinde durulacaktır. DTÖ ve Tarım Anlaşması'nın Türkiye tarımı ve gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörü üzerinde yarattığı etkilere değinilecektir.

3.1. Dünya Ticaret Politikalarında Yapısal Dönüşüm: Tarihsel Değerlendirme

Dış ticaretin tarihçesi içerisinde, özellikle sanayi devrimi ile birlikte ülkelerin ürettikleri fazla ürünleri diğer ülkelere satma ihtiyacı hissetmeleri dış ticaretin gelişimini teşvik etmiştir. Bu kapsamda, mal, hizmet, teknoloji, işgücü ve sermaye transferi şeklinde uluslararası ticaret yaygınlaşmıştır.

Gelişen dünya ticareti içinde tarımsal ürünler de her zaman ana konulardan biri olmuş ve ülkelerin sermaye birikimlerinin oluşmasında önemli bir yer tutmuştur. Tarımsal ürünlerin ülkelerin dış ticaretinde önemli bir yeri olması uygulanan dış ticaret politikalarını da şekillendirmiştir.

1929 bunalımı ve 2. Dünya Savaşı'yla birlikte dünya ekonomisinde yaşanan daralma, ülkelerin korumacı politikalar uygulamasına neden olmuştur. Bu süreçte

lkeler ilk olarak kendi sanayilerini korumak ve demeler dengesi problemlerini zmek amacıyla gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Savaş sonrası dönemde ise hem siyasi hem ekonomik alanda önemli güç olan ABD, o zamana kadar uygulamış olduğu korumacı politikaların aksine gümrük tarifelerini belli oranda indirmiş ve dünya ticaretinin serbestleşmesi yönünde adımlar atmaya başlamıştır (şahinöz, 1993).

Uluslararası alanda mali ve ticari işbirliğinin kalıcı olarak tesis edilmesi amacıyla çeşitli uluslararası örgütler kurulmuştur. 1944 yılında Bretton Woods konferansı düzenlenmiştir. Konferansın ana dayanağı savaş sonrası dönemde yaşanan ekonomik istikrarsızlığı gidermek ve dünya serbest ticaret sistemini oluşturmaktır. Bretton Woods Konferansı ile 1947’de IMF (Uluslararası Para Fonu) ve 1948’de IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) ve ITO (Uluslararası Ticaret rgt) kurulmuştur.³⁹ Uluslararası Ticaret rgt yerini daha sonra 1948’ de yürürlüğe giren GATT’a bırakmış ve 1994 yılında Dünya Ticaret rgtnn (DT) kuruluşuna kadar GATT uygulamada kalmıştır.

Dünya ekonomisinin gelişim süreci içinde ortaya çıkan bu küresel aktörler, kapitalizmin dünya ekseninde yeniden yapılanmasının işleyiş koşullarını da belirlemektedir (Aydın vd., 2011).

GATT 1948’den 1994 yılına kadar sanayi mallarında küresel ticaretin kurallarını belirlemiş ve bu mallarda büyük ölçüde uluslararası ticareti serbestleştirme amacını gerçekleştirmiştir. GATT’ta sadece “tarım istisnası” şeklinde konu edilen tarım sektörü, 1994 yılında tamamlanan Uruguay Turu ile serbestleşme sürecine girmiştir.

Uluslararası aktörlerin, sanayileşmiş ülkelerin tarım ve dış ticaret politikaları uygulamalarına bakışı ile gelişmekte olan ülkelere bakışı arasında da bir asimetri olduğu söylenebilir. Örneğin, DT’nün gelişmekte olan ülkelerin korumacı politikalarını

³⁹ IMF ulus devletlere “gerekli durumlarda” finansman sağlayacak, IBRD ise tüm dünya ülkelerinde özel teşebbüsün güçlenmesi için merkez bankaları, kalkınma bankaları ve yatırım bankaları üzerinden özel sektörü fonlayacak şekilde organize edilir.

manipüle etmesi ve dış ticarete serbestleşmeyi hedefleyen politikaları dayatması bu argümanı destekler niteliktedir. Bu ekseninde gelişmiş ülkelerin az sayıdaki tarım üreticisine sağladığı tarımsal destekler önemli boyutlara ulaşırken, gelişmekte olan ülkelerin bundan mahrum bırakılması bu ülkelerin sanayileşmiş ülkelere yaptıkları ticaretin eşitsiz bir biçimde gelişmesine neden olmuştur (Şenses, 2009).

Bu gelişim sürecini doğuran temel etken, sermayenin 20. yüzyıldan itibaren her alana girmesiyle üretim süreçlerinin karmaşıklaşması ve bunun sonucu ülkelerin, ekonomik, siyasi ve kültürel olarak birbirine bağımlılığın artmasıdır. Özellikle, uluslararası şirketler tarafından yürütülen yatırım ve ticaretteki büyüme ile üretimde yeni teknolojilerin kullanımı, tarım işletmelerinin faaliyetlerinin daha fazla küreselleşmesini ve uluslararası alanda üretilen ve pazarlanan ürünlerin sayısının artmasını sağlamıştır (Magdoff, 1992, Aktaran: Aydın vd., 2011).

GATT sisteminde müzakere turları ile uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmış ve son olarak Uruguay Turu ile hem DTÖ kurulmuş, hem de bu alanda birçok anlaşmanın imzalanması sağlanmıştır. Bu anlaşmalardan biri olan Tarım Anlaşması ile dünya tarım ticareti önündeki engellerin kaldırılması için pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler gibi alanlarda birtakım disiplinlerin oluşturulması hedeflenmiştir⁴⁰.

Çeşitli destekleme politikaları sonucu gelişmiş güçlü tarım sektörlerine sahip gelişmiş ülkeler, bu sürecin sonunda tarımsal ürün fazlalarını, tarımsal ürün ihraç eden gelişmekte olan ülkelerin pazarlarına ihraç etmeyi hedeflemişlerdir. Bu sürecin önündeki en büyük engel ise gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerindeki korumacı politikalar ve gümrük duvarları olmuştur. Bu nedenle 1986 yılından itibaren Uruguay Turu Görüşmeleri sonunda bu politikaların değiştirilmesi, daha liberal politikaların uygulanması ve aşama aşama tarımsal ürünlerin de bu liberalizasyona tabi tutulması gerekliliği gündeme alınmıştır (Akman, 2008). Amaç tarımsal ürün ticaretinin serbestleşmesi olsa da, serbestleşme süreci genelde tek taraflı işlemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ürün piyasalarını dünyaya açmaları istenirken, müzakerelere

⁴⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, GATT Bilgilendirme Rehberi, 2009.

konulan “istisna”, “hassas ürün” gibi maddeler ya da uygulanan tarife dışı engellerle gelişmiş ülkelerin kendi üreticilerini ve piyasalarını korumaya çalışmaları bunun göstergesidir. Dolayısıyla bir yandan dünya tarımsal ürün ticaretinin serbestleşmesi görüşleri savunulurken diğer yandan tarımsal ürün ticaretinde Merkantilist politikaların uygulandığı görülmektedir (Aydın vd., 2011).

3.2. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Tarımsal Ticaret

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), dünya ticaretinin serbestleştirilmesini amaçlayan çok taraflı uluslararası bir anlaşmadır. GATT, 1948’de Cenevre’de uluslararası ticareti düzenleyen bir çerçeve olarak hayata geçirilmiştir. Tarım konusunun GATT çerçevesinde ele alınmaya başlaması ise 1960’ların ortalarına doğru gerçekleşmeye başlamıştır. Sözleşmede tarıma ilişkin kesin ifadeler olmamasına karşın, dayandığı teori tarımsal mallar ticaretinin de diğer mallar gibi aynı sürece tabii olmasını gerektirmiştir. Ancak bazı GATT maddelerinde, politik konumu ve bazı ülkeler için kritik öneme sahip olması nedeniyle, tarım istisnai statü kapsamında yer almaktadır ⁴¹(GATT, 1954).

Özellikle tarımsal mallara yönelik olan bu istisnalar tarımın dünya ticaretinde önemli bir yeri olduğunu da ortaya koymaktadır. Anlaşmadaki tarımsal mallar ticaretine ilişkin bu istisnalar miktar kısıtlamaları, iç ve dış pazara yönelik sübvansiyonlar şeklinde yer almaktadır. Anlaşmada taraf olan özellikle sanayileşmiş ülkeler her ne kadar serbestleşme yönünde söylemde bulunsalar da, dış ticarete devlet güdümlü bir politika izlemektedirler. GATT anlaşmasına kadar, önemli tarım üreticilerinden biri olan ABD bu politik enstrümanları 1933’ten beri Tarımsal Uyum Yasası ile uygulamıştır. Çeşitli dönemlerde revize ettiği bu yasa ile ABD, tarife ve miktar kısıtlamalarına ve ihracat desteklerine izin vermiş ve bu yolla da hem yurt içi fiyatların stabilizasyonunu sağlamış hem de yerli üreticiyi korumuştur. Avrupa Ekonomik

⁴¹ Bu istisnadan biri 1955 yılında ABD’nin geçici bir hükmü anlaşma dahiline koymasındır. Bu hükme göre ABD kendi üreticilerini dış ticaretteki rekabetten korumak için süt dış alımına kota koymuştur.

Topluluğu'nda (AET) ise benzer uygulamalar ancak 1960'lar da Ortak Tarım Politikası ile gerçekleşmiştir (Biber, 2011:38).

GATT'ta tarımla ilgili sübvansiyon ve ithalat miktar kısıtlamaları olmak üzere iki istisna bulunmaktadır. Sübvansiyonlarla ilgili olarak başlangıç, GATT belgesi anlaşma taraflarıyla ilgili sadece bir bölüme yer vermiştir. Burada doğrudan ya da dolaylı olarak gelir ya da fiyat desteğiyle diğer akit tarafının ürettiği ürünün ithalatını ya da ihracatını olumsuz biçimde etkilemeyecek biçimde sübvansiyon uygulanabileceği zımni olarak ifade edilmektedir (GATT, 1947, Article, XXVI-1). Daha sonra buna birincil ürünler olarak ifade edilen tarım, balıkçılık, ormancılık gibi ürünlerin dışındaki ürünlerin ihracat sübvansiyonunu yasaklayan ek bir madde eklenmiştir (GATT, 1947, *Article XXVI -3, XXVI -4*).

Madde XI ve Madde XIII ise tarımda miktar kısıtlamalarıyla ilgili istisnaların ana kaynağını oluşturmaktadır. Buna göre ihracat kısıtlamaları kullanım alanlarından biri, temel ihraç ürünleri gıda ya da tarımsal ürünler olan ülkeler için bu ürünlerdeki kıtlığı önlemek ya da rahatlatmaktır. Bir diğer kullanım alanı, malların uluslararası ticarete derecelendirme ya da pazarlanmasında düzenleme ve sınıflama uygulaması getirilmesine yöneliktir. Son olarak ithalat kısıtlamaları, tarımsal ya da balıkçılıkla ilgili ürünlerin ithalatında herhangi bir nedenle hükümet tedbirlerinin alınmasını gerektiren durumlarda uygulanabilir. Bunlar; yerli ürünün ya da yakın ikamesinin üretiminde ya da pazarlanmasında kısıtlama, yerli üründeki geçici üretim fazlasının tüketici gruplarına ücretsiz ya da indirimli fiyatlarla kullanılabilir hale getirilmesi yoluyla azaltılması, tamamen ya da büyük ölçüde ithalata dayanan hayvansal ürünlerin doğrudan miktar kısıtlaması biçiminde gerçekleştirilebilir (Swinbank ve Taner, 1996, Aktaran:Aydın vd., 2011).

Miktar kısıtlamaları ile ilgili düzenleme, özellikle gelişmiş ülkelerin ithal ettikleri tarımsal ürünlerin kısıtlanmasına dönük olarak uyguladıkları önlemlerin tasdiki anlamına gelmekteydi. İç ve dış pazara yönelik teşvikler de aynı şekilde gelişmiş ülkelere uygulanmaktaydı. Savaş sonrası yıllarda tarım ürünleri pazar koşullarının da kötü olması ve yokluğun ortadan kaldırılabilmesi amacıyla ülkelerin destek

politikalarına ihtiyaçları bulunmaktaydı. GATT ile getirilen ithalat kısıtlamaları ve teşviklerle ilgili ayrıcalıklardan destek politikalarında da fazlasıyla yararlanılmıştır. İlk olarak ABD tarafından uygulanarak anlaşmaya dahil edilen söz konusu ayrıcalıklardan Ortak Tarım Politikasının (OTP) oluşturulması sırasında da faydalanılmış daha sonra ithalat vergilerine çevrilmiştir (Kıymaz, 2008:49).

GATT anlaşmasında yer alan bu kurallar, bazı görüşlere göre ABD'nin tarım programına uygun olarak yazılmıştır. Ancak buna rağmen ABD, bu kuralları kabul edilebilir bulmamış ve 1951'de ABD Kongresi'nde 1933 Tarımsal Uyum Yasası'nın (Agricultural Adjustment Act) 22. bölümüne "hiçbir ticaret anlaşması ya da uluslararası anlaşma bu kurala aykırı olarak uygulanmaz" ibaresini eklemiştir. Bu bölüm birçok ürün için miktar kısıtlamaları ve özel vergiler gibi uygulamalara olanak tanımaktadır. Böylece Uruguay Görüşmelerine kadar başta buğday ve diğer hububat ürünleri olmak üzere, pamuk, fıstık, süt ve süt ürünleri gibi ürünlerde önemli miktar kısıtlamaları uygulanmıştır (Swinbank ve Taner, 1996, Aktaran: Aydın vd., 2011).

GATT müzakere çerçevesi sanayileşmiş ülkelerdeki yüksek gümrük duvarlarının indirilmesinde önemli başarılar elde etmiştir. Bu süreçte esas olarak mamul mallara uygulanan tarifelerde bir azalma sağlanmış ancak tarımsal ürünler bu sürecin dışında tutulmuştur (Aydın vd., 2011). 1986-1994 yılları arasındaki "Uruguay Turu" ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş ve "tarım istisnasına" son verilmiştir ve bu zamana kadar tarımsal ticarete uygulanan korumalar ve teşviklerde çok küçük değişimler olmuştur. 1986 yılına kadar ki görüşmelerde genel olarak tarifeler ile tarife dışı engellerin azaltılması konusuna yoğunlaşmış olmakla birlikte Uruguay Turunda diğerlerinden farklı olarak tarifeler konusunun dışında tarım, hizmetler, yabancı sermaye yatırımları ve fikri mülkiyet konuları GATT çerçevesine dâhil edilmiştir. Böylece, serbest ticaret sistemi öngörüsünün kapsamı oldukça genişlemiştir.

3.3. Dünya Tarım Piyasalarında Bunalım

Dünya tarım piyasalarında 1970'lerden sonra yaşanan bunalımın nedenlerinden

biri, GATT'ın dünya ticaretini serbestleştirme sürecinde tarımsal ticarete sağladığı istisnalardır. Bu süreçte tarım sektöründe uygulanmasına hiçbir engel konmayan ticaret kısıtlamaları, üreticiye verilen sübvansiyon gibi istisnalar ve yeşil devrimle beraber tarımda yeni tekniklerin kullanılmaya başlamasıyla artan verimlilik dünya tarım piyasalarında büyük miktarlarda tarımsal ürün fazlasının oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle ihracat sübvansiyonları, anti-damping vb. tarife dışı engellerin kullanılması, AET'nin uyguladığı OTP'nin korumacı etkileri de bu sürecin temel dinamikleri arasında yer almaktadır (Swinbank ve Taner, 1996, Aktaran: Aydın vd., 2011).

1950 ve 1960'larda ABD'de korumacı tarım politikaları devam ettirilmiş, üretimdeki aşırı artışlara karşı alan sınırlamaları ve bunu özendirici doğrudan ödemelere başlanmıştır. 1970'lerde doğrudan ödeme yoluyla gelir ve alımlarla fiyat desteği sağlanmaya devam edilmiştir (FAO, 1983:9).

1970-1980'lerde uygulanan tarım politikaları sonucu özellikle gelişmiş batılı ülkeler ortaya çıkan bu üretim fazlasını, dünya piyasalarına ihracat sübvansiyonlarıyla satmaya başlamışlardır. Sübvansiyon savaşları olarak ifade edilen 1980'lerdeki bu süreçte AET ve ABD'nin pazar kapma yarışı tarımsal ürün fiyatlarının oldukça yüksek seviyelerde seyretmesine, ticaret hadlerinin bozulmasına, önemli ihracatçı ülkelerin tarım ürünleri ihracatından ötürü yüksek faturalar ödemesine yol açmıştır. Bu arada tarımsal üretimde yeni teknolojilerin kullanılması ve devam eden korumacı politikalar ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesini hızlandırmıştır (Kıymaz, 2008:16).

Dünya tarım piyasalarında yaşanan bunalımın bir diğer nedeni de, 1970'lerin sonlarına doğru gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaya başlayan borç krizidir. 1950'lerden sonra birçok gelişmekte olan ülke ithal ikameci politikalarla kalkınma yolunu seçmiştir. 1970'lere gelindiğinde ise bu ülkeler sanayilerini finanse etmek için gelişmiş ülkelere borçlanma yoluna gitmiş ve bu süreç borç krizine yol açmıştır. 1980'li yıllarda Türkiye gibi ithal ikameci politika uygulayarak kalkınmaya çalışan ülkelerde oluşan 'Borç Krizi' ve bunun sonucunda IMF ve DB' nin devreye girişiyle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ya da uygulatılan 'Yapısal Uyum Politikaları'

rekabetçi piyasa ekonomisi ve serbestleşmeye geçiş anlamında yeni bir yapılanmayı getirmiştir. Söz konusu uluslararası kuruluşlar geliştirmekte olan ülkelere hükümetlerin piyasalara müdahale etmemeleri ve ekonomilerini serbestleştirmeleri koşuluyla kredi kullandırmıştır. Tarım sektöründe de geçerli olan bu politika geliştirmekte olan ülkelerdeki eksik rekabet piyasaları ve yetersiz bilgi altyapısı nedeniyle başarı sağlayamamıştır (Hayami, 2004; Stiglitz, 2002, Aktaran: Kıymaz, 2008). Tarımsal yapıdaki değişiklikler mali kaynaklarla desteklenemediği için geliştirmekte olan ülkelerde tarım nüfusunda yoksullaşma oluşmuştur.

3.4. Uruguay Turu Görüşmeleri- Uruguay Tarım Anlaşması

1980'li yıllarla birlikte, arzın talebi aşması sonucunda tarım piyasalarında yaşanan karmaşa ve "sübvansiyonlar savaşı" gibi yüksek maliyetli pazar mücadeleleri, GATT tarafında gerçekleştirilen Uruguay Turu'nun temel gerekçeleri olmuştur (Şahinöz, 2002).

Dünya ticaretinin serbestleşmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan Uruguay Turu görüşmeleri diğer görüşmelerden hem içerik hem de katılım açısından daha kapsamlı olmuştur. Daha önceki görüşmelerde temel hedef tarife indirimleri ve ticaretin serbestleşmesi iken, Uruguay Turu'nda tarife indirimlerinin yanı sıra serbest ticaret sisteminin kurumsallaşması hedeflenmiştir. Uruguay Turu'nda tarım sektöründe bir reform sürecinin başlatılarak tarımsal faaliyetlerin piyasa koşullarına göre şekillenmesi amaçlanmıştır.

Uruguay Turu görüşmeleri sırasında tarım sektörü tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Gelişmiş ülkelerin tarım sektörlerini koruma altına almış olmaları tartışmalara neden olmuştur. Uruguay Turu görüşmelerinde tarım ürünleri ticaretinin tamamen serbestleştirilmesi üzerinde görüşmeler yoğunlaşmıştır. Özellikle büyük ölçüde tarımsal ürün üreten, doğal kaynak ve iklim olarak da bu yapıya sahip ve tarımda daha az korumacı politika izleyen Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin ve Kanada gibi ülkeler tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi ile gelirlerini artırmayı amaçlamışlardır. Bu nedenle

de “karşılaştırmalı üstünlükler” teorisine dayanarak serbest ticareti savunmuşlardır. Ayrıca ABD de bu görüşün savunucusu olmuştur. Tarım sektöründe korumacı olan AB, EFTA ülkeleri ve Japonya bu görüşe sıcak bakmamıştır. Bu nedenle de Uruguay Turu görüşmeleri yavaşlamıştır. Daha sonra AB'nin aşırı üretim fazlasını ortadan kaldıracak ve iç fiyatlarını dünya fiyatları düzeyine indirecek tedbirlere (MacSharry Reformları) yönelmesi ile 1992 yılında ABD ile görüşmeler yeniden başlatılmış ve tarım sektöründe korumacılığın düşük düzeyde tutulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaların ardından Nisan 1994 de Fas'ın Marakeş kentinde, “Marakeş Protokolü” ile Uruguay Turu görüşmeleri noktalanmıştır (Özkaya vd., 2001).

Müzakere turlarının sonuncusu olan "Uruguay Turu" önceki turlardan çok daha kapsamlı ve geniş katılımlı olmuştur. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesini ve düzenli işleyişini amaçlayan bir anlaşma niteliğindeki GATT, kurumsal bir yapıya kavuşturularak 15 Nisan 1994 tarihli Nihai Senet ile 1.1.1995 tarihi itibarıyla DTÖ' ne dönüştürülmüştür.

Uruguay Turu görüşmelerini gerekli kılan en önemli nedenler; gelişmiş ülkelerde tarifelerin ve tarife dışı ticaret engellerinin artması, tarım ve tekstil gibi ticarete önemli sektörlerde korumacı politikaların yaygınlaşması, hizmet ticaretinin gelişmesi ve bu yönde yeterli ticari düzenlemelerin olmayışı, patent ve ticari marka gibi fikri mülkiyet hakları konusunda ticari düzenlemelerin yetersizliğidir. Zaten görüşmeler de bu konular üzerinde yoğunlaşmış ve bu yönde düzenlemelere yönelik kararlar alınmıştır (Özkaya vd., 2001:3).

Uruguay Tarım Anlaşması

Tarım ürünleri, ulusal ekonomiler açısından taşıdığı önem nedeniyle, uzun yıllar boyunca, sanayi ürünlerine kıyasla daha yüksek tarifelerle ve çeşitli tarife dışı engellerle korunmuştur.

Uruguay Turu sonrasında, Nisan 1994 tarihinde imzalanan Tarım anlaşması, tarım politikalarının devlet müdahalesinden arındırılıp, üretim ve ticareti piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakılmıştır. Tarım ürünlerinde uygulanan tarife

oranları ve ticareti bozucu tarım politikaları için kısıtlamalar getirilmiştir. Uruguay Turu neredeyse tüm ithalat ihracat sınır önlemleri ve iç destek uygulamalarını kapsayacak bağlayıcı taahhütler koymuştur (Josling, 1998, Aktaran: Aydın vd., 2011:16).

DTÖ Tarım Anlaşması, DTÖ üyelerinin tarım ticaretini üç önemli alanda serbestleşmesini zorunlu kılmaktadır. Anlaşma, ilk olarak, pazara erişimi bütün tarife dışı engellerin tarifeye dönüştürülmesini ve bu tarifelerin azaltılmasını zorunlu tutarak genişletmektedir. İkincisi, anlaşma, desteklenen ihraç mallarındaki harcamaların ve hacmin azaltılmasını zorunlu tutmaktadır. Üçüncü olarak, anlaşma, ticareti bozan iç desteklerin azaltılmasını gerektirmektedir. Bu üç alanla ilgili üye ülkelerin üst limit sabit olmak üzere tarım ürünleri için indirim taahhütleri Tablo 3-1’de özetlenmiştir.

Tablo 3-1. Tarım Anlaşması İndirim Taahhütleri

	Pazara Giriş Temel yıl 1986-88	İhracat sübvansiyonu Temel yıl 1986-90	İç Destekler Temel yıl 1986-88
Taahhütler	i.Tarife dışı engellerin tarifelendirilmesi ii. Tarifelerde gelişmekte olan ülkeler için %24 ve gelişmiş ülkeler için %36 oranında toplam indirim iii.Ürün başına minimum gelişmekte olan ülkeler için %10 ve gelişmiş ülkeler için %15 tarife indirimi iv.Minimum pazara giriş %3’den başlayarak gelişmekte olan ülkeler için 10 yılda, gelişmiş ülkeler 6 yılda, %5’çıkacak	i.ihracat sübvansiyon harcamalarında gelişmekte olan ülkeler 10 yılda %24 ve gelişmiş ülkeler 6 yılda %36 indirim yapacaklar. ii. İhracat sübvansiyonu sağlanan ürün miktarında gelişmekte olan ülkeler için %14 ve gelişmiş ülkeler için %21 indirim yapacaklar.	i. toplu destek ölçümü üzerinden gelişmekte olan ülkeler 10 yılda %13.3 ve gelişmiş ülkeler 6 yılda %20 oranında indirim yapacak.

Kaynak: Aydın vd., 2011:18

Uruguay Turu sonrasında DTÖ’nün kurulmasıyla tarım ticaretinde serbestleşme süreci ağırlık kazanmıştır. Bu amaçla Tarım Anlaşması’nın imzalanması ile ülkelerin uluslararası tarım ürünleri ticaretinden daha fazla pay almak amacıyla pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destek alanlarında uyguladıkları korumacı önlemler tamamen ortadan kaldırılmamış olmakla birlikte sınırlandırılmış ve tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilerek karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı bir tarım ticareti oluşturulması için ilk adım atılmıştır.

Tarım Anlaşması ile reform sürecinin devamlılığının sağlanması, uzun dönemde tarımsal üretimi ve ticareti bozucu her türlü desteğin ve kısıtlamaların kaldırılması ya da kapsamlı ve kalıcı indirimler sağlanması hedeflenmiştir. Böylece piyasaya mekanizmasına dayanan tarımsal ticaret sisteminin kurulması sağlanacaktır. Bunun için anlaşmanın öngördüğü tüm taahhütlerin tamamlanma tarihinden bir yıl önce “İleri Tarım Müzakerelerinin” başlatılması öngörülmektedir (WTO;1995:1).

Müzakereler sırasında ülkelerden bazıları ticaretin serbestleşmesini isterken bazıları korumacı politikaları desteklemiştir. Tarım alanında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip Cairns Grubu⁴² ülkeleri ve hızlı liberalleşmeden yana olan ülkeler ticareti bozucu etkileri nedeniyle ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasını savunurken, AB⁴³ sübvansiyonların daha geniş bir süreç içinde aşamalı olarak kaldırılmasını savunmuştur. İsrail, Norveç, İsviçre gibi G-10 ülkeleri ticaretin serbestleşmesi sürecine karşı çıkarken, G-20 ülkeleri ticaretin serbestleşmesinden yana olmuştur (Şahinöz vd., 2005:2). Gelişmiş ülkeler Tarım Anlaşması’na taraf olsalar da kendi tarım kesimlerini tüm önlemlere karşın destek kanallarında yapılan değişikliklerle, desteklemeye devam etmişlerdir.

3.5. DTÖ Tarım Anlaşması ve Türkiye’ye Etkileri

Daha öncede değinildiği üzere, 1948 yılında yürürlüğe giren GATT’ın temel amacı dünya ticaretini düzenlemek ve serbestleştirilmesini sağlamaktır. GATT’ın bu amacı Uruguay Turu’ndan sonra varılan anlaşmayla 1994’ten itibaren DTÖ’ ye devredilmiştir. Birçok alanda olduğu gibi tarım ticareti de bu yeni yapılanma sürecine dâhil edilmiştir.

⁴² Cairns Grubu 14 ülkeden oluşmaktadır. Bunlar; Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Kolombiya, Malezya, Yeni Zelanda, Filipinler, Fiji, Macaristan, Tayland ve Uruguay’dır.

⁴³ ABD ve AB ülkelerinin tarım ürünlerini desteklemeleri, dünya piyasalarındaki tarımsal ürün fiyatlarının düşmesine ve bunun sonucunda gelişmekte olan ülkelerin piyasalarını gelişmiş ülke üreticilerinin haksız rekabetine açmalarına neden olmaktadır. Haksız rekabet ortamında gelişmekte olan ülkeler pazara girememekte, gelişmiş ülkelerin destekleri sonucunda oluşan düşük fiyatlar tarımsal ihracat alanında ki getiriye azaltmaktadır. Bu durum, ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki yerel gıda üretiminin ucuz ithal gıdalarca ikame edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece, ithal gıdalara olan bağımlılık artarken, gıda alanında kendine yeterlilik düzeyi düşmektedir.

DTÖ'nün kurucu üyeleri arasında yer alan Türkiye, Tarım Anlaşması'nın taahhütlerini yerine getirmek durumundadır. Bu alanda genel eğilim, tarım politikalarının devlet müdahalesinden arındırılıp, tarımsal üretim ve değişimin piyasa mekanizmalarının yönlendirmesine bırakma yönündedir (DPT, 2000:91). Ancak, DTÖ'nün sorumluluğunda yürütülen Tarım Anlaşması'nın tarım ürünleri uluslararası ticaretine tam bir serbesti getirmekten çok, serbest ticareti engelleyen ve çarpıtan unsurları tespit edip denetim altına almayı ve ardından söz konusu unsurları aşamalı olarak sınırlamayı amaçladığını söyleyebiliriz. Bu çerçevede, tarım ürünleri ihracatına sağlanan sübvansiyonlar, ithalata uygulanan gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller ve tarım kesimine verilen iç destekler belli bir indirime tabi tutulmaktadır.

Pazara Giriş

Türkiye, Tarım Anlaşması'nın pazara giriş hükmü çerçevesinde, gelişmekte olan ülke statüsünde olduğu için 10 yıl (1995 yılından başlamak üzere) içerisinde, her bir tarım ürünü için %10, tarım ürünlerinin tümünde ise ortalama olarak %24 oranında indirim yapma taahhüdünde bulunmuştur⁴⁴.

Diğer yandan, Türkiye tarım ürünlerinin tamamını DTÖ'ye bağlamış olmasına karşılık birçok üründe tam anlamıyla bir tariflendirme yapmamıştır. Bunun nedeni 1980'den itibaren tarımsal ürün ticaretinde yeterli serbestleştirmeyi gerçekleştirmiş olması, tarımsal ürün ithalatında tarife dışı engellerin olmayışdır (Çakmak ve Akder, 1999:4). Bununla birlikte Türkiye'nin tarifekasyona gitmemesi ve asgari giriş kotaları için taahhütte bulunmaması sonucu özel koruma imkânlarından yararlanamamıştır.

İhracat Sübvansiyonları

İhracat sübvansiyonları ile ilgili olarak, Türkiye'nin, 1986-1990 yıllarında, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) ve vergi iadesi yoluyla veya 1991-1992 yıllarında bütçe yoluyla tarım ürünleri dış ticaretine uyguladığı sübvansiyonların ortalama değeri üzerinden indirim yapılması öngörülmüştür (Ertuğrul, 2003:91). Bu

⁴⁴ Aysu, A. <http://www.inadina.com/inadeski/sayi127/yazi10.htm>. Erişim Tarihi: 13.10.2012

çerçeve Türkiye yaklaşık 44 ürün ve ürün grubunda verdiği ihracat sübvansiyonunu sınırlamayı ve bu ürünler dışında kalan ürünlerin hiçbiri için ihracat sübvansiyonu uygulamamayı kabul etmiştir (Akder, 1998).

İç Destekler

Tarımsal destekler alanında Toplu Destek Ölçümü (TDÖ) esas alınarak, desteklemenin 10 yıl içinde (1995'ten başlayarak) ve yıllara göre eşit şekilde %14 oranında azaltılması; üretim kısıtlayıcı politikalar için kriterlerin oluşturulması (Türkiye'deki destekleme alımları yoluyla yapılan yardım miktarı, üretim değerinin %10'unun altında kaldığından de minimis kapsamına girmektedir) taahhüt edilmiştir⁴⁵.

İhracat sübvansiyonları ve iç destekler için izin verilen sınırlar altında kalındığından herhangi bir indirim taahhüdünde bulunulmamıştır. Kısaca, daha çok iç piyasalara yönelik üretim yapan, dış rekabete karşı aşırı bir biçimde korunmayan, ihracatını sübvansiyonlarla özendirilmeyen ve nihayet tarımsal üretimine yüksek bir iç destek sağlamayan Türkiye tarımının, DTÖ Tarım Anlaşması'ndan olumsuz bir biçimde etkilenmesi beklenemez (Şahinöz, 2002).

Tarım Anlaşması'nın iç destekleri sınırlama programları Türkiye'de tarımsal destekleme politikalarının niteliğinde ve miktarında herhangi bir değişiklik yapma zorunluluğu doğurmamıştır. DTÖ Tarım Anlaşması'nın "toplam desteklerin üretim değerinin %10'un altında bulunması" doğrultusundaki sınırlamasına uygun olduğu için herhangi bir indirime gidilmeye gerek olmamıştır. Türkiye'deki tarımsal destekleme değerlerinin DTÖ'nün öngördüğü değer altında olması tarımın bir dış dinamik yaptırımına uğramadığı anlamına gelmektedir. Türkiye tarımsal desteklerin azaltılması konusunda DTÖ yaptırımlarının yetişmediği durumlarda IMF ve DB kaynaklı politikalar devreye sokulmuştur (Aysu, 2008:114).

⁴⁵ Aysu, A. <http://www.inadina.com/inadeski/sayi127/yazi10.htm>. Erişim Tarihi: 13.10.2012

3.6. DTÖ ve Tarım Anlaşması'nın Küresel Etkileri

GATT ile başlayan DTÖ ile devam eden tarım piyasalarının serbestleştirilmesi tarım ticaret politikalarında önemli değişimlere neden olmuştur. Yapılan müzakereler sonucunda diğer bütün mallar gibi tarımsal mallarda serbest ticaret sisteminin konusu olmuştur. Bunun gerçekleştirilmesi için yapılan GATT-Uruguay Turu Tarım Anlaşması önemli bir dönüm noktasıdır. Tarım Anlaşması'nda, dünya tarım ticaretinde ve tarım sektöründe köklü değişikliklerin yapılması vurgulanmış ve uzun dönemde serbest piyasa koşullarının işlediği tarım ticaret sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda tarım sektörüne yönelik destek ve korumalarda aşamalı indirimlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, tarımsal faaliyetlerin başlangıcından en son aşamasına kadar verilen destekler ve uygulanan kısıtlamalar, anlaşma metninde belirlenen takvime ve oranlara uygun olarak indirime tabi olacaklardır.

Dış ticarete korumacı politikaları en yaygın uygulayan sektör tarım olmuştur. Tarım sektörü diğer sektörlerden farklı olarak ekonomik, sosyal koşullara ve doğa koşullarına bağımlı olması nedeniyle özellikle gelişmiş ülkeler tarafından desteklenmiştir. Bu nedenle tarım sektöründe uygulanan destekleme ve korumalar uluslararası düzeyde, anlaşmazlıklara neden olmuş; destek ve korumaların kaldırılması veya azaltılması için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak her girişim anlaşmazlığı daha da artırmış ve tarım anlaşmazlık konusu olmayı sürdürmüştür (Aysu, 2008:26).

Uruguay Turu sonrasında imzalanan DTÖ Tarım Anlaşması, tarım politikalarının devlet müdahalesinden arındırılıp, üretim ve ticareti piyasa mekanizmasının yönlendirmesine bırakma eğilimindedir. Böylelikle hükümetlerin rolü daralmakta ve sadece düzenleyici ve denetleyici bir kurum haline dönüşmektedir. Bu kapsamda; pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonları gibi konularda taahhütler verilmiştir. Ancak taahhütlerin yerine getirilmesinde anlaşmada yer alan istisnalar, özel hükümler, karşılıklı anlaşmazlıklar ve korumacı politikalar sorun oluşturmuş ve tarımsal ürünlerin serbestleşmesinde tam anlamıyla eşitsiz bir gelişme söz konusu olmuştur. Uruguay Turu, gelişmiş ülkelere avantaj sağlarken, gelişmekte olan ülkelerin tarım ticareti zorluklarını daha da artırmıştır.

DTÖ'nün kurulmasında sonra, serbest ticaret sisteminin oluşturulması ve tarımda reformun sağlanması amacıyla ileri tarım müzakereleri gerçekleştirilmiştir. Müzakereler sonucu uygulanan politikalar dünya tarım ticaretinde önemli değişikliklere neden olmuştur.

Gelişmiş ülkelerin tarımda üstün teknoloji kullanmaları, toprak toplulaştırmasını tamamlamaları, çiftçiye doğrudan ödeme yapabilecek güçte olmaları anlaşmaların gelişmiş ülkelerin lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ekonominin tarıma dayalı olması, nüfusun çoğunluğunun tarımla uğraşması, tarımda yapısal sorunların yaşanması Tarım Anlaşması'nın gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir anlaşma olduğunu kanıtlamaktadır (Aysu, 2008:112).

Tarım Anlaşması, sadece ihracat sübvansiyonlarının ve gümrük vergilerinin azaltılması gibi dış ticareti ilgilendiren uluslararası anlaşma çerçevesi ile sınırlı kalmamakta, iç tarımsal destekleri de denetim altına almaktadır. Bundan böyle tarım, sosyo-politik ve doğal niteliklerinden tamamen arındırılarak ve salt bir ekonomik sektör işlemi görmektedir (Şahinöz vd., 2005).

Pazara giriş, iç destek ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılmasıyla tarım sektörü de serbest piyasa koşulları içerisine çekilmiştir. Tarım anlaşması sonrasında serbestleşme sürecinin etkilerinin en aza indirilmesi için hazırlanan indirim takvimini ve teknik tanımları gelişmiş ülkeler kendi koşullarına uygun bir biçimde düzenlenmişlerdir. Örneğin, Tarım Anlaşması taahhütleri içinde yer alan pazara giriş kuralında, gelişmiş ülkelere toplam tüketimlerinin %5'i kadar ithalat zorunluluğu getirilmiştir. Ancak bu kuralda yer alan "ürün" kelimesi, Fransa'nın önerisiyle "ürün grupları" olarak anlaşmaya konulmuştur ve böylece AB'nin yıllık tahıl ithal etme zorunluluğunu 3,2 milyon ton azaltmıştır (Şahinöz vd., 1997, Aktaran: Aydın, 2011).

Tarım Anlaşması taahhütleri doğrultusunda gerçekleştirilen indirimlere karşın tarım ürünleri koruma oranları çok yüksek düzeylerde bulunmaktadır. Örneğin, OECD ülkelerinde sanayi ürünleri için %3'lere gerilemiş olan ortalama koruma oranları, tarım ürünleri söz konusu olunca %30-40 düzeyine yükselmektedir. Bu oranlar, birtakım

hassas tarım ürünlerinde daha da büyük değerler alabilmektedir. Örneğin, AB’de %42 düzeyinde bulunan ortalama tarımsal koruma oranları şeker, tereyağı, arpa, süt tozu ve sığır eti gibi temel gıda ürünlerinde %70’i rahatlıkla aşabilmektedir. OECD ülkelerinin tarımsal sübvansiyonlarını kaldırması gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracatlarını %24 oranında arttırarak bu ülkelerin yılda 60 milyar dolar ek dış gelir sağlamalarına olanak sağlayacaktır (Şahinöz, 2003).

ABD ve AB’nin tarım ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde aşırı istekli davranmışlardır. Bunun temel nedeni kendi tarım sektörlerinde uyguladıkları korumacı politikalar olmuştur. Örneğin ABD 1933’den beri uygulamış olduğu Tarımsal Uyum Yasası (Agricultural Adjustment Act) ve 1954’de yürürlüğe soktuğu PL-480 (Public Law) ile kendi iç pazarlarını korumak, ürün stoklarını eritmek ve dış pazarlarda rekabet üstünlüğü elde etmek amacını taşımaktadır (Aydın, 2011).

Ayrıca iç destekler içinde yer alan pazar fiyatı destekleri, girdi destekleri vb. destekler, ABD ve AB’nin üreticisine 50 yıldan bu yana büyük finansman kaynakları kullanarak verdikleri desteklerdir. Bu destek politikaları sonucunda ABD ve AB’nin tarımsal yapıları sağlamlaşmıştır. Dolayısıyla iç desteklerin kaldırılması gelişmiş ülkelerin tarımlarını olumsuz etkilememektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin bütçeleri kısıtlıdır. Kısıtlı bütçeyle yeteri kadar destek ayıramadıkları veya IMF ve DB gibi küresel aktörler tarafından desteklemeleri engellendiği için tarım kesimi olumsuz etkilenmektedir (Aysu, 2008:114).

1970’li yıllarda yaşanan dünya tarım piyasalarındaki bunalım özellikle gelişmiş ülkelere uygulanan tarım politikaları ekseninde biçimlenmiştir. Özellikle ABD ve AB’nin uyguladığı politikalar sonucu ürün stokları oluşmuştur⁴⁶. Bu üretim fazlası, üretimi teşvik edici sübvansiyon ve korumacı politikaların bir sonucudur. Oluşan üretim fazlasının ihracat sübvansiyonları ile dış pazarlara satılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle ABD ve AB sübvansiyon savaşları olarak ifade edilen pazar kapma yarışına başlamış ve bu rekabet dünya fiyatlarının düşmesiyle sonuçlanmıştır. Uygulanan

⁴⁶Gelişmiş ülkelerde uygulanan bu tarımsal sübvansiyonlar büyük ölçekli toprak sahiplerine ve tarım şirketlerine verilmektedir. Küçük çiftçiler tarımdan tasfiye edilirken tarım ve gıda sektörü çok uluslu şirketlerin egemenliğine bırakılmıştır.

politikalarla gelişmekte olan ülkelerin yalnızca dış rekabet gücü azalmamış, yerli pazarları da gelişmiş ülkelerin sübvansiyonlu ürünleriyle işgal edilmiştir. Bunun sonucunda yerli üretimin gelişme dinamikleri gerileyip gıda güvenlikleri tehlikeye düşmüş, bu ülkelerde yıkıcı bir kırsal göçe, yoksulluğa ve giderek de açlığa ortam hazırlamıştır.

ABD ve AB, GATT-Uruguay Turu öncesinde iç desteklerde önemli ölçüde reformlar yapmış, piyasayı bozucu müdahaleler yerine üretimden bağımsız doğrudan ödeme sistemine geçişi öngörmüştür. Bu konuda özellikle AB, Tarım Anlaşması'ndan sonra tarımsal destek politikalarında değişiklikler yaparak tüketici tarafından finansmanı sağlanan doğrudan gelir ödemelerine kaymıştır. AB daha sonraki dönemlerde Gündem 2000⁴⁷ ile et, süt ve hububatta müdahale fiyat indirimleri uygulamış, üreticilere yönelik doğrudan ödemeler artırılmış, kırsal kalkınma ve çevre amaçlı desteklere daha fazla kaynak ayrılması kararlaştırılmıştır (Kıymaz, 2008:41).

AB'deki bu politika değişikliği aslında neo-liberal politikaların tarımdaki uygulamalarının bir sonucudur. Devlet destekleriyle ayakta duran işletmeler, bu desteklerin ortadan kaldırılmasıyla tasfiye olacaktır. Devlet, destekleme fiyat uygulamasında destekleme alımları ile önemli bir mali yükü üstlenmektedir. Ayrıca, destekleme alımlarının yanı sıra, bu ürünlerle ilgili olarak yükleme, taşıma, depolama, işleme ve pazarlama gibi çeşitli harcamaları da üstlenmektedir. Diğer taraftan destekleme politikası ürün fazlalıklarına yol açabildiğinden bu fazlalık ihracat destekleri yoluyla ihracatı teşvik etmesi veya tüketici yardımları yoluyla eritilebilir. Ancak, bu politikalarda bir takım harcamaları gerektirebilmektedir. Destekleme fiyat politikası yoluyla tarım kesimine kaynak aktarımı, düşük verimlilikteki işletmelerin varlıklarını korumaya imkân sağladığından ortalama verimlilik düşmektedir (Günaydın, 2010:117).

⁴⁷ Gündem 2000, Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından 15 Temmuz 1997 tarihinde yayımlanan bir rapordur. Raporda; büyüme ve istihdam koşulları oluşturmak ve Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ)'nin katılımları için AB'nin hazırlanmasına yönelik öneriler getirilmektedir (Günaydın, 2010:115). Bu kapsamda yapısal politikalar ve OTP reformları öne çıkmaktadır. Bu rapor çerçevesinde gerçekleştirilen OTP reformu, destekleme fiyat sistemi yerine doğrudan ödemelere ve kırsal kalkınma politikalarına yönelmiştir. Gündem 2000 ile genişleme sürecinde, tarımsal harcamaları, özellikle, destekleme fiyat politikası yoluyla yapılan tarımsal harcamaları daha çok kısmayı amaçlayan telafi ödemelerine, yapısal politikalara, sosyal politikalara, bölgesel politikalara ve çevre politikalarına ağırlık veren bir reform sürecine girilmiştir (Varol, 2003).

Bu çerçevede dünya ticareti ve ticaret politikalarında önemli değişime neden olan Tarım Anlaşması'na yöneltilen eleştiriler üç ana noktada gelişmektedir. Bunlardan ilki; anlaşma kuralları gereği, gelişmekte olan ülkelerin tarımsal piyasalarını kontrolsüz bir biçimde gelişmiş ülkelerdeki büyük ölçekli endüstrileşmiş tarım şirketlerinin ithalatına açmasıdır. Bu kendi tarımlarını desteklemede yetersiz olan ülkelerdeki kırsal nüfusun şehirlere itilmesi ve tarımdan tasfiyesi anlamına gelmektedir. Serbestleşme süreci bu ülkelerdeki yüksek maliyetle üretim yapan küçük üreticiler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Gerçekte tarife seviyelerine bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin yüksek gümrük oranları uygulamaya devam ettiği görülmektedir. Bununla beraber bu ülkelerdeki kırsal nüfus için en önemli sorun kendi hükümetlerinin tüketicilerin baskısıyla yurt içi fiyatları dünya fiyatlarının altında tutmaya çalışmasıdır. Uruguay Tarım Anlaşması bu politikaların kaldırılmasında gelişmekte olan ülkeleri destekleyici bir alternatif sağlamamıştır. İkinci eleştiri noktası ise Tarım Anlaşması'nın önemli tarımsal ürünlerin dünya fiyatlarını yükselttiğine ilişkindir. Bu durum, büyük ölçüde gıda ithalatçısı ülkeleri olumsuz yönde etkileyecek bir sonuçtur. Üçüncü eleştiri ise sübvansiyon kapsamında yer alan gıda yardımlarıyla ilgilidir. Gıda yardımları tarımsal üretim fazlasının azaltılmasının fonksiyonlarından biridir. Buna göre, eğer tarımsal bir fazla yoksa gıda yardımlarının da azalması doğal bir gelişme olacaktır. Ancak Tarım Anlaşması sonuçlarına bakıldığında sübvansiyonlarda ve üretici desteklerinde kayda değer bir azalma söz konusu değildir. Bu nedenle tarımsal fazla ile ilgili bir değişimde söz konusu olmamıştır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere yönelik gıda yardımı programlarını belirli sınırlar dâhilinde ihracat sübvansiyonunun yasal bir yöntemi olarak kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Buradaki temel sorun bu yardımların çoğu zaman gelişmekte olan ülkelerin tarımsal yapılarını tahrip edici nitelikte olmasıdır. Ürünleri yeni kurallar altında piyasaya sunmaya çalışan bu ülkeler genellikle ürünlerine yüksek sübvansiyon uygulayan gelişmiş ülkelerle rekabet edememekte ve piyasa dışına itilmektedirler (Hathawat ve İngco, 1995, Aktaran: Biber, 2011:132). Böylece gelişmekte olan ülkeler bu ürünleri ithal etmek zorunda kalmaktadır. İthalatı kolaylaştırmak için ise DTÖ kararları veya IMF ve DB ile yapılan anlaşmalar ile gümrük vergileri düşürülmekte ve bu alanlarda çalışan devlet kuruluşları özelleştirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün temel faaliyet alanı olduğu ve ihracat gelirlerinin yaklaşık %50'sinin bu sektörden kaynaklandığı göz önüne alındığında, gelişmiş ülkelerin uyguladığı politikaların, diğer ülkelerin tarımsal yapılarına etkisi daha da önem taşımaktadır.

Dolayısıyla dünya tarım ticaretinde DTÖ' nün getirmiş olduğu serbest ticaret politikaları aslında uygulamada çok etkili olmamış ve tek taraflı bir serbestleşme sürecini getirmiştir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler tarım piyasalarını dünya pazarlarına açarken, gelişmiş ülkeler önemli tarımsal ürünlerde DTÖ kararlarının aksine korumacı politikalar izlemiştir. Bunun doğal sonucu; gelişmekte olan ülkeler için temel geçim kaynağı olan ve ihracat gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan tarım sektörlerinin yavaş yavaş tasfiye olması ve temel tarımsal ürünlerde dışa bağımlı bir ekonomik yapı yaratmasıdır. Tarım sektörü, DTÖ, IMF ve DB gibi kurumlar aracılığıyla gelişmiş ülkelerin tarım şirketlerinin egemenliğine bırakılmakta, yapılan anlaşmalarla bu şirketlerin çıkarları yasal koruma altına alınmaktadır⁴⁸.

Tarım sektörünün egemenliğinin gelişmiş ülkelerin tarım şirketlerine bırakılması tohumculuk sektörünün de bu şirketlerin egemenliğine girmesine neden olmuştur. Bu uygulamalar yerel üreticileri veya yerel pazarları destekleme bir yana, yerel tohumların ortadan kalkması, çeşitliliğinin kaybolması gibi sonuçlar yaratmıştır.

⁴⁸ Çalışmanın dördüncü bölümde çok uluslu şirketlerin tarımsal egemenliği, ekonomik ve toplumsal sonuçları detaylı bir şekilde incelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TOHUMDA TEKELLEŞME VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Tarımdaki dönüşüm iç dinamiklerin olduğu kadar dış dinamiklerinde ürünüdür. Çünkü çok uluslu şirketler küreselleşme olgusuna paralel olarak gelişmekte olan ülkelerde tarımı çeşitli mekanizmalarla kontrol altına almaktadırlar. Bunlar tarımda doğrudan yatırıma girmekte ya da tarımı denetim altına almak için yerli taşeronlar kullanmaktadırlar. Türkiye’de de devletle iş birliği içerisinde çiftçileri girdi, kredi ve pazarlama mekanizmalarıyla kontrol etmektedirler.

Türkiye’de ekonomik yapı ve mevcut teknoloji kullanım düzeyi tarımsal üretimin önemli ölçüde doğa koşullarına açık bir biçimde sürdürülmesine neden olmaktadır. Türkiye tarımı, alt yapının yetersizliği, girdi kullanımı, üretim planlamasının olmayışı, üretici ve kamu örgütlenmesinin yetersiz oluşu, üretimin ve verimliliğin düşük oluşu gibi birçok yapısal sorunla karşı karşıyadır (Günaydın, 2006). Bu yapısal sorunlar ve uygulanan yanlış politikalar sonucu Türkiye artık tarımda kendine yeterli bir ülke olmaktan çıkmış ve temel tarımsal ürünlerde ve özellikle tohum gibi üretim sürecinde kritik öneme sahip girdilerde dışa bağımlı bir yapı oluşmuştur.

Tohum, bitkisel üretimde ürünün kalite ve miktarını belirleyen en önemli unsurdur. Ancak, tohumun ekonomik bir faaliyet olarak endüstri haline dönüşmesi oldukça yenidir. 1980’li yıllarda neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla tohumculuk sektörü endüstriye dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte devlet ile köylü arasındaki ilişkiler kesilmiş, sermaye ile köylü arasında yeni bir ilişki doğmuştur.

Ülkemizde çeşit ıslahı, tohumluk üretimi ve dağıtımında 1980 yılından sonra çıkarılan bir dizi teşvik yasası ile özel sektörün de tohumculuk alanına girmesi

sağlanmış ve önemli yapısal değişimler gerçekleşmiştir. Böylece devlet üretim sürecinden çekilmeye başlamış, tohum sektörü çok uluslu şirketlerin tekeline bırakılmıştır.

Bu şirketler tohumların genetik yapısını değiştirerek patent yasaları kapsamında GDO'lu tohumların mülkiyetini ele geçirmektedirler. Geline bu süreçte köylünün binlerce yıldır geliştirdiği çeşitlerin genleri değiştirilip patentlerle koruma altına alınmıştır. Patentlerle korunmakta olan genetiği değiştirilmiş tohumlar, çok uluslu şirketlere çok büyük karlar sağlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde değinildiği üzere, tarım sektöründe aşama aşama çok uluslu şirketler egemenlik kurma olanağına kavuşturulmuştur. Gerek uygulanan politikalarla gerek çıkarılan yasalarla üretimin, elde edilen ürünü işlemenin ve pazarlamanın her bir aşamasına çok uluslu şirketlerin egemen kılınması sağlanmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde, tohumculuk sektörünün geçirdiği dönüşümlere, yeniden yapılanma sürecine ve bu sürecin Türkiye'de tohum sektörü üzerindeki etkisine, tekelleşmenin ekonomik ve toplumsal boyutlarına değinilecektir. GDO'ların ülkeye girişi, insan sağlığı, çevre ve biyoçeşitlilik üzerindeki olası riskler anlatılacaktır. Tohumun tekelleşmesini meşrulaştıran yasalar, anlaşmalar, üyelikler incelenecektir. Bu çerçevede; 2004 yılında çıkartılan 5042 sayılı "Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Hakların Korunmasına İlişkin Kanun", 2006 yılında çıkartılan 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu ve 2007 yılında UPOV'a üye olması ile birlikte Türkiye'de tohumculuk sektörünün aşama aşama çok uluslu şirketlerin egemenliğine teslim edilişi üzerinde durulacaktır.

4.1. Tohumun Tekelleşmesi Süreci

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1980'lerden sonra neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte, uluslararası sermayenin önündeki tüm engeller kalkmış ve yapısal değişim süreci hızlanmıştır. Bu süreçte sermayenin

hareketliliğindeki artış ve üretimin küreselleşmesi, çok uluslu şirketlerin Türkiye ekonomisindeki etkinliğinin artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi 1980’lerden itibaren hızlanmışsa da, bu sürecin başlangıcı 1950’lerde ki Marshall yardımlarına dayanmaktadır. Marshall yardımı ile Türkiye’de tarım mekanize edilmeye başlamış ve küçük üreticilerin pazara yönelmeleri, kapitalist üretimle tanışmaları sağlanmıştır. Bu yardımlar aynı zamanda tarımsal üreticinin yabancı firmaların ürettiği gübre, tohum, ilaç gibi tarımsal girdiler ve traktörle tanışmasına neden olmuştur. Uluslararası sermayenin Türkiye’de gıda piyasasına girişi 1950’li yıllarda başlamıştır. Etkinlik alanları sınırlı olsa da Unilever, Coca-Cola gibi firmalar Türkiye tarım piyasasına girmeye başlamıştır. Elbette tarımın modernizasyonu ve tarımda teknoloji kullanımının desteklenmesi önemli ve gerekli bir süreçtir. Ancak yanlış politikalar nedeniyle Türkiye’de bu süreç ülke tarımının dışa bağımlılaşmasına neden olmuştur (Biber, 2011:271).

Türkiye 1953 yılına kadar buğday stoklarına sahip ve tahıl ihraç eden bir ülke olmuştur. Böyle olmasına rağmen, Amerika’nın o yıllarda geliştirdiği bir proje kapsamında, çeşitli hastalıklara karşı direnç kazandırılan dayanıklı tohumlar (Sonora Buğdayı), bu tohumlara en uygun gübreler ve ilaçlar PL 480 yardım paketiyle Türkiye’nin de içinde bulunduğu birkaç gelişmekte olan ülkeye gönderilmiştir. Buğday ekim sahalarına pamuk, tütün, pancar vb. endüstriyel bitkiler ekilmeye başlanmıştır. Bu durum ülkemizdeki buğday ekim sahalarının daralmasına ve tahıl ithal eden bir ülke konumuna gelmesine neden olmuştur (Koçtürk, 2009:30).

Kurmuş (1974)’a göre ise yabancı tohumların Türkiye’ye girişi 1800’lü yıllarda başlamıştır. 1857 yılında Manchester Pamuk Alım Birliği (Manchester Cotton Supply Association- MCSA) pamuk endüstrisinin tümüyle Amerikan pamuğuna bağlanmasındaki tehlikeden ve Amerika’da olağanüstü bir durum olduğunda pamuk fabrikalarında üretim duracağından özellikle Hindistan ve Türkiye’de pamuk yetiştirilmesini teşvik etmiştir. Ertesi yıl MCSA, Batı Anadolu’da pamuk üretimini teşvik kararı almıştır. Kötü kalite yerli tohumla yetiştirilen İzmir pamuğu yerine 60 torba Amerikan pamuğu getirilmiş ve pamuk ekimine ayrılan topraklar genişletilmiştir.

Batı Anadolu Osmanlı Devleti için en çok pazara açılmış bölgelerden birisiydi ve pamuk üretiminin yaygınlaşması ile pazara, özellikle de dış pazara bağılılık son derece artmıştır. Pamuk üretimi aynı zamanda kapitalizmin gelişmesini ve hızlanmasını kolaylaştırmış, yabancı sermaye adım adım Türkiye'ye girmeye başlamıştır.

1980'lerden önce dünya kapitalizmine ithal ikameci birikim tarzıyla eklemlenmiş olan Türkiye, 1980'lerden sonra dışa açık ihracata dönük bir birikim tarzına yönelmiştir. Bu dönemde dış ticarete gıda ve tarım ürünlerini de kapsayan önemli değişimler olmuştur. Özellikle Türkiye'nin de taraf olduğu Uruguay Tarım Anlaşmasıyla ve gıda ürünlerinin dış ticaretinin serbestleştirilmesi ve tüm tarımsal ürünlere uygulanan ithalat vergileri ve desteklerin kaldırılması, bu değişimin önemli dinamiklerinden biridir (Oral, 2009:134).

1980-1989 dönemi Türkiye tarımı için önemli sorunların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte dışa açılmacı politikalar uygulanmaya başlamıştır. Alınan kararlarla beraber Türkiye'de serbestleştirme politikalarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu kararların en ağır sonuçları tarımda yaşanmıştır.

24 Ocak Kararlarıyla birlikte dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, ithalat kademeli olarak serbestleştirilmiş, ihracatta vergi iadesi, düşük faizli kredi, sektörlere göre farklılaşan teşvik politikaları uygulanmıştır. Devletin ekonomideki payı küçültülmüş, tarım ürünlerinde destekleme alımları sınırlandırılmıştır. Destekleme alımlarının sınırlandırılması ve sübvansiyonların kısıtlanmasıyla birlikte tarım sektöründe üretim ve ihracat gerilemeye başlamıştır. 1980'de desteklenen ürün sayısı 24 iken, 1985'te 18'e, 1990'da da 10'a düşmüştür. Bunun yanı sıra destekleme alımları yapan Ziraat Bankası'nın kaynakları ve faaliyetleri kısıtlanmıştır (Oral, 2006:276).

Bu dönemde tarımsal ürün ihracatı tarımsal ürün ithalatının altında kalmıştır. 1980-89 döneminde Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı 1,6 milyar dolardan 2 milyar dolara çıkmıştır. Buna karşın tarımsal ürün ithalatı aynı dönemde yaklaşık 15 kat artarak 77 milyon dolardan 1,1 milyar dolara yükselmiştir (TÜİK, 2010). Bu değişimde en

büyük rolü 24 Ocak Kararlarıyla birlikte ithalatın serbest bırakılması oynamıştır. Bu değişimin sonucu olarak Türkiye 1980'lerden itibaren bazı tarımsal ürünlerde net ithalatçı konumuna gelmiştir. Bu durum buğday, pirinç, ayçiçeği, pamuk, et ve süt ürünleri gibi temel gıda ürünlerinde daha belirgindir⁴⁹.

1980'lerden sonra uluslararası ticarete tarımın payında genel bir düşüşle beraber, tarımsal ticaretin yapısının belirgin bir biçimde değiştiği görülmektedir. Bu değişimin bir göstergesi dış ticaret dengesinde görülmektedir.

Tablo 4-1'i incelediğimizde, tohumluk ithalatı 2002-2011 yılları arasında artış göstermiştir. 2002 yılında 19,227 ton olarak gerçekleştirilen tohumluk ithalatı, 2011 yılında %91 oranında artarak 36,754 tona yükselmiştir. İthalatta önemli kalemleri buğday, hibrit mısır, sebze oluştururken bunu yem bitkileri ve çim izlemektedir. Belirtilen dönemde Türkiye'nin toplam tohumluk ithalatı 297 bin ton olmuştur. Tohumlukta kendi kendine yetebilen bir konumda olan Türkiye, bu özelliğini yitirerek, pek çok ürünün ithalatçısı konumuna gelmiştir.

2002-2011 yıllarını kapsayan dönemde yapılan ithalatın parasal değeri Tablo 4-2'de verilmiştir. Türkiye'nin 2002 yılında tohumluk ithalatı 55,3 milyon dolar iken 2011 yılında %222 artarak 178,2 milyon dolara ulaşmıştır. Bu dönemde toplam 1,194 milyon dolarlık tohumluk ithalatı gerçekleşmiştir. En fazla ithalat 179 bin 244 ton olarak endüstri bitkileri (pamuk, ayçiçeği, kanola, soya, yer fıstığı, patates, şeker pancarı mısır dahil edilmiştir) tohumluklarında gerçekleşmiştir. Tohumluk ithalatının parasal değer olarak en önemli kısmını sebze tohumları teşkil etmektedir.

⁴⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c019/tbmm23019095.pdf>. Erişim Tarihi: 10.10.2012

Tablo 4-1. Türkiye'nin İthal Ettiği Tohumluk Miktarı (Ton)

Türler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Buğday	129	1,453	802	563	638	1,146	789	719	3,434	1,269
Arpa	-	-	-	20	35	500	423	123	58	133
Hibrit Mısır	784	2,607	4,616	4,568	1,333	1,695	4,538	4,018	3,164	2,642
Çeltik	-	30	30	-	32	-	-	-	17	109
Ayçiçeği	177	203	103	125	160	266	340	529	387	196
Soya	6	-	8	-	0	4	-	3	0	10
Yer Fıstığı	-	-	-	-	-	35	-	-	0	0
Şeker Pancarı	86	130	25	8	23	175	602	754	895	314
Patates	14,147	7,570	8,580	9,712	17,893	17,606	12,845	9,590	22,025	20,788
Pamuk	166	79	418	290	109	271	212	257	147	148
Sebze	1,148	764	2,034	1,691	1,475	1,620	1,927	2,498	3,185	1,056
Kanola	50	15	23	51	335	60	137	22	81	88
Yonca	70	81	338	2,464	3,007	2,941	935	314	197	818
Fiğ (Macar)	50	-	60	100	140	183	101	10	0	0
Fiğ (Adi)	-	-	-	-	509	856	101	10	0	0
Korunga	260	360	380	756	1,261	2,795	200	-	0	0
Sorghum	-	38	193	-	48	28	21	60	136	201
Sorgum-Sudan Otu	20	13	310	256	472	20	100	752	0	0
Yem şalgamı	-	4	-	9	28	15	47	2	0	0
Yem Bitkisi	-	-	-	-	-	-	-	199	746	1,086
Yemlik Pancar	3	5	27	136	67	30	16	8	0	42
Çim Ve Çayır Otu	2,131	2,809	2,084	2,859	5,089	4,128	4,185	3,216	3,522	4,373
Diğerleri	-	-	-	-	-	-	16,160	7,193	2,617	3,661
Toplam	19,227	16,161	19,838	23,801	32,654	34,374	43,578	30,267	40,610	36,754

Kaynak: <http://www.tohum.bugem.gov.tr/tohum/istatistik/ithalat.pdf>. Erişim Tarihi: 11.11.2012.

Tablo 4-2. Türkiye'nin İthal Ettiği Tohumluğun Parasal Değeri (Milyon \$)

Türler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Buğday	46	586	484	384	498	373	547	528	1,348	1,226
Arpa	-	-	-	9	25	247	185	90	51	152
Hibrit Mısır	2,442	6,267	12,255	13,632	4,643	6,242	18,401	16,499	14,145	15,285
Çeltik	-	19	23	-	18	-	-	-	22	111
Ayçiçeği	2,190	2,919	1,519	4,928	3,673	3,024	4,069	3,717	4,465	3,815
Soya	4	-	10	-	0	7	-	97	0	30
Yer Fıstığı	-	-	-	-	-	69	-	-	1	0
Şeker Pancarı	-	-	-	-	-	7,356	14,635	16,937	18,383	6,020
Patates	6,826	5,555	6,971	6,728	12,607	17,141	13,650	7,870	16,331	18,794
Pamuk	241	268	406	604	367	533	573	923	487	824
Sebze	40,070	50,718	52,269	49,065	61,736	74,900	96,000	97,998	107,298	108,558
Kanola	-	55	67	136	1,034	404	1,267	161	612	839
Toplam Yem Bitkileri	426	817	1,661	8,327	11,295	12,372	4,229	2,810	2,826	6,518
Çim Ve Çayır Otu	3,047	4,045	3,573	5,784	9,712	7,913	11,616	7,191	5,844	8,722
Toplam	55,292	71,249	79,238	89,597	105,608	130,581	165,172	154,821	171,813	170,894

Kaynak: http://www.tohum.bugem.gov.tr/tohum/istatistik/ithalat_miktar_parasal_deger.pdf Erişim Tarihi: 11.11.2012

2002-2011 yılları arasında gerçekleştirilen toplam tohumluk ihracatı aynı

dönemlerde gerçekleştirilen toplam tohumluk ithalatından 90 bin ton daha az gerçekleşmiştir. 2002 yılında 8,112 ton olarak gerçekleştirilen ihracat, 2011 yılında %276 oranında artarak 30,554 tona ulaşmıştır. Bu dönem arasında toplam tohumluk ihracatı ise 207 bin ton olmuştur. Türkiye tohumluk ihracatı daha çok mısır, ayçiçeği, pamuk ve sebze türlerinde yoğunlaşmıştır (Tablo 4-3).

Belirtilen dönemlerde gerçekleştirilen ihracatın parasal değeri Tablo 4-4'de gösterilmiştir. 2002 yılında 17,3 milyon dolar olan tohumluk ihracatı, 2011 yılında %512 oranında artarak 106 milyon dolara çıkmıştır. 2002-2011 yıllarını kapsayan dönemde toplam 538 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır.

Tablo 4-3. Türkiye'nin İhraç Ettiği Tohumluk Miktarı (ton)

Türler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Buğday	20	300	-	-	5,070	3,305	5,333	1,567	4,825	3,444
Arpa	-	-	-	-	49	-	-	-	86	350
Mısır	4,694	12,555	9,135	6,120	8,533	5,231	9,602	10,921	8,874	9,428
Ayçiçeği	1,416	1,844	3,723	3,271	4,666	4,958	5,466	4,719	8,017	10,810
Çeltik	-	-	-	-	-	-	10	10	10	10
Soya	-	-	189	-	-	18	10	40	0	2
Yer Fıstığı	-	-	-	-	-	-	2	-	0	0
Kanola	-	-	-	-	-	146	-	-	0	22
Pamuk	1,854	1,263	2,420	3,884	4,298	5,919	3,197	2,622	3,123	4,552
Patates	-	-	-	-	30	100	-	-	156	173
Şeker Pancarı	-	-	-	-	-	28	10	2	92	84
Sebze	100	102	126	515	1,193	1,485	949	678	2,093	319
Yonca	1	-	-	-	7	17	248	385	43	6
Fiğ	-	-	-	-	-	4	67	50	196	8
Korunga	-	-	-	-	-	-	60	-	0	24
Sorghum	-	-	-	-	-	2	6	30	19	7
Sudan Otu	-	-	-	-	-	34	75	-	0	0
Yemlik Pancar	-	-	-	-	-	-	-	10	10	11
Yem Bitkisi	-	-	-	-	-	-	-	6	1,088	225
Çim ve Çayrotu	27	31	65	24	95	88	317	174	144	165
Diğerleri	-	-	-	-	-	-	893	602	809	914
Toplam	8,112	16,095	15,658	13,814	23,941	21,335	26,245	21,816	29,598	30,554

Kaynak: <http://www.tohum.bugem.gov.tr/tohum/istatistik/ihracat.pdf>. Erişim Tarihi: 11.11.2012.

Tablo 4-4. Türkiye'nin İhraç Ettiği Tohumluğun Parasal Değeri (Milyon \$)

Türler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Buğday	-	160	-	-	38	111	3,514	578	3,452	1,832
Arpa	-	-	-	-	24	-	-	-	50	128
Hibrit mısır	10,856	13,097	14,762	8,999	15,129	12,961	23,617	27,595	25,371	25,745
Çeltik	-	-	-	-	-	-	15	15	17	18
Pamuk	3,531	2,416	6,450	3,631	8,218	8,195	5,900	5,507	6,944	9,006
Hibrit Ayçiçeği	2,526	5,410	9,435	9,183	17,842	19,034	26,650	22,553	38,403	50,944
Kanola	-	-	-	-	-	432	-	-	0	25
Soya	-	-	-	-	-	28	18	73	0	6
Yerfıstığı	-	-	-	-	-	-	3	-	0	0
Patates	0	0	0	0	2	67	0	-	11	146
Şeker pancarı	-	-	-	-	-	654	342	240	652	965
Sebze	317	260	4,277	4,990	5,356	7,875	9,030	11,420	16,173	16,202
Çim ve Çayırotu	90	108	223	178	449	395	635	1,094	651	758
Yem Bitkileri	-	-	-	-	35	134	989	1,476	1,691	1,163
Toplam	17,320	21,451	35,147	26,981	47,093	49,886	70,713	69,973	93,415	106,939

Kaynak: http://www.tsuab.org.tr/Tohum/Tohum_ihracat_miktar_ve_degerleri.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2012.

Tablo 4-1, 4-2, 4-3 ve 4-4'e baktığımızda Türkiye'nin tohumluk ihracatçısı konumundan net tohumluk ithalatçısı konumuna geldiği görülmektedir. Belirtilen dönemlerde yapılan tohumluk ithalatımız ihracatımızın üzerinde gerçekleşmiştir. Bu sürecin en önemli nedeni daha öncede değinildiği üzere 1980'lerden sonra hızla gerçekleşen tarımsal ticaretin serbestleştirilmesi ve bu çerçevede uygulanan yapısal uyum politikalarıdır.

4.2. Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP)

Dış ticarete tarım aleyhine değişim süreci 1998'te IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşması ve bu anlaşmanın öngördüğü tarıma yönelik yapısal reformlar ile başlamıştır. 1990 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu IMF ile stand by anlaşması gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında IMF ile yürütülen istikrar programının finansmanında kullanılmak üzere DB ile 600 milyon dolarlık ekonomik reform kredisi imzalayan Türkiye bu çerçevede 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi'ni (ARIP) uygulamaya koymuştur (Boratav, 2009).

Bütçe üzerindeki baskıyı azaltmak ve tarım sektöründeki büyümeyi teşvik etmek

amacına yönelik ARIP üç ana unsur içermektedir. Bunlar: Doğrudan Gelir Desteği (DGD), fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında hükümet müdahalesinin azaltılmasıdır. Bu çerçevede, fiyat, gübre ve kredi gibi desteklerin kaldırılarak DGD'nin bu desteklerin yerine ikame edilmesi, üretim fazlasının olduğu alanlardan alternatif üretim sahalarına geçişin desteklenmesi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) üye hizmetlerinin yeniden yapılandırılması amaçlanmaktadır (Abay vd., 2005:5).

Yapısal Uyum Programı'nın uygulamaya girdiği 2001 yılından itibaren tarımsal fiyat destekleri kamu finansman açıkları kaygısı ile büyük ölçüde azaltılmıştır. Bu çerçevede bir yandan desteklenen ürün sayısı ile mali destekler kademeli bir biçimde azaltılırken diğer yandan Tarım Satış Kooperatifleri gibi tarımsal müdahale kuruluşları etkisizleştirilmiştir. Desteklerdeki azalma ve tarımsal fiyatlardaki görece gerileme, tarımsal üretim ve gelir artışının yavaşlamasına da neden olmuştur. Türkiye tarımının yapısal sorunlarından ve değişim dinamiklerinden kopuk bir zeminde oluşturulan reform uygulamaları ve politika uzantıları, tarımsal gelişmeyi ve tarımsal dış ticareti olumsuz bir biçimde etkilemiştir (Boratav, 2009).

2001 yılında uygulamaya konan ARIP ile yıllardır azalma eğiliminde olan destekler %40-50 oranında azalmaya devam etmiştir. Örneğin, 1999 yılında 4,2 milyar dolar düzeyinde olan kamusal tarım desteği, 2002 yılında 1,2 milyar dolar düzeyine gerilemiş, destek kompozisyonu tümüyle değiştirilmiştir (Şahinöz vd., 2005:17).

1999 yılı sonunda başlayan dönemde uygulanan tarım reformunun Türkiye tarım yapısı üzerinde doğurduğu sonuçlar, DB tarafından incelenmiş ve değerlendirme 9 Mart 2004 tarihinde bir rapor olarak yayımlanmıştır. Raporda veriler şu şekildedir (Oral, 2010:20; Günaydın, 2006:21; Aysu, 2008:210; Yalçınkaya vd., 2006:112);

- Tarımsal fiyatlarda reel olarak %13'lük düşüş,
- Tarım kesimine kaynak aktarımında 4,3 milyar dolarlık azalma,
- Tarımsal gelirden %16 kayıp (tarımsal GSMH 27 milyar dolardan 22 milyar dolara düşmüştür),

- Tarımsal sübvansiyonlarda 5,5 milyar dolarlık azalma,
- Sübvansiyonların GSMH'ye oranı %3,2'den %0,5'e düşürülmesi,
- Reform döneminde gerek suni gübre gerekse tarımda kimyasal madde kullanımında % 25 – 30'luk azalma,
- Çiftçilerde 1,5 milyar dolar civarında net gelir kaybı,
- Tarımsal üretimde %4 oranında düşüş,
- Hayvancılık sektöründe bu oran %33 olarak gerçekleşmiş ve üretim %10 oranında azalmış,
- Hükümet desteğinde önemli azalma nedeniyle, tütün, şekerpancarı, fındık gibi ürünlerin fiyatlarında reel olarak %25-50 arasında düşüş yaşanmıştır.

Bu uygulamalar sonucunda (Oral, 2010:20; Günaydın, 2006:21; Oyan, 2009:251; Aysu, 2008:210; Yalçınkaya vd., 2006:112);

- Ekili alanlarda 450 bin hektarlık azalma olmuş,
- Tarım reformunun uygulandığı dönemde gübre fiyatları ikiye katlanmış,
- 1990'lı yıllarda reel tarımsal kredi oranı ortalama faiz hadlerinin %20 altındayken, 2002 yılında ortalama faiz hadlerinin %30 üzerine çıkmış, buna bağlı olarak tarımsal kredi hacmi üçte bire düşmüş,
- Destekleme kurumlarının, tarıma girdi sağlayan KİT'lerin ve teknolojik destek birimlerinin özelleştirilmesi/tasfiyesi süreci esas itibariyle tamamlanmış,
- Türkiye, OECD ülkeleri arasında en düşük destekleme oranlarına sahip ülke haline gelmiştir.

Bu raporlar ışığında DB'nin saptamaları şöyle olmuştur (Aysu, 2008:210);

- DGD, üretimde verimliliği teşvik etmemektedir,
- Tarımda bölgesel eşitsizlikler derinleşmiştir,
- Tarım sektöründe kaynak kıtlığı üretimi engelleme noktasına getirmiştir,
- Tarım Reformu, tarımsal gelirdeki düşüşten %80 oranında sorumludur,
- Telafi edici uygulama olarak devreye sokulan DGD, üreticinin genel gelir kaybının en fazla %50'sini karşılayabilmiştir.

DGD, 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazete de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı doğrultusunda, Ankara (Polatlı), Antalya (Serik ve Manavgat), Adıyaman (Merkez ve Kahta) Trabzon (Akçaabat ve Sürmene)'da pilot uygulama ile başlanmıştır. DGD, 2001 yılında DB ve IMF isteği üzerine ülke genelinde uygulanmaya başlamıştır. Ancak DGD'nin ödenmesinde her zaman ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Genellikle bir yıl gecikmeli olarak ödenen DGD, 2004'ten itibaren iki yıl gecikmeli olarak ödenmiştir. 2004 yılının ödemeleri 2006'da tamamlanabilmiştir. Son olarak 2008'de ödenen DGD'ne, 2009 yılında kaldırılmıştır (Günaydın, 2009).

ARIP çerçevesinde tarımı destekleyen, girdi ve teknoloji sağlayan kurumlar özelleştirilmiş/tasfiye edilmiş; tarım birlikleri zayıflatılmış, işlevsizleştirilmiş ve tasfiye koşulları yaratılmıştır. Tarımsal üretim düşmüş, ihracat gerilemiş, ithalat artmış, çiftçi üretim sürecinden dışlanmış, yoksullaşmıştır.

Türkiye'nin tarım sektörü üzerindeki egemenliği yitirmesinin sinyalleri, uluslararası sermayenin çıkarlarıyla örtüşen serbest dış ticarete dayalı sanayileşme modelini benimsemesiyle verilmiştir. Gelişmiş ülkeler Türkiye'yi IMF ve DB gibi küresel aktörler vasıtasıyla, kendi tarımsal üretimleri için tehdit oluşturan ihracat kapasitesi yüksek ürünlerin üretiminden vazgeçmesi, yerine daha rahat rekabet edilebilir ileri teknoloji içeren ve nakit değeri olan sanayi nitelikli tarımsal ürünler üretilmesi lehine yeniden yapılanmaya zorlamıştır. Bu bir anda Türkiye'nin uzmanlaşmış olduğu ve küçük üretici için hayati önem taşıyan yerel ürünlerin üretimi ve ticaretin yerini daha teknolojik bir süreç içeren tarım-gıda sanayi ürünlerinin alması anlamına gelmektedir (Biber, 2011:272).

Yerel ürünlerin üretiminden sanayi nitelikli tarımsal ürünlerin üretimine geçilmesinin hızı ve biçimi yapısal uyum politikalarıyla belirlenmiştir. Bu değişim, tarım politikalarında yapılan değişikliklerle, özelleştirme politikalarıyla hızlı bir biçimde uygulanmıştır. Kamu tarım sektöründen uzaklaştırılmış, tarıma girdi sağlayan kuruluşlar tasfiye edilmiştir. Kamunun tarım sektöründeki görevini özel sektör devralmış, tarım politikaları özel sektörün çıkarlarına göre düzenlenmiştir. Böylece uluslararası tarım şirketlerinin önündeki engeller kalkmış, bu şirketler tarım sektöründe

üretimden tüketime değin her aşamaya egemen olmaya başlamıştır. Yürürlüğe konulan 5553 sayılı Tohumculuk Yasası, 5488 sayılı Tarım Kanunu ve UPOV'a üyelik uluslararası şirketleri tekel konumuna getirmiş, yoksul küçük çiftçileri ise uzman oldukları ürünleri üretmesi yerine uluslararası şirketlerle sözleşmeli tarım ilişkisine (sözleşmeli işçilik) girmeye zorlamıştır.

Türkiye'de bu süreç geleneksel ürünlerde uzmanlaşmış küçük aile üretimini tasfiye etmiştir. 1980'lerden itibaren çiftçiler geleneksel tarım ürünlerinin üretimi yerine ticari değeri yüksek olan tarımsal ürünlerin üretimine ya da sanayi girdisi üretimine zorlanmışlardır. Tarımdaki deregülasyon ve yapısal uyum politikaları ile ticari değeri olan ya da sanayi girdisi ürünlerinin üretilmesine zorlanan küçük çiftçiler açlık sınırına doğru itilmiştir (Aydın, 2009).

4.3. Çok Uluslu Şirketler ve Gıda Egemenliği

Türkiye'de 1980 öncesinde hem ithalatta hem de ihracatta son derece sınırlı bir tohumluk dış ticareti söz konusu olmuş ve tohumluk ihracat ve ithalatı geniş ölçüde kamu kuruluşları tarafından yapılmıştır. Türkiye 1980'li yılların başlarında tohumculuk sektörü ile ilgili temel politikalarında önemli değişiklikler yaparak, kamu esaslı bir tohumluk tedarik sisteminden özel girişimi esas alan bir tohumluk endüstrisi modeline geçmiştir. Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğü (TAGEM)'e bağlı enstitülerin tarımsal ar-ge faaliyetleri sonucunda, Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüğü (TİGEM)'e ait çiftliklerde tohum üretip, ucuz fiyatlarla ve zamanında üreticiye ulaştırma şeklinde işleyen kamusal sistem terk edilmiştir. Tarım ticaretinin serbestleştirilmesi ve tohumun dış ticaretteki kısıtlamalarının kaldırılması sonucunda özel sektör yatırımlarının önü açılmış, yerli veya yabancı pek çok tohum firması ya doğrudan ya da ortaklıklar yoluyla sektöre girmiştir. Sonuçta özel tohumculuk firmalarının sayısı, kapasitesi ve faaliyetleri kısa sürede hızla artarak ulusal tohumculuk endüstrisi özel sektör ağırlıklı bir konuma gelmiştir (Günaydın, 2006:29).

Türkiye tohumculuğu 1980'li yıllara kadar araştırma kuruluşlarının geliştirdiği

tescilli çeşitlerin, tohumluk olarak çoğaltılması şeklinde süre gelmiştir. 1984 yılında “Tohumluk İthalatının Serbest Bırakılması” ve 1985’ de “Tohumluk Teşvik Kararnamesi”nin yürürlüğe girmesiyle “Türk Tohumculuk Özel Sektörü” oluşmaya başlamıştır. Bir yıl sonra bu sektör TÜRK-TED adı altında birleştirilmiştir. TÜRK-TED’e üye olan firmalar dört grupta toplanabilir (Açıkgöz, 2005:4-5):

- Yabancı sermayeli, kendi markaları ile tohum pazarlayanlar,
- Yabancı sermaye ile ortak, genetik materyali dışarıdan gelen, pazarlamayı kendi veya ortak firma markası ile yapanlar,
- Tamamen yerli sermayeli, genetik materyali dışarıdan gelen, pazarlamayı kendi veya ortak firma markası ile yapanlar,
- Tamamen yerli sermayeli, hiçbir yabancı ortaklığı olmayanlar.

1980’lerden itibaren tohumculuk sektöründe uluslararası sermayenin rolü önemli ölçüde artmıştır. Türkiye’de önde gelen sermaye grupları giderek büyüyen ölçekte uluslararası şirketlerle ortaklıklara gitmişlerdir (Oral, 2006:275). Çok uluslu şirketler piyasada var olan firmaları devralarak birleşme yoluna gitmişlerdir. Bu birleşme ve devralmalar sayesinde, şirketler yerel firmalarla rekabet etmeksizin gelişmekte olan piyasalara daha kolay girmelerini sağlamıştır (Buttel, 1996; Aktaran: Yenal, 2001:46).

Türkiye tohumluk tedarik sistemi içerisinde kamu tohumculuk kuruluşları buğday, arpa ve bazı yem bitkileri gibi açık tozlanan bitkilere odaklanan sınırlı bir üretim ve dağıtım faaliyeti içerisinde. Son yıllar itibariyle, özel tohumculuk şirketleri bu türlerde de pazar paylarını önemli ölçüde arttırmaya başlamışlardır. Türkiye’de 2010 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş 365 tohumculuk kuruluşu bulunmaktadır⁵⁰.

Tablo 4-5 ve Tablo 4-6’da üretim için gerekli tohum ve girdilerin Monsanto, DuPont, Cargill, Syngenta, Bayer gibi çok uluslu şirketlerin kontrolü altına girdiği gösterilmiştir. Dünya tohumculuğu bu dev şirketlerin kontrolündedir. Bu şirketler

⁵⁰ Tarım işletmeleri genel müdürlüğü (TİGEM), Tohumculuk sektör raporu 2011. Erişim Tarihi: 10.11.2012.

toprak satın alma, kiralama ya da sözleşmeli tarım modeli ile üretime girmektedir. Yerli tarım üretimini sermayeleriyle kontrol altına alan çok uluslu şirketler, zamanla farklı ülkelerde mısır, soya, ayçiçeği, buğday vb. gibi birçok ürünün üretilmesinde ve hatta bu ürünlerin üretilmesi için gerekli olan tohum, gübre, tarımsal ilaç gibi girdilerin sağlanmasında önemli derecede söz sahibi olmuş ve yerli pazarda hâkimiyet kurmuşlardır.

Tablo 4-5. Tarımsal Girdi Piyasasında Yabancı Sermayeli Şirketlerin Hakimiyeti

Girdi	Piyasayı Kontrol Eden Şirketler Ve Payları
Tohum	Monsanto, Pioneer, Syngenta, Bayer. Pamukta pazarın %50'si, mısır ve ayçiçeğinde ise %70'i yabancıların elindedir. Hibrit sebzenin %80'i ithal ediliyor.
Gübre	Kimyasal gübre tüketiminin %53'ü yerli üretimle, %47'si ithalatla karşılanmaktadır. Temel girdilerin %80-85'i ithal ediliyor.
İlaç	Hektaş (Dupont, Makhteshim- Agan), Bayer ve Syngenta'nın pazar payı %50'nin üzerindedir. Jenerik ilaç imalatında kullanılan girdilerin %90'ı ithal edilmektedir.
Traktör	Piyasayı kontrol eden şirketlerden Türk Traktör Hollandalı CNH Global NV ile ortaktır. Uzel Makine ise uzun yıllar Massey Ferguson lisansı ile üretim yapmıştır.
Kredi	Bankacılıkta yabancı payı %42'dir. Tarım kredilerinden kamu bankaları %63, yerli özel/yabancı ortaklı bankalar %21, yabancı bankalar %16 pay almaktadır.

Kaynak: Oral, N., 2009:147.

Tarım ürünlerinin üretimi ve dünya çapında ticaretinin denetimi -özellikle de tahıl gibi ürünlerde- birkaç şirketin elinde birikmiştir. Bu şirketler tarımda kullanılan tüm girdi zincirine hâkimdirler. Bu da bize sermayenin merkezileşmesi sürecinin hızlandığını göstermektedir. Günümüzde çok uluslu şirketler ekonomideki belli ürün ve sektörlerdeki tüm üretim ve ticaret zincirini denetleyebilmektedir. Tarımsal girdi üretiminden (gübre, kimyasallar, böcek ilaçları üretimi gibi), tarım makineleri, melez ve genetiği değiştirilmiş tohumlara kadar her alanda çok uluslu şirketlerin hakimiyeti görülebilmektedir.

Tablo 4-6. Tedarik Zincirinde Şirket Yoğunlaşması

Tarım-Gıda Zincirleri	Tohum ve Kimyasal Girdiler	Gıda Hammadde İşleme	İleri İşleme ve İmalat	Süpermarket
Lider Uluslararası Firma	Syngenta Monsanto DuPont Bayer	ADM Louis Dreyfus Bunge Cargill	Nestlé Kraft Foods Unilever PepsiCoo	Wal-Mart Carrefour Metro Tesco
Temel Aktivite	Tarım ve kimyasal girdi üretimi	Ticaret ve birincil hammadde işleme	Gıda ve içecek işleme	Gıda perakendeciliği
Temel Sonuç	*Fikri mülkiyet üzerinde kontrol. *Teknoloji teşvikleri küçük çiftçiler için uygun değil. *Sürdürülebilir tarım alternatiflerini ortadan kaldırmakta.	*Pazar gücünü kullanarak fiyatları aşağı çekmekte * Haksız satın alma işlemleri	*Pazar gücünü kullanarak fiyatları aşağı çekmekte *Haksız satın alma işlemleri *Katı standart uygulamaları	*Pazar gücünü kullanarak fiyatları aşağı çekmekte *Haksız satın alma işlemleri *Katı standart uygulamaları
Çiftçiler Üzerindeki Etkisi	*Tohum mülkiyetinin kaybedilmesi *Girdi maliyetlerinin artması *Pestisit zehirlenmeleri * Borç döngüsü	*Daha düşük gelir *İstikrarsız piyasaya maruz kalma *İş maliyetleri ve riskleri üreticinin üzerinde	*Daha düşük gelir *İstikrarsız piyasaya maruz kalma *İş maliyetleri ve riskleri üreticinin üzerinde	*Daha düşük gelir *İstikrarsız piyasaya maruz kalma *İş maliyetleri ve riskleri üreticinin üzerinde

Kaynak: Aydın vd., 2011.

Uluslararası tarım ve gıda şirketleri dünya genelinde tarımda egemenlik kurma düşüncesini hızlandırmışlardır. Küresel kapitalizmde ülkeler yerine artık şirketler ticaret yapmakta ve ticaretin kurallarını onlar belirlemektedirler. Kısaca gıda egemenliği çok uluslu şirketlere geçmiştir.

Gıda egemenliği, halkların kendi gıda ve tarım politikalarını belirleme; sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmak için iç tarımsal üretimi ve ticareti koruma ve düzenleme gibi hakları kapsamaktadır. Gıda egemenliği, halkların güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak sürdürülebilir üretim haklarına hizmet eden ticaret politikasını savunmaktadır (Aysu, 2008:225).

Günümüzde çok uluslu şirketler güçlerini yerel gıda sistemlerini ele geçirmek için kullanmakta, modern teknoloji kullanarak ürettikleri ürünlerle çiftçileri kendilerine bağımlı hale getirmektedirler. DTÖ tarafından dayatılan ikili anlaşmalar aracılığıyla çok uluslu şirketler küresel pazarlarda tarımsal malları denetim altına almaktadırlar. Bu

durum halkın yeterli, güvenli, sağlıklı ve ekolojik olarak sürdürülebilir şekilde üretilmiş gıdaya ulaşımını engellemekte, tarım sektörünü çok uluslu şirketlerin tekeline bırakmaktadır.

Tarımda yaşanan bu tekelleşme süreciyle birlikte, tarım sektörüne yapılan yatırımların giderek artması, endüstrinin daha büyük ölçekte yeniden şekillenmesini sağlamaktadır. Büyük yatırım gerektiren ürünlerin fikri mülkiyet hakları korunmaksızın pazara getirilmesi imkânsızlaşmaktadır. Patentlerle korunmakta olan genetik mühendislik ürünü tohumlar, büyük ve çok uluslu tohum ve kimyasal firmaları için çok büyük karlar sağlamaktadır. Bu karlarını korumak için tohumlar üzerinde sıkı bir kontrol sağlamaya ve onları koruyacak patentleri hayata geçirmeye ihtiyaçları vardır. Bunu da Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS- Agreement on the Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) ile sağlamaktadırlar (UNEP, 2000).

4.4. Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması -TRIPS

TRIPS DTÖ' nün fikri mülkiyet haklarının ticaretle ilgili yönlerini içeren anlaşmasıdır. Bu anlaşmayla, telif hakları, ticari markalar ve patent uygulamaları güçlendirilerek markasız ve patentsiz ürünlerin dünya ticaretinden pay almasının önüne geçilmek istenmektedir (Yılmaz, 2001).

TRIPS anlaşması çok kapsamlıdır. Ecza ürünleri, tarım kimyasalları ve nesillerdir uygulanan bitki yetiştirme ve geleneksel tedavi yöntemlerinden kaynaklananlar da dâhil olmak üzere, bitki ve tohum türleri ile mikroorganizmaları kapsamaktadır.

Tarım yaklaşık on iki bin yıldır hiçbir mülkiyet koruması olmadan gelişmiştir. Bu yüz yirmi asır boyunca, tarımda verimlilik katlanarak artmış ve gittikçe artan dünya nüfusunu beslemek mümkün olmuştur. ABD'nin 1970'deki Bitki Türlerini Korumaya Dair Kanunu (PVPA), tarım sektöründe tekelleşmenin ilk adımı olmuştur. Tekelleşme önce ABD'de ardından AB'de, en sonda dünyanın diğer bölgelerinde gerçekleşmiştir

(Boldrin ve Levine, 2011:96-97).

TRIPS anlaşması kırsal alan ve tarımsal üretim ile ilgili birçok olumsuzluk yaratmaktadır. İlk olarak fikri mülkiyet hakları bilgiye erişimi kısıtlayarak tekelleşmeye yol açmaktadır. Anlaşma gıda ve tohumlara erişimde ve bunların dağıtımında ağırlaştırıcı bir rol oynamaktadır ve dünya çapında gıda güvenliğini tehdit etmektedir. İkinci olarak anlaşma uluslararası tarım şirketlerine bitki ve tohum çeşitlerinin genetiğinin değiştirilmesi için izin vermektedir. Böylece uluslararası şirketler teknolojik yenilikten elde ettikleri karlılığı artırırken, tohum çeşitliliğini ve tohuma ulaşımı kısıtlamaktadır. Üçüncü olarak fikri mülkiyet haklarının korunması, çiftçileri geçimlik tarım yerine ticari değer olan ürün yetiştiriciliğine teşvik ederek tarımın ticarileşmesini desteklemektedir. Bu tekelci mülkiyet anlayışı, mono ekin kültürünü –tek çeşit ürün ekimini- getirerek tarımı tahrip etmekte, biyo çeşitliliği öldürmektedir (Aysu, 2008:102-103). Mono ekinin yaygın olduğu bölgeler asalaklara, hastalıklara ve çevre baskılarına karşı dirençlerini kaybetmiş, tarımın sürdürülebilirliği açısından riskli ekosistemlerdir (Yılmaz, 2006a).

Tarımda mono kültür alanının genişlemesiyle temel mahsullerin çok önemli çeşitleri de yok olmuştur. Tarımda üretilen mahsullerin birkaç genetik çeşidine gittikçe artan bağımlılık, bu mahsulleri doğal tehlikeler karşısında daha kolay zarar görebilir hale getirmiştir. Örneğin, 1970’de Güneydeki büyük mısır yaprağı küfü, ABD’nin toplam mısır mahsulünün %15-20’sini mahvetmiştir (Foster, 2008).

Çok uluslu tohum şirketleri köylü tarafından geliştirilmiş tohum çeşitlerine birkaç gen sokarak veya çıkararak bu tohum çeşitleri ve genleri üzerinde fikri mülkiyet hakkı (yani patent) iddia etmektedirler. Çünkü şirketler bir tohumun patentini satın aldığı anda söz konusu tohum, çiftçilerin uzun yıllardır uygulanan ıslah çalışmalarının ürünü bile olsa, yerel çiftçiler bu tohumu kullanmak için şirketlere yıllık ödeme yapmak zorundadır.

GDO’ların TRIPS anlaşması ile patentlenmesi hem meşrulaştırılmaya çalışılmakta hem de yasallık kazandırılmaktadır. Patent alınması halinde de genetik

olarak değiştirilmiş tohumları eken çiftçi, hasattan sonra elinde kalan tohumları ekinde yeniden kullanırsa, patent sahibine bir bedel ödemek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle çiftçinin kendi ürününden gelecek yıl için tohumluk ayırma geleneği ortadan kalkmaktadır.

Bitki ve gen patentlemesinin ve tekelleşme olanağının gelmesiyle, çok uluslu şirketler genler konusunda piyasada tekel kurmaya çalışmaktadırlar. Tekelleşme sosyo-ekonomik bir sorundur, çünkü üretilen bitki tohumları patentlenmektedir. Çok uluslu biyoteknoloji devleri tohum piyasasını ellerinde tutmaktadırlar. Bu şirketler yalnızca tohumları patentlemekle kalmayıp, zirai mücadele ilacı üreten firmaları da satın almakta ve bu alanı da tekelleştirmektedirler. Ayrıca oluşturdukları lobilerle hükümetler ve birebir çiftçilerle de anlaşmalar yaparak yalnızca daha fazla kar amacı güden taleplerinin karşılanmasını sağlamakta ve kendilerine bağımlı hale getirmektedirler.

En çarpıcı örneklerden birisi “Basmati” tohumudur. Basmati pirinci yüzyıllar boyunca Hint çiftçiler tarafından geliştirilmiştir. Fakat Teksaslı şirket RiceTec, çeltik tohumunun patentini almış ve adını “Texati” koymuştur. Hindistan’a ait olan bu çeltik artık Texas’lı bir şirketindir ve bu tohumu ekmek isteyenler artık bu yabancı şirketten satın almak zorundadırlar (Boldrin ve Levine, 2011:99).

TRIPS, uluslararası şirketlerin tohumculuk sektöründe, modern biyoteknoloji gibi alanlarda tekel durumuna gelmesini sağlamıştır. Serbest ticaret politikalarının başlangıcından bu yana, küçük, bölgesel gıda ekonomilerinden uluslararası bir gıda ekonomisine doğru sürekli bir değişim yaşanmaktadır.

TRIPS ile birlikte çiftçilerin genetiği değiştirilmiş tohumları yeniden kullanmaları, paylaşmaları, saklamaları ve yeni çeşitler üretmeleri yasaklanmıştır. Söz konusu yasayla bu alanda çok uluslu şirketlerin egemenliği sağlamlaştırılmıştır. Patent hakkı da bu hâkimiyeti sağlayan esas araçtır. Tarımsal patentler bir yandan yeni tohumları yasaklarcasına pahalılaştırarak yoksul ülkelerdeki çiftçileri, küresel tarım pazarında rekabet edemez hale getirmekte, diğer yandan, tarımsal patentler asırlardır kamu malı olan tohumları tekelleştirerek çiftçilerin sermayesini çalmaktadır.

4.5. Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Biyoçeşitlilik, Ekonomik ve Sağlık Açısından Değerlendirilmesi

Üretim sürecine baktığımızda, üretim tohum ile başlar. Bu anlamda tohumun kontrolü bütün üretim sürecinin kontrolü anlamına gelmektedir. Bugün dünyada tohumluk pazarının büyük bir kısmı çok uluslu şirketlerin denetiminde bulunmaktadır.

Gerek gelişmiş ülkelerde gerek gelişmekte olan ülkelerde çiftçinin yerel tohumları ile tarım kimyasalları kullanılmadan üretilen besin değeri yüksek ürünlerin yetiştirilmesinin yüksek maliyetli olması, yerel tohumların terk edilerek endüstriyel tarıma geçiş için bir etki yaratmıştır. Ancak sadece ekonomik yollar tohumun tekelleşmesi için yeterli olmamıştır. Devletler çıkardıkları tohum yasaları ile yerel tohumların kullanımı ve pazarlanması üzerinde büyük kısıtlamalar getirerek bu sürece katkı sağlamıştır (Özkaya, 2007).

Çiftçilerin geleneksel olan ürünler yerine uluslararası firmalar tarafından geliştirilen yüksek verimli tohumlara yönelmeleri, ekili türlerin genetik çeşitliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Yeşil Devrim ile beraber zararlılara ve hastalıklara daha dayanıklı ve daha verimli tohum çeşitlerinin kullanılmasının teşvikiyle, çiftçilerin geleneksel tohumlardan giderek uzaklaşması ve modern genetik tohumlara yönelişi bunun göstergesidir. Uluslararası tohum firmalarına yeni çeşitlerin geliştirilmesi için sağlanan teşvikler ve fikri mülkiyet hakları da bu çeşitliliğin azalmasında önemli nedenlerdendir (UNEP, 2000:56).

Yeşil Devrim'in yaşandığı 1940-1960 yılları arasında, hibrit tohumlar, tarım ilaçları, kimyasal gübreler, tarım makineleri ve sulama tesisleri hızla tarım sektörü içine girmiş, tarım endüstrilemiştir. Dünyadaki açlığı bitirmek üzere öne sürülen bu araçlarla tarımsal üretim iki kattan fazla artarken dünya nüfusu ise yaklaşık 2,6 kat artarak 6,5 milyara dayanmıştır. Bu dönemde yaygınlaşan hibrit tohumlar ancak tarım ilaçları, kimyasal gübre ve sulama uygulamaları sonucunda yüksek verim sağlamıştır. İlerleyen süreçte tohum sektörünün şirketlerin eline geçmesiyle hibrit tohumlar yalnızca bir kez ürün vermeye, yeniden üretimde kullanılamamaya başlamıştır.

1970’li yıllarda geliştirilen modern biyoteknoloji teknikleri ile canlıların genetik yapısında geleneksel ıslah metotları ve doğal üreme-çoğalma süreçleri ile elde edilemeyen değişikliklerin yapılması mümkün olmuştur. Böylece biyoteknolojik yöntemlerle kendi türü haricinde bir türden gen aktarılarak belirli özellikleri değiştirilmiş GDO’lar üretilmeye başlanmıştır. Bu süreç 2. Yeşil Devrim olarak adlandırılmaktadır⁵¹.

Açlıkla mücadele ve daha ekonomik ve çevreci tarımsal üretim olduğu öne sürülerek üretimine başlanılan GDO’ların bitkisel üretim alanı gün geçtikçe hızla büyümektedir. GD (Genetiği Değiştirilmiş) ürünlerin 1996 yılında ilk defa ticarileşmesinden beri üreticiler GD ürünlerin ekim alanını her yıl en az %10 artırmaktadırlar. 1996 yılında 1,7 milyon hektar olan transgenik bitki ekim alanı 2011 sonu itibariyle 160 milyon hektara ulaşmıştır (Olhan, 2010:10)

GDO ekim alanlarının %50’sine ABD tek başına sahiptir. Buna Kanada, Arjantin, Brezilya ve Paraguay’ı eklersek ekim alanlarının %88’i Kuzey ve Güney Amerika’da yer almaktadır. Bu ülkelere Hindistan, Çin ve Güney Afrika’yı da dahil edersek, bu 8 ülke ekim alanlarının %98’ine sahip olmaktadır. Listede yer alan diğer 17 ülke ekim alanının ancak %2’sine sahiptir (Tablo 4-7).

⁵¹Atalık, Ahmet, <http://www.gidahareketi.org/NewsPrint.aspx?Id=287&ModuleName=haberleri>. Erişim Tarihi:04.11.2012.

Tablo 4-7. GDO'lu Ürün Üreten Ülkeler ve Ekim Alanları

	Ülkeler	Ekim Alanı (mha)	Ekin
1	ABD	62,5	Soya, mısır, kanola, balkabağı, kabayonca, şeker pancarı
2	Arjantin	21	Soya, mısır, pamuk
3	Brezilya	15,8	Soya, mısır, pamuk
4	Hindistan	7,6	Pamuk
5	Kanada	7,6	Kanola, mısır, soya, ş.pancarı
6	Çin	3,8	Pamuk, domates, petunya, papaya, çarliston biber
7	Paraguay	2,7	Soya
8	G.Afrika	1,8	Mısır, soya, pamuk
9	Uruguay	0,7	Soya, mısır
10	Bolivya	0,6	Soya
11	Filipinler	0,4	Mısır
12	Avustralya	0,2	Pamuk, kanola, karanfil
13	Meksika	0,1	Pamuk,soya
14	İspanya	0,1	Mısır
15	Şili	<0,1	Mısır, soya, kanola
16	Kolombiya	<0,1	Pamuk, karanfil
17	Honduras	<0,1	Mısır
18	Burkina Faso	<0,1	Pamuk
19	Çek Cum.	<0,1	Mısır
20	Romanya	<0,1	Mısır
21	Portekiz	<0,1	Mısır
22	Almanya	<0,1	Mısır
23	Polonya	<0,1	Mısır
24	Slovakya	<0,1	Mısır
25	Mısır	<0,1	Mısır

Kaynak: ISAAA, James, C., 2011.

Günümüzde ticari amaçla tarımı yapılan başlıca GDO'lu ürünler soya, mısır, pamuk ve kanoladır. ISAAA'nın (The International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications) verilerine göre bugün soya ekim alanlarının %70, pamuk alanlarının %46, mısır alanlarının %24 ve kanola alanlarının %20'sinde GDO'lu tohumla üretim yapılmaktadır (Tablo 4-8). Biber, patates, domates, pirinç, buğday, balkabağı, ayçiçeği, yerfıstığı ve papaya gibi ürünlere de genetik müdahalede bulunulabilmektedir. Genetik müdahale çalışmaları henüz devam eden ürünler ise muz, çilek, kiraz, kavun, karpuz, ahududu ve ananastır⁵².

GDO ticaretinin %99'u dört tohumla yapılmaktadır. Bunlar; mısır, pamuk, soya ve kanoladır⁵³. Bu ticaretinde %90'ı Monsanto'nun elindedir. Tek bir şirketin dünyada

⁵²Atalık, Ahmet, <http://www.gidahareketi.org/NewsPrint.aspx?Id=287&ModuleName=haberleri>. Erişim Tarihi:04.11.2012.

⁵³ GDO'lu soya; soya yağı, sucuk, salam, sosis, köfte, pizza, bulyon tabletler, pastacılık ürünleri, unlu mamuller, süt tozu, hazır çorbalar, kozmetik sanayi ve yem sanayi gibi alanlarda kullanılmaktadır.

bu kadar tekelleşmesinin ardında devlet desteği ve patent yasaları yatmaktadır (Demirkol, 2009).

Tablo 4-8. Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünlerinin Ekim Alanları

Ürünler	Ekim Alanı (mha)	GDO Ekim Alanı (mha)	Oran %
Soya	95	65,8	70
Pamuk	34	15,5	46
Mısır	157	37,3	24
Kanola	30	5,9	20

Kaynak: ISAAA, James, C., 2011.

GDO konusunda ülkemizdeki ilk mevzuat düzenlemesi 2009 yılında bir yönetmelikle yapılmış olup soya, mısır, pamuk, kanola, patates, şeker pancarı ve iki adet yem katkı maddesi olmak üzere toplamda 32 çeşit GDO'ya ithalat izni verilmiştir (Atalık ve Oral, 2011:31).

26 Eylül 2010 tarihinde çıkarılan Biyogüvenlik Yasası çerçevesinde, GDO'lu 3 soya çeşidine yem ve gıda, GDO'lu 16 mısır çeşidinden 12'sine gıda ve yem, 4'üne sadece yem, GDO'lu 6 pamuk çeşidine yem, gıda ve pamuk lifi, GDO'lu 3 kanola çeşidine gıda ve yem, GDO'lu 1 şeker pancarı çeşidine gıda ve yem, GDO'lu 1 patates çeşidine endüstride kullanım (kağıt ve kimya), GDO'lu 1 bakteri biyokütlesi ile GDO'lu 1 maya biyokütlesine de yem katkı maddesi amaçlı kullanımına izni verilmiştir (Atalık, 2011).

GDO'ların ithalatı giderek artmaktadır. Örneğin; mısır ithalatı, dünyanın en büyük ihracatçı ülkelerinin GDO'lu üretim yaptıkları göz önüne alındığında; ulusal kaynaklarımızın yurtdışına aktarılmasına neden olmanın ötesinde, sağlık üzerinde yaratacağı etkileri de tartışılmaktadır. Buna rağmen ülkemiz tarafından 2003-2011 yılları arasında toplam 6,6 milyon ton mısır ithal edilerek, 1,5 milyar dolar ödenmiştir (TÜİK, 2010).

2011 yılında GDO'lu üretim yapan 29 ülkenin 19'u gelişmekte olan 10'u ise

GDO'lu mısır; mısırdan elde edilen nişasta bazlı tatlandırıcılar, gazoz, kola, meyve suları, mısır yağı, pasta ve baklava gibi ürünlerde tatlandırıcı olarak, bebek mamalarında, hazır çorbalarda ve yem sanayisinde kullanılmaktadır.

gelişmiş ülkelerdir. 2011 yılında, 2010 yılına nazaran %8'lik veya 1,3 milyon ilave üreticinin katılımı ile toplam 16,7 milyon üretici GDO'lu ürün üretiminde bulunmuş olup bunun %90'dan fazlası gelişmekte olan ülkelerdeki düşük gelirli fakir üreticilerden oluşmaktadır (Clive, 2011).

Türkiye'de GDO'lu ürün üretimi yasak olmasına rağmen 1998 yılından itibaren alan denemeleri yapılmaya başlanmıştır. Değişik firmalar tarafından ithal edilen ürünlerde alan denemeleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Araştırma Enstitü'leri tarafından bazı illerde yapılmıştır. Türkiye'de iç piyasada işlenerek ürün halinde pazara sürülen hammadde veya yurt dışından ithal edilen işlenmiş ürünlerden önemli bir kısmı GDO içeriğine sahiptir. Özellikle mısır ve soyanın büyük bir kısmı ABD ve Arjantin'den ithal edilmiş olup neredeyse tamamının GDO içerikli olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca 20'ye yakın ilin pazarlarından alınan domates ve patateslerin GDO'lu olduğu saptanmıştır. Bunların hemen hemen tümü, Türkiye'ye kaçak yollarla giren GDO'lu tohumlarının hiçbir denetime tabi tutulmadan tarlalarda veya seralarda ekilmesi sonucunda üretilmektedir⁵⁴.

Dünyada ticari amaçla ekimi yapılan GDO'lar bitkiyi böcek benzeri zararlılardan korumak, çeşitli nedenlerden ötürü oluşan bitki hastalıklarına ve antibiyotiğe karşı bitkiye dayanıklılık kazandırmak, o bitkiden üretilecek gıdanın raf ömrünü uzatmak vb. amaçlarla yapılmaktadır (Tablo 4-9). Özellikle son yıllarda yaşanmakta olan küresel ısınmadan kaynaklanan kuraklık nedeniyle, 2006-2015 yılları arasındaki dönemde kuraklığa dayanıklılık özelliğinin aktarılması hedeflenmekte olup, kuraklığa dayanıklı ilk transgenik mısır çeşidinin en geç 2012 yılında ABD'de, 2017 yılında ise Afrika'da ticari olarak yetiştirilmesi öngörülmektedir (Kefi, 2010). Ancak yapılan çalışmalar GDO'lu ürün üretiminde ilaç kullanımının arttığını göstermektedir. Nitekim Arjantin'de 1999 yılında soya ekim alanında %17'lik artışa karşılık (7 milyon hektardan 8.2 milyon hektara çıkmıştır) tarım ilacı kullanımı iki kat artmıştır (Olhan, 2010:11).

ABD Tarım Bakanlığı Ulusal İstatistik Servisi verileri kullanılarak yapılan bir

⁵⁴ www.ekopolitik.org. Erişim Tarihi: 10.11.2012

çalışma, ABD’de 1996-2009 yıllarını kapsayan 13 yıllık süreçte GDO’lu tohumla tarım yapan çiftçilerin GDO’suz tohum kullanan çiftçilere oranla 144 bin ton daha fazla tarım ilacı kullandıklarını ortaya koymuştur. ABD’den sonra dünya sıralamasında ikinci sırada yer alan Brezilya’da 2005 yılında aktif madde olarak hektara kullanılan tarım ilacı miktarı 7 kg iken, 2011 yılında %43,2’lük artışla bu miktar 10,1 kg’a yükselmiştir⁵⁵.

Tablo 4-9. Özellikleri Yönünden 2009 Yılı Transgenik Bitki Ekim Alanı (mha)

Aktarılan Özellik	Ekim Alanı
Herbisitlere Dayanıklılık	83.6
Zararlılara Dayanıklılık	21.7
İkisine Birden Dayanıklılık	28.7
Toplam	134.0

Kaynak: Kefi, 2010.

GDO’lu ürün üretilmesinin en önemli nedeni olarak daha ekonomik ürünler olması gösterilmiştir. Zira bu ürünlerin üretim sürecinde daha az pestisit⁵⁶ kullanılacağı için hem çevreyi koruyacağı, hem de üretim maliyetinin düşeceği ve daha ucuza daha bol ürün elde edileceği ileri sürülmektedir. Bu arada hastalık ve zararlılara dirençli ürünler yetiştirildiği için üretim sürecinde ürün kaybının olmayacağı veya çok az olacağı için verimliliğin artacağı iddia edilmektedir. Bu şekilde dünyadaki açlık ve yoksullukla da mücadelede önemli bir araç olacağı söylenmektedir.

GDO’nun açlığı önleyebilmesi için en başta yüksek verime sahip olması gerekmektedir. ABD Tarım Bakanlığı Dış İlişkiler Servisi’nin 2006 yılında yayımladığı bir raporunda açık bir şekilde belirttiği üzere üretilen hiçbir GDO’lu tarım ürünü verim artışını hedeflememiştir⁵⁷.

GDO’ların ekiminin ve ticaretinin yaygınlaşmasının ardından Amerikan üniversiteleri deneme tarlaları kurup bu ürünleri takibe almışlardır. Üç-dört yıl süreyle 1998’de başlayıp 2001’e, kimileri 2002’ye kadar deneme tarlalarında verim araştırmasına başlamıştır. Çıkan sonuçlarda, soyada %5-10 civarında, mısırdada ise %12

⁵⁵ http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=18672&tipi=3&sube=0. Erişim Tarihi:10.11.2012

⁵⁶ Pestisit, zararlı organizmaları engellemek, kontrol altına almak, ya da zararlarını azaltmak için kullanılan madde ya da maddelerden oluşan karışımlardır.

⁵⁷ http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=18672&tipi=3&sube=0. Erişim Tarihi:10.11.2012

civarında verim düşüşü tespit edilmiştir (Atalık, 2011:11).

GDO'lu bitkiler, ülkelerin biyolojik çeşitliliklerini çok büyük risk altına sokmaktadır. GDO'lu endüstriyel bitkilerin ekimlerinin ve yayılımlarının artmaya devam etmesi halinde ülkelerin genetik kaynakları da yavaş yavaş kaybolmakta, ülkelere özgü yerel tohumlar ortadan kalkmaktadır (Çakar, 2010).

GDO'lar biyolojik olarak yayılabilir özelliktedir, yani bitkilere tozlaşma döneminde böcek, rüzgâr vb. etkenlerle taşınan polenler, GDO kaynaklı ise, yapısına girdiği normal özellikteki bitkinin de genetiğini değiştirmektedir. Bu kontrolsüz bir aktarım olduğu için de sonuçlarının ne olacağı kestirilememektedir. Bu etkileşimin şeker pancarı ve kanola bitkisinde çok daha kolay olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2006a). Bunların yanı sıra GDO'lu bitkinin hasadıyla birlikte toprağa karışan gen ve gen artıkları topraktaki mikroorganizma yapısını ve toprağın kimyasını bozmaktadır.

Gen kaçıışı nedeniyle bölgede yetişen ürünleri GDO bulaşmasından korumak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Çiftçiler kullandıkları tohumun GDO'lu olmadığından emin olmak için ekstra bir maliyete katlanmaktadırlar. Nitekim Kanada'da GDO'lu keten yetiştirilmemesine rağmen bulaşma nedeniyle çiftçiler keten tohumlarının GDO'suz olduğundan emin olabilmek için (100 \$ karşılığında) test ettirmişlerdir. ABD'de de önemli bir organik mısır çeşidi olan "Terra Prima" da GDO geçişinin belirlenmesi üzerine ürünün tamamı imha edilmiştir. Bu durumun, yerli çeşitlerin zamanla azalabileceği ve yerli çeşit üreticilerini zor durumda bırakacağı tartışılan riskler arasındadır (Olhan, 2010).

Genetik yapısı değiştirilen tohumunun üretkenliğini kaybetmesinden dolayı tohumluğun her yıl yenilenmesi gerekmektedir. Bu durum üreticinin her sene yeni tohum almasına neden olmaktadır. Ayrıca tohumu belirleyen firma, ürünün nasıl olması gerektiğini ve hangi ilaçların kullanılması gerektiğini de belirlemektedir. Böylece tohumda ve tarımsal ilaçlarda dışa bağımlı bir yapı oluşmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler nezdinde genetik yapısı değiştirilen ürünler küçük

ölçekli üreticilerin ihracatını düşürmektedir. Dünya şeker pazarının %10 unu elinde tutan biyoteknoloji şirketlerinin ürettiği düşük fiyatlı nişasta bazlı şekerler nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerdeki şeker pancarı üreticileri üretimden dışlanmışlardır. 1998'den itibaren gelişmekte olan ülkelerdeki şeker üreticileri laboratuarda üretilen tatlandırıcıların dünya pazarını istila etmesiyle geçim kaynaklarını kaybetmeye başlamışlardır (Çakar, 2010:76).

GDO'lu ürünlerin araştırılma imkânı yoktur. Ancak şirket desteğiyle veya şirketin izniyle araştırma yapılabilen ve şirket aleyhine çıkan her türlü sonucun yayınlanmasına izin verilmemektedir. Ayrıca ithal edilen ürünün etiketinde herhangi bir bilgi olmadığından, ithal edilen tarım ürünlerinin GDO içerme konusundaki durumları bilinmemektedir (Demirkol, 2011:43). Market raflarına bakıldığında hiçbir gıda maddesinin etiketinde GDO olduğuna ilişkin ibare yoktur. İthalatına izin verilen GDO'lu ürünler normal diğer ürünler gibi tüketiciye sunulmaktadır.

Ülkemizde GDO'ların ithalâtı konusunda hukukî ve kurumsal alanda ciddi boşluklar, bilimsel ve teknik açıdan da önemli ölçüde yetersizlikler bulunmaktadır. Türkiye'de GDO içeren yerli ürün üretimi yoktur, ancak ithal edilen bazı ham ve işlenmiş ürünlerin GDO içerip içermediği gıda güvenliği açısından fiilen denetlenememektedir. Türkiye'de GDO'ların hukukî olmayan yollarla ekimini kontrol eden denetim mekanizmalarının varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu alandaki araştırma geliştirme çalışmalarının yetersiz olması ve teknik altyapının eksikliği de (uzman, laboratuvar vb.) bilinen bir gerçektir (Ünal, 2009).

Genetik yapısı ile oynanmış organizmalardan elde edilen maddelerin insan sağlığına etkileri de tartışma yaratmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de GDO'nun insan sağlığına etkileri konusunda yapılan araştırma ve yayınlanmış olan bilimsel çalışmalar yetersizdir. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalara göre antibiyotiklere direnç, hayvan deneylerinde sakat doğumlar gibi bulgulara saptanmıştır (Demirkol, 2009:107). GDO'lu soyanın insanlarda alerji oluşturduğu kesinleşmiştir. GDO'lu patates yedirilen farelerin bağışıklık sisteminin ciddi biçimde bozulduğu saptanmıştır (Saltık, 2010). Avusturya'da, GDO'lu ürünlerin satışından önce sağlık

üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Yapılan 4 nesil hayvan deneyleri çalışmasında karaciğer yetersizliği, böbrek yetersizliği, ölü doğum oranında yükselme gibi çok vahim sonuçlar ortaya çıkmıştır (Demirkol, 2011:43).

Genleri ile oynanarak elde edilen yeni tohumlar, hem küresel çapta bitki hastalıklarının artırma potansiyeline sahiptir, hem de gelecek kuşakların tarım yapabilme olanağını daraltmaktadır. Genetiği ile oynanmış tohumların kullanımı yaygınlaştıkça, gelecek kuşakların yoksullarının gıdaya erişmeleri mümkün görünmemektedir. Çünkü mono-kültüre dayalı tarımın yayılması ile genetik çeşitliliği yüksek gelişmekte olan ülkelerde tek tip tohum kullanımı yaygınlaşmakta ve geleneksel endemik türler yok olurken, tehdit altındaki tohumlar Uluslararası Tarımsal Kaynak Merkezleri (International Agricultural Resource Centers-IARC) aracılığıyla, gelişmiş kapitalist ülkelerin gen bankalarına transfer edilmektedir (Foster, 2008). Kısaca GDO'lar biyolojik çeşitliliğin azaltılması, tek bir ürünün geniş alanlarda yetiştirilmesi (monokültür), tüm dünya çiftçilerini tohum ve tarım ilacı kapsamında sadece birkaç çokuluslu şirkete bağlama projesidir.

4.6. 5553 sayılı Tohumculuk Yasası ve Gıda Güvenliği

Tohumculuk Yasası, Türkiye tarımına uluslararası sermayenin serbestçe girmesine zemin hazırlamıştır. Yasa, güçlü bir tarım sektörü oluşturma ve dış ticarete üstünlük sağlama amacını taşıyan bir ülkenin uygulaması gereken politikalarla çalışmaktadır. Amacı bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün gelişmesini sağlamak olan Tohumculuk Yasası, tohumda dışa bağımlı bir yapı oluşturmaktadır.

Yasa, tohum alanından kamunun çekilmesini, tohum sektörünü ve gıda güvenliğini çokuluslu şirketlerin ve yerli taşeronlarının egemenliğine teslim edilmesini amaçlamaktadır. Şu anda bile domates başta birçok sebze tohumu çok pahalı satılmaktadır. Gelecekte tarla bitkileri için de büyük fiyat artışları planlanmaktadır. Bu amaçla kayıt altına alınmayan çeşitlerin veya çeşit haline gelmemiş tohumlukların

satılmasına engel olunacaktır. Bu yasaklama kayıt altına alınmış çeşitlerin daha kaliteli olduğu gerekçesiyle yapılmaktadır. Ancak birçok hastalık yabancı tohum ithali ile Türkiye'ye girmiştir. Örneğin, 2000 'li yılların başında Niğde'de patates kanseri (veya bakanlığın değişi ile uyuzunun) yabancı patates çeşitleri ile gelmiştir.

Tohumculuk Yasası, dünyanın önemli gen merkezlerinden birisi olan Türkiye'yi sebze tohumunda %90'ların üzerinde dışa bağımlı hale getirmiş, sertifikalı tahıl tohumluğu gereksiniminin ancak %25'ini karşılayan bir yapı oluşturmuştur. Yasa, tohumlukların üretim, tescil, kontrol, sertifikasyon işlemlerini ve hatta piyasa denetimini, egemenliğini yabancı şirketlerin oluşturduğu tohumculuk organizasyonlarına devrederek kamuyu tarım sektöründen tasfiye etmektedir. Yasa, köylülerin ticari amaçla tohum satmalarını yasaklamakta, küçük köylülük ve biyolojik çeşitlilik aleyhine, tohumun metalaştırılmasını kuvvetlendiren bir çerçeve oluşturmaktadır (Günaydın, 2009:213).

Tohumluk üretiminde özel sektörün payının yıllar itibarıyla artmaktadır. Tablo 4-10 incelendiğinde tohumluk üretiminde yabancı sermayeli veya yabancı ortaklı şirketlerin hâkim durumuna geçtiği görülmektedir. Pamuk, patates, ayçiçeği ve mısır üretiminde özel sektörün payı %100'dür. Bu tohumların üretiminde ortalama yeterlilik ise %48 düzeyindedir.

Tablo 4-10. Tohumluk Üretiminde Kamu ve Özel Sektör Payı

	Kamu (%)	Özel (%)	Yeterlilik (%)
Buğday	50	50	42
Arpa	54	46	18
Pamuk	0	100	100
Yem Bitkileri	70	30	25
Patates	0.0	100	25
Ayçiçeği	0.0	100	25
Mısır	0	100	100
Çeltik	20	80	50

Kaynak: BÜGEM

Yasa, şirketlerle çiftçiler arasında çıkacak olan anlaşmazlıklara tohum şirketlerinin oluşturduğu Tohumcular Birliği yetkili kılınmıştır. Böylece, üretim yapmanın kendisini denetlemesi gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Birlik tohumlukların kalite

güvencesinin sağlanması için sistem oluşturmak, tohumluk üretim sözleşmeleri düzenlemek gibi yetkilerle donatılmakta, kamu aradan çıkartılarak sermayenin üretici üzerinde hakimiyet kuracağı yeni bir yapı oluşturulmaktadır.

Tohumculuk Yasası ile üretim izni yetkilerinin, diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, tohumculukla ilgili birlikler ve “özel hukuk tüzel kişilerine” devredilebileceği öngörülmektedir. Kamuda bulunan üretim izninin tohumculuk firmalarını tanımlayan özel hukuk tüzel kişilerine devredilmesi, bu alana egemen olan birkaç çok uluslu tekelleşmiş firmalarının ülke içi tohum üretimine karar vermeleri gibi, ekonomik dolayısıyla ulusal bağımsızlıkla bağdaşamayacak önemli sonuçlara neden olmaktadır.

Tohumculuk Yasası ile sadece kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilmiştir. Çiftçilerin ürettiği tohumları satmalarına engel getirilmiş, sertifikalı tohum almaya zorlanmıştır. Çiftçilerin ürettiği tohumu satmamak kaydıyla sadece kendi ihtiyacı kadar tohum üretmesine izin verilmiştir.

Yasa ile birlikte Türkiye'ye her yıl, 2 milyon tona yakın GDO'lu mısır, soya, pamuk ve kolza girmekte; yem rasyonlarına katılmakta, işlenmekte ve 800 çeşidin üzerinde ürün olarak tüketici sofrasına ulaşmaktadır (Günaydın, 2007).

Ülkeye girişine izin verilen GDO'lu ürünlerin yem amaçlı kullanılması kabul edilmiştir. Ayrıca, GDO'lu şekerpancarı, maya, patates ve bakteri biyokütlesi ithalatına da izin verilmiştir. Özellikle mısır, soya ve kanolanın yaklaşık 700- 800 gıda maddesinde kullanıldığı bilinmektedir. Bisküvi, kraker, puding, bitkisel yağ, bebek maması, çikolata ve gofret gibi pek çok gıda ürününde GDO bulunmaktadır (Yıldırım, 2010).

3 bini endemik toplam 13 bin bitki çeşidine sahip olan Anadolu coğrafyası, gen bankası niteliğindedir. Şirketler, gen kaynağı olan Türkiye'de, herhangi bir tohumu, biyoteknolojik yöntemlerle kazandırdıkları bir özelliği gerekçe göstererek patentleyebileceklerdir. Türkiye'de üretimi ve dağıtımı yasak olan GDO'lu tohumların,

bu yasa ile ÷lkeye girişinin serbest bırakılması ve ticarileşmesi hukuksal güvenceye kavuşmaktadır. Böylece biyolojik çeşitliliğimiz üzerinde büyük bir tehdit oluşmakta, çiftçinin tohum ayırma hakkı da elinden alınmaktadır.

Türkiye'de giderek gerileyen tohumculuk sektörü ve artan kırsal yoksulluk, tohumculuk alanında yeni bağımlılık ilişkileri kurmayı değil; zengin bitki çeşitidine sahip olan Türkiye'de, üreticiye zamanında, ucuz, kaliteli ve yüksek verimli, çevreye uyumlu, hastalık ve zararlılara dayanıklı tohumluk temin etmeyi, yerli çeşitlerimizi koruyup geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu anlayışın tam zıddı bir yaklaşımla hazırlanmış Tohumculuk Kanunu, sektör ve üretici için yıkım; çok uluslu şirketler ile onların taşeronları için yeni kar alanları anlamına gelmektedir. Tarımın gelir getirici özelliğinin giderek yok olduğu süreçte, küçük üreticinin üretim yapması neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu bağlamda tarımsal istihdam hızla daralmaktadır (Günaydın, 2006:29). 2000 yılında tarımın istihdamdaki payı % 36 iken, 2011 yılında bu oran % 25,5'e gerilemiştir (TÜİK, 2011).

Sonuç olarak Tohumculuk Yasası, tohumculuk sektörünün çok uluslu şirketler ve onların yerli taşeronları tarafından yağmalanmasına olanak sağlamaktadır. Kamunun tohumluk konusundaki işlevlerini devredeceği Tohumcular Birliği, tohumculuğu kâr durumuna indirgemiş şirketlerden oluşmaktadır. Genetiği değiştirilmiş tohumların üretimi yasallaşmakta, yerli tohumlarımızı patentleme yetkisi çokuluslu şirketlerin güdümüne girerek, çiftçilerin tohumluk ayırma yetkisi elinden alınmaktadır. Kısacası 1980 sonrasında IMF ve DB buyruklarıyla belirlenmiş olan devletin sermayenin arkasına yerleşerek çiftçi ile doğrudan ilişkiye girmekten vazgeçme politikaları devam etmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1980'lerden sonra Türkiye tohumculuk sektöründe yapısal dönüşüm süreci başlamıştır. Serbestleşme yönündeki dönüşüm ve bu doğrultuda uygulanan politikalar beraberinde ekonomik, politik ve sosyal sorun yaratmıştır.

1980'e kadarki dönemde devlet tohumculuk alanında merkezi bir rol oynamıştır. Girdilerin sağlanması, kredi hizmetleri, modern tarım teknolojilerinin yaygınlaştırılması, yeni ürün çeşitlerinin tanıtımı, tarım birliklerinin ve kooperatiflerinin kurulmasının desteklenmesi, devlet üretme çiftliklerinin kurulması, devlet pazarlama ve dağıtım kuruluşlarının kurulması ve meta üretiminin arttırılmasının desteklenmesine kadar birçok alanda devlet aktif rol oynamıştır. 1980'li yıllarda ise tohumculuk sektöründe neoliberal politikalara doğru bir evrilme yaşanmıştır. Türkiye ekonomisinin ve tarımının uluslararası piyasaya eklemlenmesinin tarihsel kökleri 1950'lerdeki Marshall Yardımlarına dayanmaktadır. 1950 yılından sonra tarımda devlet denetiminde serbestleşme dönemi başlamıştır. Tarımsal serbestleşme süreci 1980 sonrasında başka bir biçim kazanmış, serbestleşme derinleşmeye başlamıştır.

Tohumculuk sektörünün ve çiftçilerin ekonomik ve sosyal sorunlarının temelinde 1980'lerden sonra IMF ve DB güdümünde uygulanan neoliberal politikalar yatmaktadır. Tohumun üretim ve pazarlanmasını çiftçilerden alıp uluslararası tohum firmalarına vermek için hükümetler, uluslararası tohum firmaları ile yerli taşeronları, IMF ve DB birlikte çalışmışlardır. Bu kapsamda yapısal uyum politikaları ile tarıma yönelik tüm desteklemeler kaldırılmış, bu alanda faaliyet gösteren kurumlar tasfiye edilmiş, tarım üreticileri girdi temininde ve üretim konusunda bağımsız karar verme olanağından mahrum bırakılmıştır. Bu politikalar tarımın tamamen piyasa koşullarına

terk edilmesine yol açmış ve diğer ülke üreticilerine karşı rekabet etmesi beklenen üreticiyi her türlü koruma ve destekten yoksun bırakılmıştır. Bu sürecin devamında çok uluslu şirketler ve taşeronları tohumculuk sektörünün serbestleştirilmesi için çalışmalara başlamışlardır. Çünkü toprağa gübre atılmazsa az miktarda olsa ürün alınabilir, ancak toprağa tohum atılmazsa ürün elde edilemez. Bu nedenle tohuma sahip olan şirketler üretim sürecinin bütün aşamalarına hakim olmaktadır.

Tohum piyasasının serbestleştirilmesi kapsamında tohumluk fiyatları serbest bırakılmış, tohumluk ithalatına izin verilmiştir. Bu değişikliklerle birlikte ülkemizde özel tohumculuk kuruluşlarının sayılarında önemli artışlar olmuştur. 2012 yılında özel tohumculuk kuruluşlarının sayısı 484'e ulaşmıştır.

Tohumculukta yaşanan serbestleşme ve yeniden yapılanma süreci, tohum üreticilerinin devletten hiç yardım almadan veya çok az yardım alarak uluslararası tohum firmaları ile rekabet etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Üreticilerin devlet yardımlarından mahrum kalması, girdi, kredi ve pazarlama imkânlarına erişimlerini kaybetmiş olması, üreticilerin sadece uluslararası tohum firmalarıyla rekabet edebilme gücünü kaybetmelerine değil, aynı zamanda üretimlerinin devamlılığını bile sağlayamamalarına neden olmuştur. Tohumculuk alanında önemli bir tasfiye süreci yaşanmış ve tohumluk üreten çiftçiler üretici konumundan tüketici konumuna geçmeye başlamıştır.

Son yıllarda takip edilen ekonomik ve sosyal politikalar tohumluk tedariki konusunda çiftçileri iki yönlü baskı altına sokmuştur. Bir taraftan tarım ve destekleme politikalarındaki yanlışlıklar, tarım desteklerinin azaltılması, çiftçilerin satın alma güçlerini ve gelirlerini azaltmıştır. Diğer taraftan tohumun çok uluslu şirketlere teslim edilmesi çiftçinin tohuma ve diğer tarımsal girdilere ulaşımını zorlaştırmış, çiftçi bu şirketlere bağımlı hale getirilmiştir.

Türkiye'nin tohumculukta adeta teslim alınmasını amaçlayan süreç 8 Ocak 2004 tarihinde yasalaşan 5042 sayılı Islahatçı Haklarının Korunması Kanunu ile başlamıştır. 2006 yılında çıkarılan 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu ile yasal süreç tamamlanmış,

2007 yılında UPOV'a üye olunmasıyla birlikte tekelleşme süreci uluslararası bir boyut kazanmıştır. 5042 sayılı yasaya göre çok uluslu şirketler yerli çiftçinin tohumlarını alıp, patent ve fikri mülkiyet hakkına sahip olmaktadır. 5553 sayılı yasa da bu şirketlere pazar yaratılmasının güvencesini sağlamaktadır. UPOV üyeliği ile uluslararası tohum şirketlerinin hakları yasal koruma altına alınmakta; tohumluk üretimi, satışı ve dağıtımı da korunmaktadır.

Günümüzde tohumun alınıp satılmasında büyük bir merkezileşme vardır. Dünya tahıl ticareti birkaç çok uluslu şirketin tekeline geçmiştir. Dış ticarete ülkelerin ve çiftçilerin bağımlı olduğu bu şirketler tohumun yanı sıra, ilaç, gübre ve üretim için gerekli diğer girdilerin de kontrolünü ellerinde bulundurmaktadır. Yani tohumu belirleyen firma, ürünün nasıl olması gerektiğini ve hangi ilaçların kullanılması gerektiğini de belirlemektedir. Bu durum nedeniyle çok uluslu şirketler sadece tohumun denetimini almamakta, aynı zamanda çiftçiler de bu şirketlere mahkum edilmektedir. Çünkü şirketler fikri mülkiyet anlaşmaları ile çiftçilerin geliştirdikleri tohumların modern biyoteknoloji kullanarak genlerini değiştirip patentlerini ele geçirmektedirler. Böylece yerel çiftçiler ataları tarafından uygulanan ıslah çalışmalarının ürünü olan tohumu kullanmak için şirketlere yıllık ücretler ödemek zorunda bırakılmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin modern biyoteknoloji ile ürettikleri tohumun verdiği üründen çiftçi bir sonraki sene için tohumluk ayıramamaktadır. Yani, her ekim yılı için yeniden tohum almak gerekecektir. Bu durum, sadece tohum açısından dışarı bağımlı hale gelmekle kalmamakta biyoçeşitlilik açısından da çok vahim sonuçlar doğurmaktadır.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar bir hakim olma tekniğidir. Patent hakkı da bu hakimiyeti sağlayan esas araçtır. Çünkü bu çalışmaları yapan şirketlerin temel kazançları patent bedeli tahsis etme üzerine kuruludur. DTÖ TRIPS anlaşması da buna izin vermektedir. TRIPS anlaşması ile patentler hem meşrulaştırılmakta, hem yasallık kazandırılmaktadır.

Tarımda modern biyoteknoloji uygulamalarının tarımsal üretimin artırılması, daha ekonomik olması, besin değeri daha yüksek ürünlerin üretimi ve çevreye olası

yararlarının olduğu iddia edilmektedir. Ancak tarım ilacı kullanımında azalma, verim artışı ve daha karlı üretim iddiaları son yıllarda yapılan araştırma sonuçları ile örtüşmemektedir (Olhan, 2011). Dünyanın birçok bölgesinde GDO'suz alan oluşturmak için üreticiler ve sivil toplum örgütleri çalışmaktadır. Aynı zamanda GDO'lu ürün üretiminin birkaç çok uluslu firmanın tekelinde bulunması, bu teknolojiye sahip olmayan ülkeler açısından tarımsal üretimde dışa bağımlılığı yaratmaktadır.

Kar motifli üretim anlayışı tohumu ticari metaya dönüştürmüş ve tohumculuk alanında şirketlerin yoğunluğunu artırmıştır. Köylü ve küçük üreticiler üretimden uzaklaşmış, hem aldıkları girdiler hem de sattıkları ürünler için fiyat kabul eden duruma gelmişlerdir. Üreticilerin kendi tohumlarını üretemez hale gelmesi, tarımsal üretimle uğraşan nüfusun azalmasına ve çiftçilerin yoksullaşmasına neden olmaktadır.

Yaşanan bu gerçekleri görmezden gelerek çıkartılan 5553 sayılı Tohumculuk Yasası, çok uluslu firmalara Türkiye tohumculuğunu teslim etme anlamına gelmektedir. Yasa, Tarım Bakanlığı'nın tohumluk üretimi, sertifikasyonu, ticareti ve piyasa denetimi alanlarındaki yetkisini (çok uluslu şirketlerin etkin olacağı) Tohumculuk Birliği'ne bırakmaktadır (Günaydın, 2006). Yasa, Türkiye tarımının ve çiftçilerinin ihtiyacı sonucu gelmemiş, çok uluslu tohum şirketlerinin isteği sonucu gündemimize girmiştir.

Tohumculuk Yasası ile kamu tohumculuk alanından çekilmiş, bu alan kar odaklı çalışan çok uluslu şirketlerin etkin olduğu tohumcular birliğine teslim edilmiştir. Tohumcular birliği, çok uluslu şirketlerin yerli taşeronlarından oluşan bir yapıdadır. Böylece tohum alanındaki bütün yetkilerimiz tohumluk üretimi, dağıtım, sertifikasyonu çok uluslu şirketler denetimine bırakılmıştır.

Tohumculuk Yasası çiftçileri tohum üretimimizin yetersizliği ile verimliliğimizin düşüklüğü bahane edilerek çok uluslu şirketlerin sertifikalı tohumluklarını almaya zorlamaktadır. Oysa ülkemizin tohum yetiştirme açısından elverişsiz değil tam tersi iklim, topografya ve toprak özellikleri bakımından son derece uygundur. Bu olanaklara karşın ülkemiz tohumluk politikalarını bağımsız ve doğru bir biçimde sürdürememektedir. Ancak tarım ve hayvancılık insanların gıda ihtiyacını

karşılığın için doğanın belirsizliğinin yanında bir de serbest piyasanın belirsizliğine ve şirketlerin kâr histerisine bırakılamayacak kadar da stratejiktir.

Tohumculuk Yasası ile birlikte GDO'lu yemlerin ülkeye girişi serbest bırakılmıştır. Doğrudan insan gıdası olarak izin verilmiş GDO'lu bir ürün yoktur ve Türkiye'de yetiştirilen soya, mısır, sebze ve meyve GDO'suzdur. Ancak ithal edilen GDO'lu yemler hayvansal gıdalar aracılığıyla dolaylı yollardan sofralara girmektedir. GDO'lu yemlerin yanı sıra 800'ün üzerinde hazır gıda (bisküvi, kraker, bebek maması, hazır çorbalar vs.) GDO'lu ürün içermektedir. Türkiye tarımı ile gıda egemenliğine büyük zararları olan ve aynı zamanda insan ve çevre sağlığı ile biyoçeşitliliğimiz açısından son derece zararlı olduğu düşünülen genetiği değiştirilmiş ürünler pazara girmeye başlamıştır.

Çoğunlukla ABD ve Arjantin'den Türkiye'ye giren mısır, mısır yağı, soya, soya yağı, soya küspesi ve pamuk hem bugünümüz hem de geleceğimiz açısından tehlike yaratabileceği düşünülmektedir (Demirkol, 2011).

Günümüzde, genetik mühendisliği ve uluslararası firmaların tohum konusundaki hâkimiyetlerinin, insanların geleceğini, insan sağlığı ve ekosistemi tehdit eder duruma geldiği tartışılmaktadır. Diğer yandan söz konusu liberal politikalar hükümetlerin insan sağlığı ve beslenme koşullarını iyileştirme konusundaki ulusal politikalarını da ortadan kaldırmaktadır.

1930'lu yıllarda ABD'de melez mısırlarla, 1960'larda yeşil devrimle ve 1980'lerden sonra ise GDO'lu çeşitlerin üretimi ile başlayan tohumda tekelleşme süreci dünyada biyoçeşitliliği yok etmektedir. Binlerce çeşit yok olmuş, tarım üretimi tarımsal ilaç ve kimyasal gübrelere bağımlı hale gelmiştir (Özkaya, 2008). Ürünlerin besleyici değerleri ve lezzetleri gerilemiş ve zararlı kimyasallarla yüklü hale gelmiş, kötü beslenme yaygınlaşmış ve yapılan deneylerde alerji, böbrek yetmezliği, karaciğer yetmezliği gibi bulgulara rastlanmıştır.

DTÖ, IMF, DB ve AB ile ilerleyen süreç, gelişmiş ülke desteğindeki çok uluslu

tohum şirketlerini geliştirmekte olan ülkelerin tohumculuk alanında egemen kılmaktadır. Çiftçiyi tohumundan ayırmak, çiftçilik mesleğini ortadan kaldırmakla eş anlamlıdır. Nitekim şirketlerin egemen olduğu oranda çiftçi mesleğini yitirmekte ve sektörü terk etmekte veya işçileşmektedir.

Tohumun tekelleşmesi şirket egemenliğine geçmesi sadece çiftçilerin sorunu değil, tüketicilerinde sorunudur. Çiftçiler açısından; adaletsiz, eşitlik ilkesine aykırı, özgürleştirici olmaktan uzak, çiftçileri şirketlere bağımlı kılıcı politikalar izlenirken, tüketiciler besin değeri düşük, ancak tarım ilaçları ve kimyasal gübrelerle yetiştirilebilen tatsız ürünleri yemek zorunda bırakılmaktadır. Yani tohumun tekelleşmesi tüm halkın sorunudur. Bu nedenle tohumculuk sektörü üretici ve tüketici çıkarına göre düzenlenmelidir. Uluslararası tohum firmalarının tekelleri kırılmalıdır. Çiftçilerin tarımsal üretimin ve pazarlamasının her aşamasında egemen olması gerekliliği dikkate alınmalıdır. Tohumculuk kanunu değiştirilerek yerel tohumların yayılmasının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Uluslararası tohum firmalarına güç kazandıran UPOV'dan çıkılarak uluslararası düzeyde biyoçeşitliliğin gelişmesinin önüne konulan engeller kaldırılmalıdır.

Genetik potansiyeli zengin olan Türkiye'de giderek gerileyen tohumculuk sektörü ve kırsal alanda yaşanan yoksulluk gerçeği, tohumculuk alanında yeni bağımlılık ilişkileri kurmayı değil; üreticiye ucuz, kaliteli ve yüksek verimli, çevreye uyumlu, hastalık ve zararlılara dayanıklı tohumluk teminini, yerli çeşitleri koruyup geliştirmeyi gerekli kılmaktadır.

Tohumculuk alanından kamunun çekildiği yerine çiftçi örgütlerinin ikame edilmediği, şirket tarımcılığında toprak, şirketlerin önerdiği ve istediği ürünü yetiştirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Tohumculuğa destek veren bütün kurumlar ya özelleştirilmiş ya da kapatılmıştır. Çiftçilerin ekonomik örgütleri güçsüzleştirilmiştir. Böylece çiftçiler üretim sürecindeki risklerle karşı karşıya kalmıştır.

1980'lerden bu yana Türkiye'de de uygulanan neoliberal politikalarla

endüstriyel tarım dayatılmakta; küçük toprak sahibi çiftçiler tasfiye süreci yaşamakta ve bu süreçte kazanan, tüm dünyada egemenlik sürdüren uluslararası tohum şirketleri olmaktadır. Tohumculuk sektörünün bu sarmaldan kurtulabilmesi; kendi insanımızın ihtiyaçlarına ve ülkemizin özgül ekolojik koşullarına uygun; emek ve üretim odaklı bir program uygulanmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Abay, C. vd. (2005). Türkiye’de Tarım Politikalarında Değişim. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi 3-7 Ocak 2005*, Ankara.
- Akder, A. (1998). DTÖ’nün Tarım Anlaşması ve Türkiye’de Tarımsal Desteklemenin Geleceği, *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye Tarım Sempozyumu*. Ankara: TMMOB-ZMO, s. 183-197.
- Akman, S. (2008). Doha Kalkınma Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları, S. Akman ve Ş. Yaman (ed.), *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye (ss. 16-54)* içinde, Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Aktan, C. ve Vural İ. Y. (2004) Rekabetin Korunması ve Desteklenmesi: Rekabet Politikası, *Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, Sayı:7, s.6-56.
- Amin, S. (1992). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atalık, A. (2009). Sofralarımızdaki Tehlikeye Dikkat! “GDO’lar”. *Demokratik Yaşam Dergisi*, Sayı:3.
- Atalık, A. (2011). Biyogüvenlik Mevzuatı ve İzin Verilen GDO’lu Çeşitler, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:96, s.29-36.
- Atalık, A. ve Oral, N. (2011). TMMOB Ziraat Mühendisleri Odasının Siyasilerden Talepleri, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:94-95, s.29-31.
- Aydın, Z. (2001a). Yapısal Uyum Politikaları ve Köylünün Beka Stratejileri, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 88, s.11-31.

- Aydın, B., Aydın, S. ve Biber, E. (2011). *Neo-Mercantilist Policies in Agriculture :Neo-Mercantilist Policies During The Process Of World Agricultural Trade Liberalization*, VDM Verlag Dr. Müller GMB&Co.KG, Germany.
- Aydın, B. (2007). Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli. *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:18, Sayı:65, s.91-105.
- Aydın, B. (2009). *Tarımsal Dış Ticarete Değişim*, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- Aysu, A. (2008). *Küreselleşme ve Tarım Politikaları*, İstanbul: Su Yayınları.
- Aysu, A. (2009). Tarım Havzaları, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=25775. Erişim Tarihi: 12.05.2012.
- Aysu, A. Gelişmekte Olan Ülkeler (Türkiye) GATT Tarım Yükümlülükleri <http://www.inadina.com/inadeski/sayi127/yazi10.htm>. Erişim Tarihi: 13.10.2012
- Baytar, R. (2003). 1950'li Yıllarda Hazırlanan Amerikan Yönlendirici Raporları: Barker Raporu, <http://kaykusuz.tripod.com/id34.html>. Erişim Tarihi, 07.04.2012.
- Biber, E. (2011). *Tarımda Kapitalist Gelişim Sürecinin Türkiye Tarımsal Yapılarına ve Dış Ticaretine Etkisi*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boldrin, M. ve Levine, K.D. (2010). *Entelektüel Tekele Karşı*, (çev. B. Bingöl). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Boratav, K. (14 Mayıs 2003). Tarım Niçin Korunmalı?. *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12
- Boratav, K. (2009). Tarımsal Fiyatlar, İstihdam ve Köylülüğün Kaderi, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII Sayı: 262, s.9-24.
- Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar Ve Kapitalizm*, Ankara: İmge Yayınları.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, Ankara: İmge Yayınları.

- Chang, H., Grabel, I. (2005). *Kalkınma Yeniden*, (çev. E. Özçelik) Ankara: İmge Yayınları.
- Clive, J. (2011). 2011 Yılında Üretilen Transgenik Ürünlerin (Gdo) Global Durumunun Özeti, *ISAAA Brief*, No:43.
- Çakar, T. (2009). Tohum ve Gıda Emperyalizmi, <http://www.karasaban.net/tohum-ve-gida-emperyalizmi/>. Erişim Tarihi: 15.04.2012.
- Çakmak, E. ve Akder, H. (1999). *Dünya Ticaret Örgütü- Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar, Stratejiler*. Ankara: Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayını, No:34.
- Demirkol, K. (2009). Beslenmenin Demokratikleşmesi, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 86-88, s.106-109.
- Demirkol, K. (2011). NBŞ Sağlığımızı Tehdit Ediyor, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:94-95, s.41-44.
- DPT (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, Ankara.
- DPT (2000a). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayınları.
- Ekiz, C. ve Somel A. (2005). Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişmesi, Ankara: A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri, No:81.
- Engdahl, F.W. (2010). *Ölüm Tohumları: Genetik Bilimin Arkasındaki Karanlık Oyunlar*, (çev. Ö. Şulekoğlu) İstanbul: Bilim+Gönül Yayıncılık.
- Eraktan, G., Abay, C., Miran, B., Olhan, E. (2004). Türkiye'de Tarımın Teşvikinde Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ve Sonuçları, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2004-53.
- Ercan, F. (2002). Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi: Türkiye'de Kapitalizmin Gelişim Dinamiklerine Marksist Bir Çerçeve. *Praksis*. No:5, s.25-75

- Ertuğrul, C. (2003). Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Korumacılık ve Dünya Ticaret Örgütü. *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:66-67, s.80-94.
- Foster, J.B. (2002) *Savunmasız Gezegen*, (çev. H. Ünder) Ankara: Epos Yayıncılık.
- GATT, (1947). General Agreement on Tariffs and Trade, <http://www.worldtradelaw.net/uragreements/gatt.pdf>. Erişim Tarihi: 06.03.2012.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2009). GATT Bilgilendirme Rehberi, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/gatt95.pdf. Erişim Tarihi: 02.03.2012.
- Günaydın, G. (2004). AB Ortak Tarım Politikası Kapsamında Uygulanan Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek mi, Yoksulluk Yardımı mı?, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 69-70-71, s.46-52.
- Günaydın, G. (2006). Bağımsız Türkiye için Bağımsız Tarım Modeli, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:78-79, s.10-15.
- Günaydın, G. (2006). Cargill Uğruna Anayasa Çığneniyor, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:78-79, s.16-18.
- Günaydın, G. (2006). Tohumculuk Sektörü Çok Uluslu Şirketlere Teslim Ediliyor, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:78-79, s.28.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında “Yapısal Uyum” : 2000’li Yıllar. *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:86-88, s.73-92.
- Günaydın, G. (2010). *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Ankara: Tan Yayınları.
- Gürol, E. ve Eyicil, Z. (1999). Türkiye Tarımı, *Mülkiyeliler Birliği Vakfı*, Cilt:217, Ankara.
- İnci, İ. (2010). Atatürk’ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı 77.
- Kafaoğlu, A.B. (2002). *Tarım Bolluk İçinde Yoksulluk*, İstanbul: Kaynak yayınları.
- Karaca, N. (2004). GATT’tan Dünya Ticaret Örgütüne, <http://www.maliye.gov.tr/apk/md144/gatt.pdf>. Erişim Tarihi: 12.03.2011.

- Karaca, H. (2003). Türk Tarımını Tohum İle Sömürünün Tarihi Kronolojisi, http://www.hayrettinkaraca.com/?action=article&article_id=1140 Erişim Tarihi: 15.12.2012.
- Kefi, S. (2010). Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Türkiye Tarımı Açısından Değerlendirilmesi, D. Aslan ve M. Şengelen (ed.), *Farklı Boyutlarıyla Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar* (ss. 85-92) içinde, Ankara Tabip Odası.
- Kıymaz, T. (2008). *Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat Ve Gelir Yönünden Yansıması*. Ankara: DPT Yayınları, No:2754
- Koçtürk, N. O. (2009). *Yeni Sömürgecilik Açısından Gıda Emperyalizmi*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Koçtürk, N. O. (2009) *Açlık Korkusu*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Kurmuş, O. (1974). Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul: Bilim Yayınları.
- Küçük, Y. (1981). *Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine*, Ankara: ODTÜ Gelişme Dergisi.
- Magdoff, F. (2008). Dünya Gıda Krizi ve Kaynaklar, *Monthly Review Dergisi*, Sayı:18, s. 97-113.
- Olhan, E. (2010). Modern Biyoteknolojinin Tarımda Kullanımının Politik ve Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi, D. Aslan ve M. Şengelen (ed.), *Farklı Boyutlarıyla Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar* (ss. 9-14) İçinde, Ankara Tabip Odası.
- Oral, N. (2006). *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi.
- Oral, N. (2007). Tohumculuk Çokuluslu Şirketlere Devrediliyor, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 78-79, s.30-31.
- Oral, N. (2010). Neoliberal Politikaların 2000'li Yıllarda Tarıma Yansımaları, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 93, s.19-32.

- Oral, N. (2009). Türkiye’de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:86-88, s.111-119.
- Özkaya, T. (2008). Tohumda Tekelleşme ve Etkileri, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı:83, s.46-51.
- Özkaya, T. (2009). Türkiye Tohumculuğu ve Tarım İşletmelerinin Tasfiyesi, *Mülkiye Dergisi*, Sayı:292, s.255-274.
- Özkaya, T., Günaydın, G., Olhan, E., Bozoğlu, M. ve Sayın, C. (2010). Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler, *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, Ankara.
- Özkaya, T., Oyan, O., Işın, F. ve Uzmay, A. (2001). *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları, Dünü-Bugünü-Geleceği*, Ankara: Türkiye Ziraat Odaları Birliği.
- Özkaya T. ve Delice N. Y. (2008). Türkiye Gıda Güvence ve Güvenilirliğinde Tohumlukların Yeri ve Önemi, *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Sayı:12, s.49-58.
- Öztürk, M. (2010). 1980 Sonrası Yıllarda Türkiye Tarımında Değişme Eğilimleri: Köysüzleşen Kırlar, Banliyöleşen Köyler, Zayıfların Sığınağı Köyler, *Monthly Review Dergisi*, Sayı:23, s.113-182.
- Özüğurlu, M. (2011). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Pamuk Ş. Ve Toprak Z. (drl.) (1988). *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Petras, J., Veltmeyer H. (2006). *Çok Uluslu Şirketler Yargılanıyor*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Saltık, A. (2010). Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar ve Halk Sağlığı, <http://hasuder.org.tr/anasayfa/index.php/kisisel/219-genetii-deitirilmi-gdalar-ve-halk-sal>. Erişim Tarihi: 10.09.2012.

- Stedile, J. P. (2009). Çokuluslu Şirketlerin Tarıma Karşı Saldırısı, (çev. E. Kurtiç). *Mülkiye Dergisi*, Sayı:262, s.99-108.
- Şahinöz, A. (1993). *Ortak Tarım ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara Üniversitesi, AT Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No:12
- Şahinöz, A. (2002). *Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü, Küreselleşme ve Türkiye Tarımı*, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Şahinöz, Ahmet (2003). *AB-Türkiye Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri*, Tarım Haftası, Ankara: TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Şahinöz, A., Özaltan, A. ve Gökdoğan, I. (2005). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı, *VI. Teknik Tarım Kongresi*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- Şenses, F. (drl.) (2009). *NeoLiberal Küreselleşme ve Kalkınma*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), (2011). Tohumculuk Sektör Raporu. <http://www.tigem.gov.tr/Sektrel%20Deerlendirme%20Raporlar/2011%20T%C4%B0GEM%20TOHUMCULUK%20SEKT%C3%96R%20RAPORU.pdf>. Erişim Tarihi: 10.11.2012.
- Tekeli, İ. Ve İlkin, S. (drl.) (1988). *Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (drl.) (1988). *Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Varol S. (2003). Düünden Bugüne Ortak Tarım Politikası ve AB Tarımının Yönetim Yapısı, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e740b84bb48a64d_ek.pdf?tipi=14&sube=. Erişim Tarihi: 18.03.2012.

- WTO (1995). Agreement on Agriculture. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag.pdf, Erişim Tarihi: 24.02.2012.
- Yağdı, K., Kurt, Ö. ve Çiftçi, E. (2011). Genetik Kullanımı Sınırlayıcı Teknolojilerin Olası Etkileri, *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:2, 69-76.
- Yalçınkaya, N., Yalçınkaya, H. ve Çılbant, C. (2006). Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları Ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı:2, s.97-118.
- Yapar, S. ve Ay, A. (2005). Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13, s.57-80.
- Yavuz, F. vd. (2004). Tarımsal Destekler II: Tarım Şurası 7. Komisyon Raporu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Yenal, Z. N. (2001) Türkiye'de Gıda Üretimini Yeniden Yapılanması, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 88, s.32-55.
- Yıldırım, A. E. (2010). GDO'lu Ürünler Etiketlenmiyor, *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 93, s.33-36.
- Yılmaz, N. (2006a). GDO: Yanıtlanmayan Sorular, *Kızılıçık Dergisi*, Sayı:27.
- Yılmaz, G. (2006). Çok Taraflı Ticaret Sistemi Yoğun Bakım Ünitesine mi Bağlandı, *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 250.
- Yılmaz, G. (2001). *Kapitalizmin Kaleleri II - Wto-Dünya Ticaret Örgütü*, İstanbul: Türkiye MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu Yayını.
- Yükseler, Z. (1999). Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin Değerlendirilmesi, DPT Araştırma Raporu, Ankara.
- Yoon, B.S. (2006) Soframızı Kim Tehdit Ediyor? Ulusötesi Agro-Ticaretin Gücü, *Monthly Review Dergisi*, Sayı:12, s.73-81.

İNTERNET SİTELERİ

- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100302-5.htm>. Erişim Tarihi: 14.11.2012
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>. Erişim Tarihi: 25.05.2012
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061108-1.htm>. Erişim Tarihi: 25.05.2012
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Kanunlar.aspx>. Erişim Tarihi:25.05.2012
- <http://www.upov.int/portal/index.html.en>. Erişim Tarihi:25.05.2012
- <http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/kkgm/.../101-1094%20GEREKCE.doc>. Erişim Tarihi: 25.05.2012
- <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c019/tbmm23019095.pdf>.
Erişim Tarihi: 10.10.2012
- <http://www.tohum.bugem.gov.tr/tohum/istatistik/ithalat.pdf>. Erişim Tarihi: 11.11.2012.
- http://www.tohum.bugem.gov.tr/tohum/istatistik/ithalat_miktar_parasal_deger.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2012
- <http://www.tohum.bugem.gov.tr/tohum/istatistik/ihracat.pdf>. Erişim Tarihi: 11.11.2012.
- http://www.tsuab.org.tr/Tohum/Tohum_ihracat_miktar_ve_degerleri.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2012.
- http://www.tarimrehberi.gov.tr/documents/1_10.pdf. Erişim Tarihi:14.11.2012.
- http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=10. Erişim Tarihi: 15.04.2012
- http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=7. Erişim Tarihi: 10.05.2012
- http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=7. Erişim Tarihi: 10.05.2012

<http://www.cevreciyiz.com/akademi/default.aspx?SectionId=199&ContentId=975>. Erişim Tarihi: 04.04.2012.

<http://www.ataturkinkilaplari.com/ak/125>. Erişim Tarihi: 15.04.2012

<http://www.ataem.gov.tr/default.asp?id=1&bid=1&ty=0&L=T>. Erişim Tarihi: 15.04.2012

<http://www.tarlabitkileri.gov.tr/tarihsel-degisim>. Erişim Tarihi: 15.04.2012

<http://www.tohumcu.org/?page=Duyurular&pid=77>. Erişim Tarihi: 22.05.2012

www.ekopolitik.org. Erişim Tarihi: 10.11.2012